

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΘΕΜΑ:

Ο αναπροσδιορισμός των εχθρών των Ελλήνων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Διπλωματική εργασία της Μαρίας Ζωητάκη

A.M. :17508

Επιβλέποντες καθηγητές: Παντελής Λέκκας

Νάσια Γιακωβάκη

Γιάννης Θεοδωρίδης

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή:	3
Μεθοδολογία:	4
Χρονική οριοθέτηση:	5
Κεφάλαιο Α΄ :	
□ Πώς αντιμετωπίζεται ο άλλος στη θεωρία του εθνικισμού	6
□ Εθνικισμός, εθνική θεωρία και ο εθνικιστικός λόγος	7
□ Βαλκανικοί εθνικισμοί	10
□ Η περίπτωση της Μακεδονίας	11
Κεφάλαιο Β΄ :	
□ Ελληνικός εθνικιστικός λόγος	20
□ Οι εχθροί των Ελλήνων, η εικόνα των Τούρκων	28
□ Ιστορικό πλαίσιο	37
Κεφάλαιο Γ΄ :	
□ Η σημασία του τύπου	50
□ Η απεικόνιση των εχθρών στον τύπο	54
Επίλογος	71

Εισαγωγή

Αντικείμενο ανάλυσης είναι η απεικόνιση των εχθρών στην εθνική ιδεολογία, όπως αποτυπώνεται και αναπαράγεται στον τύπο της εποχής. Ειδικότερα θα εξεταστεί πώς ο τύπος χρησιμοποιείται ως μέσο προπαγάνδας εναντίον των εχθρών των Ελλήνων και πώς η ανάλυση των επιχειρημάτων στα άρθρα κατασκευάζει και ενίσχυει το εθνικό αισθήμα, στην ευρύτερη διαδικασία της ελληνικής εθνογένεσης στα πλαίσια των βαλκανικών εθνικισμών. Ο τύπος είναι το μέσο άμεσου επηρεασμού της κοινής γνώμης από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και υπήρξε το βήμα της ελληνικής λογιосύνης, καθώς πέρα από την παρουσία ειδησεογραφίας, κυρίαρχη σε αυτόν είναι η αρθρογραφία. Ο εθνικός προσανατολισμός και ο πατριωτισμός καλλιεργούνται και υποστηρίζονται από τον τύπο και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συλλογικής νοοτροπίας και κυρίως της εθνικής συνείδησης. Επιχειρώ να προσεγγίσω με χρονολογική συνέπεια τα δημοσιεύματα των εφημερίδων *Ακρόπολις* και *Καιροί* που αναφέρονται στους εχθρούς του ελληνικού έθνους την περίοδο 1903-1904.

Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος επιλέχθηκε καθώς έπειτα από την ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, που μεταφράστηκε ως η παρακμή και η αποτυχία των Ελλήνων, αναπροσδιορίζεται η εικόνα των ίδιων και των εχθρών τους. Ξεκινά λοιπόν μια ταχεία εύρεση εχθρών ώστε να στηθεί ένα νέο εθνικό αφήγημα. Η πίστη στο μέλλον της φυλής, και το αίσθημα ανωτερότητας σε σχέση με τα γειτονικά έθνη, λειτούργησαν ως βάση στην παραπάνω διαδικασία. Η Μεγάλη Ιδέα κυριαρχούσε στον εθνικό βίο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ωστόσο από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ξεκινά η ιδεολογική προετοιμασία για τους βαλκανικούς πολέμους. Έπειτα με τη προσάρτηση νέων εδαφών, τα όρια του ελληνικού κράτους την περίοδο αυτή είναι πιο ρευστά από ποτέ, καθώς ωριμάζουν και άλλα εθνικά κινήματα στην περιοχή των βαλκανίων. Οι εχθροί των Ελλήνων δεν είναι συγκεκριμένοι, ανανεώνονται, και άλλοι σταδιακά αναδεικνύονται ως σύμμαχοι. Η ανανέωση του τύπου, λοιπόν ήταν αναμενόμενη και πολύπλευρη. Τα δημοσιεύματα σχετικά με τις απειλές του ελληνικού έθνους αυξάνονται.

Αυτό που επιχειρείται να διαπιστωθεί είναι αν και με ποιούς μηχανισμούς οι Έλληνες επιχειρούν τον καθορισμό του εαυτού τους σε σχέση με την ύπαρξη του γείτονα άλλου, αναφορικά με τις εξελίξεις στα βαλκάνια αλλά και στην Ευρώπη την περίοδο αυτή. Πώς συνυπάρχουν στα αφηγήματα αυτά, αντιφάσεις και συγχύσεις. Πώς οι Άλλοι, στο ελληνικό εθνικό αφήγημα κρίνονται βάσει γλώσσας, θρησκείας αλλά κυρίως πολιτικής συγκυρίας, ποιές είναι οι αντιφάσεις κι οι συγχύσεις γύρω από αυτά τα θέματα. Η ανάλυση μου θα ακολουθήσει το θεωρητικό επιχείρημα του Μπ. Αντερσον *Φαντασιακές κοινότητες*, στον ετεροκαθορισμό τους σε σχέση με τους «υπό κατασκευή» άλλους. Επίσης θα μελετηθεί το ιστορικό πλαίσιο, η κοινωνικοπολιτική συγκυρία, έχοντας άμεσο αντίκτυπο στην ιδεολογία και την πολιτική πρακτική, εντός και μέσω των οποίων γεννιούνται αυτά τα αφηγήματα.

Μεθοδολογία

Από τα πολυάριθμα άρθρα που γράφονται εκείνη την εποχή επιλέχθηκαν εκείνα που αναφέρονται στις απειλές του έθνους. Η μελέτη επικέντρώθηκε στα πρωτοσέλιδα των εφημεριδών «Ακρόπολις» και «Καιροί» αλλά και σε ορισμένα άρθρα της εφημερίδας «Σκριπ», που αναφέρονται στους εχθρούς - αντίπαλους του ελληνικού έθνους, όπως επίσης σε άρθρα που γίνεται προσπάθεια να αποδειχθεί η υπεροχή του ελληνικού στοιχείου έναντι των υπολοίπων γειτονικών και μη.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια αποσαφήνιση των βασικών όρων του εθνικισμού, του εθνικού αυτοπροσδιορισμού αλλά και του τρόπου με τον οποίο δομείται ο «άλλος» στην εθνικιστική ιδεολογία. Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται μια ανάλυση των εθνικισμών στην περιοχή των βαλκανίων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην περιοχή της Μακεδονίας, η οποία κατέληξε να αποτελεί το μήλον της έριδος για τους λαούς των βαλκανίων. Εν συνεχεία, γίνεται μια παρουσίαση των θεμάτων που απασχολούν τον ελληνικό εθνικισμό την περίοδο που μελετάται αλλά και μια ιστορική καταγραφή των όσων συμβαίνουν την πρώτη πενταετία του 20^{ου} αιώνα στις χώρες της βαλκανικής, τη στάση που διατηρούν οι Μεγάλες Δυνάμεις αλλά και τη θέση του ελληνικού κράτους σε αυτές τις εξελίξεις. Επίσης, γίνεται μία σύντομη αναφορά στους λαούς των βαλκανίων που ανταγωνίζονται το ελληνικό έθνος και αναπτύσσουν έναν εθνικιστικό λόγο ανάλογο του ελληνικού. Η παραπάνω ανάλυση σκοπό έχει να δείξει ποιά είναι το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο δομείται η εθνική ιδεολογία του ελληνισμού και με

ποιό τρόπο μέσα από αυτόν προκύπτουν οι νέοι εχθροί οι οποίοι δεν είναι άλλοι από τους Βούλγαρους. Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη σημασία του τύπου για τον Εθνικισμό και ακολουθεί παράθεση αυτούσιών αποσπασμάτων από την αρθρογραφία που αποτελούν δείγμα του εθνικιστικού λόγου.

Χρονική οριοθέτηση

Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και η ήττα της ελληνικής μεριάς, είχε οικονομικές συνέπειες αλλά κατά κύριο λόγο ιδεολογικές. Το πολιτικό σύστημα θεωρήθηκε ανάξιο στο να αποτρέψει εθνικές ήττες. Ο κοινοβουλευτισμός πλέον θεωρείται αναποτελεσματικός, χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που δημοσιεύεται στις 12 Σεπτεμβρίου στην Ακρόπολη : *δε διστάζομεν να είπωμεν ότι αν που εβλέπομεν χείρ τινά στιβαράν ικανήν να σώση το έθνος και κατά της αφροσύνης του, θα εκηρύττομεν ότι το έθνος είχε ανάγκη να σωθεί και δια πραξικοπηματος. Ναι και δια πραξικοπήματος. Παρά να κινδυνεύσει η ανεξαρτησία του, παρά να απολεσθεί η ελευθερία του ας πέσουν ολα ταλλα.* Η ήττα του 1897, απέδειξε μια αποτυχία της Μεγάλης ιδέας. Το περιεχόμενο των εθνικών στόχων έπρεπε να αλλάξει, οι κύριοι εχθροί πλέον ήταν οι Σλάβοι και όχι οι Τούρκοι.¹ Η μελέτη επικεντρώνεται στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα καθώς, εκφράζεται χωρίς κανένα δισταγμό ο αντισλαβισμός. Οι Έλληνες έπρεπε να αναμετρηθούν με τους προαιώνιους εχθρούς τους, τους Σλάβους. Ο εθνικιστικός λόγος που αρθρώνεται την εποχή αυτή είναι μαχητικός και σκληρός εναντίον των Βουλγάρων. Το 1903-1904, οι διενέξεις μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων είναι καθημερινό φαινόμενο στις περιοχές της Μακεδονίας υπ' ευθύνη και των δύο πλευρών. Οι διαφορές τους και οι θέσεις τους αποτυπώνονται σε άρθρα και πραγματείες που στόχο έχουν να τονώσουν το μίσος μεταξύ των δύο εθνών. Η παρούσα μελέτη λοιπόν επικεντρώνεται στα άρθρα που δημοσιεύονται στον τύπο και αποτελούν ενδεικτικό παράδειγμα, εθνικιστικού λόγου που αρθρώνεται όλη την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, όταν τα όρια μεταξύ των βαλκανικών κρατών είναι ακόμα ρευστά. Το 1910, λίγα χρόνια μετά από τη χρονική περίοδο που εστιάζει η έρευνα ο Γεώργιος Σκληρός (θεμελιωτής του σοσιαλισμού) σημειώνει «Οι Έλληνες επειδή διοικούσαν εκκλησιαστικά και πνευματικά τους άλλους ορθόδοξους λαούς της Τουρκίας(...) τους θεωρούσαν για δικούς τους, για αληθινούς Έλληνες(...) οι Έλληνες ταύτισαν τη χριστιανική ιδέα με την ελληνική(...) οι Έλληνες φανταζόμενοι πως σε

¹ Ρένα -Σταυρίδου Πατρικίου, ιδεολογικές διαδρομές στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003, τόμος 5, σελ. 173

όλη την Ανατολή υπάρχουν μόνο δύο έθνη, οι Έλληνες και οι Τούρκοι, βλέπουν την Τουρκία να είναι ο ετοιμοθάνατος που τον προσμένει διαμελισμός. Κι η κληρονομιά του ανήκει μόνο στην Ελλάδα την άλλοτε κυρίαρχη. Οι Τούρκοι δε θα μας πειράξουν ποτέ Είμαστε σχεδόν σύμμαχοι τους. Τους επίφοβους Βούλγαρους ας κοιτάξουμε.»²

Κεφάλαιο Α΄

Πώς αντιμετωπίζεται ο «άλλος» στη θεωρία του εθνικισμού

Ο εθνικισμός δημιουργεί μια φαντασική ενότητα με το πολιτισμικά όμοιο, διακρίνοντας το ταυτόχρονα από το πολιτισμικά διάφορο, όπως ο ίδιος κατά περίπτωση προσδιορίζει.³ Τα εθνικά κράτη δημιουργούν πολιτικά και νομικά σύνορα ώστε να αποκλείσουν κάθε άλλον, εκτός από τους δικούς τους πολίτες. Ο εθνικισμός στην ταύτιση ενός λαού με το εδαφικό έθνος-κράτος είναι μοντέρνο φαινόμενο και η αρχή του τοποθετείται στη γαλλική επανάσταση.⁴ Κοινός τόπος, για τους προοδευτικούς κοσμοπολίτες διανοούμενους, είναι η επιμονή στις ρίζες του, στο φόβο και στο μίσος για τον άλλον και συγγενεύει άμεσα με το ρατσισμό. Όταν σκεφτόμαστε τους εαυτούς μας, τους σκεφτόμαστε βάσει ενός έθνους. Είμαστε έτοιμοι να πολεμήσουμε για την ανεξαρτησία του ή τα δικαιώματα του έθνους μας, εναντίον όσων θεωρούμε κίνδυνο από άλλα έθνη, ή από εθνικά διαφορετικούς λαούς.⁵ Ιστορικοί, κοινωνικοί επιστήμονες, διπλωμάτες και πολιτικοί, αποδέχονται την ιδέα του εθνικού συμφέροντος για τον καθημερινό άνθρωπο.

Η έννοια της συλλογικής ταυτότητας ενέχει και την έννοια της αναγνώρισης, όταν τα άτομα αλληλοαναγνωρίζονται ως όμοια, σημαίνει ότι υπερτονίζουν μια ιδιότητα ως κυρίαρχη που τα καθιστά συμμετόχους σε άλλες ομαδοποιήσεις που αποκλείουν ή υποβαθμίζουν άλλες ιδιότητες. Δύο άνθρωποι αλληλοαναγνωρίζονται ως μέλη του ίδιου έθνους, όταν αναγνωρίζουν πως μοιράζονται κοινή ταυτότητα, όταν εντοπίζουν κοινά σημεία, σύμβολα, χειρονομίες, συναισθήματα, κάποια κοινή γλώσσα με την ευρεία έννοια του όρου. Σε συνθήκες απειλής και κρίσης η εθνικότητα θεωρείται

² Ρένα -Σταυρίδου Πατρικίου, *Ιδεολογικές διαδρομές, ό.π.*, σελ. 177

³ Παντελής Λέκκας, *Η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας στο έθνος-κράτος και εθνικισμός*, Αθήνα, Εταιρία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας, Αθήνα, 1994, σελ. 209

⁴ Aderson Benedict, *Φαντασικές κοινότητες*, Νεφέλη, Αθήνα, 1997, σελ. 213

⁵ Stuart Woolf, *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ.13

καθοριστική οργανωτική αρχή της προσωπικής ταυτότητας και μάλιστα σε συνθήκες εθνικής κρίσης, κάθε άλλη πλευρά της ταυτότητας θα πρέπει να υποταχθεί στην εθνικότητα.⁶ Το ιδανικό κάθε εθνικιστικής ιδεολογίας είναι η διαμόρφωση ενός συνόλου ατόμων που διαθέτει ορισμένα γνωρίσματα τα οποία το διακρίνουν ως ξεχωριστή ενότητα στο χώρο και το χρόνο από άλλα ανάλογα προσδιορισμένα, συλλογικά μορφώματα. Η εθνική ιδιαιτερότητα είναι κατά βάση πολιτισμική. Ο εθνικισμός έχει καταφέρει να καλλιεργήσει φανατική μισαλλοδοξία. Εξετάζοντας κριτικά τον εθνικισμό εξετάζουμε αντανάκλαστικά τον ίδιο μας τον εαυτό, την εποχή μας την κοινωνία μας και τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε.⁷

Ο ορισμός της εξωτερικής πολιτικής είναι περιστασιακός, ο ορισμός του συμμάχου και του εχθρού εξαρτάται από τις εκάστοτε περιστάσεις. Η γλώσσα είναι σίγουρα, ένα στοιχείο διαφοροποίησης, όσοι μιλούν διαφορετικές γλώσσες είναι επόμενο να θεωρούν τον οποιονδήποτε έρχονται σε επαφή και μιλά άλλη γλώσσα, ότι ανήκει σε ξεχωριστή ομάδα. Τα προβλήματα ξεκινούν όταν αποδίδουμε συγκεκριμένη σημασία σε παραδείγματα γλωσσικής διάκρισης από το παρελθόν, όταν οι γλωσσικές διαφορές σημαίνουν κι άλλες διαφορές. Η γλώσσα αποκτά πολιτική δυναμική, πρέπει να υπάρχει η ανάγκη να δηλωθεί η εθνική ταυτότητα και η ετερότητα, παρόλα αυτά δεν είναι η γλώσσα ικανή από μόνη της να αποτελέσει κριτήριο εθνικής διαφοροποίησης.⁸

Εθνικισμός, η εθνική θεωρία και ο εθνικιστικός λόγος

Η εθνικιστική ιδεολογία, αναφέρεται στο εθνικό σώμα ως αποδεικτικό της ύπαρξης και της ταυτότητας του έθνους. Πρόκειται ουσιαστικά για την έλλογη απόπειρα κωδικοποίησης και μετάπλασης της πραγματικότητας, για μια ερμηνεία ενός ιστορικού-κοινωνικού δρώμενου με σκοπό να διατηρηθεί μια συγκεκριμένη στάση απέναντι του, η ανάπλαση της πραγματικότητας γίνεται συνειδητά. Ο σκοπός του εθνικισμού άλλωστε είναι να πείσει, να αντιληφθεί, να ερμηνεύσει και να καθοδηγήσει, θα μπορούσε να θεωρηθεί μια αποστολή προσυλιτισμού.⁹ Η εθνική θεωρία και το εθνικό φρόνημα, διαμορφώνουν την εθνικιστική ιδεολογία. Η εθνική

⁶ Πέτρος Θεοδωρίδης, *Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας, έθνος νεωτερικότητα και εθνικιστικός λόγος*, Αντιγόνη, Αθήνα, 2004, σελ. 120

⁷ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2011, σελ. 5

⁸ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σελ. 67

⁹ Παντελής Λέκκας, *Η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας-εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα*, ό.π., σελ. 234

θεωρία, είναι η συστηματική απόπειρα κωδικοποίησης, οργάνωσης και λογικής επεξεργασίας της εθνικιστικής ιδεολογίας ως λόγιας διατύπωσης της από επώνυμους φορείς της εθνικής ιδεολογίας. Προσπαθεί να συλλάβει και να λύσει τα εθνικά προβλήματα στην εκάστοτε μορφή τους με μέθοδο, με λογικές επεξεργασίες και αναπλάσεις. Μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια όσον αφορά τους δημιουργούς της και το περιεχόμενο της. Δημιουργοί αυτών των ιδεών είναι τα κοινωνικά υποκείμενα, τα μέλη συγκεκριμένων ομάδων που αναλύουν μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας που τους περιβάλλει. Οι φορείς της είναι πρόσωπα που παράγουν συνειδητά την εθνικιστική ιδεολογία.¹⁰ Η μοναδική της σταθερά είναι οι διανοούμενοι, στην παραγωγή του εθνικιστικού λόγου, είναι εκείνοι που πρωτοστατούν στη διαμόρφωση την αναπαραγωγή και τη διάδοση ιδεολογιών είτε εσκεμμένα με τη μορφή προπαγάνδας είτε ως αποστασιοποιημένοι λόγιοι.¹¹

Η εθνικιστική ιδεολογία έχει κοινωνικό χαρακτήρα, πρόκειται για ιδέες που δεν αφορούν μεμονωμένα άτομα, αλλά κοινωνικά μορφώματα και υιοθετούνται ως μέρος της συλλογικής τους ζωής. Αποτελούν κοινό κτήμα ανθρώπων και παράλληλα συνθέτουν κοινό τόπο συλλογικών βιωμάτων.¹² Δεν αρκεί μόνο η εξέταση των ιδεών που την απαρτίζουν και του τρόπου με τον οποίο αυτές συνδέονται μεταξύ τους. Η εθνικιστική ιδεολογία όπως και κάθε άλλη ιδεολογία πρέπει να αναλύεται στο περιεχόμενο και στο νόημα αλλά και στις συνθήκες που επέτρεψαν τη λειτουργία και την εξάπλωση της αλλά και σε σχέση με τις ιστορικές συνθήκες που επέτρεψαν την εμφάνιση του «φαινομένου». Η ιδεολογία δεν μπορεί να αναλυθεί με αυστηρά λογικά κριτήρια, περιέχει μύθους, αλλά και επιχειρήματα που υποστηρίζουν το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος.¹³ Η μελέτη του είναι δύσκολη, καθώς χαρακτηρίζεται από πολυμορφία, ενώ η αντίληψη του για το χρόνο αρνείται την ασυνέχεια και εν τέλει αυτός παρουσιάζεται ομοιογενής και κενός. Ένας από τους σκοπούς που εξυπηρετεί είναι η εξύψωση του εθνικού φρονήματος δηλαδή της συλλογικής στάσης, της υπέρτατης και ενεργούς νομιμοφροσύνης απέναντι στο έθνος που έχει να κάνει με την απόκτηση ή τη διασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας και τη διαφύλαξη της εθνικής ταυτότητας.

¹⁰ Π. Λέκκας, η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας, εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα, *ό.π.*, σελ. 241, 249

¹¹ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, *ό.π.*, σελ. 210

¹² Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, *ό.π.*, σελ. 15

¹³ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, *ό.π.*, σελ. 37

Η μοναδικότητα του έθνους, μπορεί να κατοχυρωθεί, μόνο με την απόκτηση και τη διατήρηση της πολιτικής ανεξαρτησίας που επιτυγχάνεται με την εξασφάλιση απόλυτης κυριαρχίας, πάνω σε ορισμένη εδαφική περιοχή με εθνικούς πολιτικούς θεσμούς. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αυτοδιάθεση. Η εθνικιστική ιδεολογία λοιπόν στόχο έχει την εθνική ανεξαρτησία που ενδέχεται να σημαίνει, ίδρυση εθνικού κράτους, προστασία και διατήρηση από τον εθνικά ξένο και άμυνα απέναντι σε εθνικούς εχθρούς, ή απελευθέρωση των αλύτρωτων ομοεθνών και ενίσχυση της εθνικής υπερηφάνειας. Το έθνος είναι η βάση της εθνικιστική ιδεολογίας, ταυτόχρονα είναι και το ιδανικό του εθνικισμού, για το λόγο αυτό ο εθνικιστικός λόγος ανανεώνεται και αναπαράγεται. Ο εθνικισμός καθορίζει την έννοια του έθνους, τις συνδηλώσεις του έθνους και τις συνέπειες του, οφείλει να αποδείξει τα στοιχεία εκείνα που το διαφοροποιούν από ξένες εθνικές ομάδες.¹⁴ Η εθνικιστική ιδεολογία, προσαρμόζεται στις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, αναμορφώνοντας τη στραγική και τους προσανατολισμούς της, ώστε να εξυπηρετείται η εθνική ιδέα. Η κρατική υπόσταση του έθνους συχνά ενδυναμώνει την ένταση της εθνικιστικής ιδεολογίας, καθώς η μορφή του έθνους εκλαμβάνεται ως πρόκληση που απαιτεί άλλους προσανατολισμούς, προτεραιότητες και στόχους.¹⁵ Ο εθνικισμός είναι εκείνη η ιδεολογία που καλείται να νομιμοποιήσει την ύπαρξη του εθνικού κράτους αλλά και τις συγκεκριμένες πολιτικές που αυτό ακολουθεί. Όταν υπάρχει ανεξάρτητο κράτος, τότε η εθνικιστική ιδεολογία αναπαράγεται διαφορετικά, καθώς πλέον δεν υποστηρίζει μόνο τα οράματα και τις διεκδικήσεις της αλλά και μια υπαρκτή κατάσταση το εθνικό κράτος, το οποίο πρέπει να προστατευτεί. Όλα τα παραπάνω επιτυγχάνονται με τον υπερτονισμό των ιδιαιτεροτήτων του έθνους, την επίτευξη της εθνικής ομοιογένειας, η οποία μονίμως είναι ανεπαρκής.¹⁶ Ο εθνικιστικός λόγος λοιπόν φροντίζει την παραγωγή ταυτότητας, η οποία στηρίζεται στην παραδοχή των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, προσπαθώντας παράλληλα την κατοχύρωση της μοναδικότητας του έθνους σε ανεξάρτητη πολιτική οντότητα. Οι παραλήπτες του εθνικιστικού λόγου δεν είναι μόνο εσωτερικοί είναι και εξωτερικοί, καθώς η εθνικιστική ιδεολογία δεν απευθύνεται μόνο στο εθνικό σώμα που εκφράζει αλλά και σε ανάλογα προσδιοριζόμενες και αντίστοιχα συγκροτημένες ομάδες, δηλαδή σε άλλα έθνη.

¹⁴ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σελ. 109

¹⁵ Π.Λέκκας, ό.π., σελ. 111

¹⁶ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σελ. 116

Εθνικός αυτοπροσδιορισμός

Ο εθνικισμός είναι το αποτέλεσμα του λόγου και της πολιτικής, δύο διαδικασιών ενοποίησης και παράλληλα κυριαρχίας. Πρόκειται για μία ιδεολογία όπου η συμβολική αναπαράσταση των υπαρκτών πραγμάτων ταυτίζεται απολύτως με εξουσιαστικές σχέσεις που τα καθορίζουν. Σε περιπτώσεις εθνών-κρατών υπό διαμόρφωση, ούτε οι δημοκρατικοί θεσμοί ακόμη υπάρχουν ή λειτουργούν ομαλά, ούτε τα όρια της επικράτειας έχουν προσδιοριστεί, η διάκριση μεταξύ αμυνόμενου και επιτιθέμενου εθνικισμού είναι δύσκολο να αποσαφηνιστεί. Ειδικά όταν προκύπτει το θέμα των «εθνικών μειονοτήτων», που γίνεται πρόβλημα όταν πληθυσμοί με διαφορετική εθνική συνείδηση συμβαίνει να κατοικούν στην ίδια περιοχή. Στο βαθμό που δεν καθίσταται δυνατός ένας διαχωρισμός μεταξύ εθνικών κοινοτήτων που θα είναι συμμετρικός με το διαχωρισμό μεταξύ εθνών-κρατών, αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ορθολογικός τρόπος επίλυσης μεταξύ διαφορετικών βουλήσεων για διαφορετικούς εθνικούς αυτοπροσδιορισμούς.¹⁷ Τα νομικά θεσπισμένα κριτήρια για την απόκτηση υπηκοότητας, έχουν να κάνουν με την εκπλήρωση κάποιων προϋποθέσεων που αφορούν τον τόπο καταγωγής, τον τόπο γεννήσεως, με καταστάσεις μη αναστρέψιμες, οι οποίες κατ' επέκταση δεσμεύουν και οποιονδήποτε άλλο ενδιαφερόμενο ως προς την απόκτηση δεδομένης εθνικής υπηκοότητας.¹⁸

Το έθνος κράτος έχει τη δύναμη να τοποθετεί τους χαρακτήρες υπηκόους, επειδή γνωρίζει τα πάντα που τους αφορούν, είναι παντοδύναμο υποκείμενο, είναι μία φαντασιακή κοινότητα σε μία αναπαραστασιακή σχέση αλληλοαναγνώρισης, όπου τα άτομα συγκροτούνται ως εθνικά υποκείμενα οικειοθεώς. Η αλληλοαναγνώριση, δεν αφορά τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων με το κεντρικό υποκείμενο, αλλά αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις, τα άτομα αλληλοαναγνωρίζονται ως υποκείμενα μιας συγκεκριμένης εθνικής ιδεολογίας, στο βαθμό ακριβώς που δέχονται την υποταγή τους στο υποκείμενο, δηλαδή στο έθνος - κράτος. Η αλληλοαναγνώριση τους περνάει μέσα από την υποταγή τους στο υποκείμενο «έθνος - κράτος». Με αυτόν το τρόπο συγκροτείται το έθνος ως μία ιδεατή οντότητα ενωμένη, χωρίς εσωτερικές διαφορές.

Βαλκανικοί εθνικισμοί

¹⁷ Κύρκος Δοξιάδης, *εθνικισμός, Ιδεολογία και μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Πλέθρον, Αθήνα, 1995, σελ. 32

¹⁸ Κ. Δοξιάδης, *ό.π.*, σελ.33

Ο όρος εθνικισμός, είναι άγνωστος πριν από τον 18^ο αιώνα, αφού εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1789 και καθιερώνεται μόλις στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η γέννηση του, για τους περισσότερους τοποθετείται στο πέρασμα του 18^{ου} στο 19^ο αιώνα στην Ευρώπη. Πρόκειται λοιπόν για ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο που εξαπλώνεται σε λιγότερο από δύο αιώνες σε ολόκληρη την υφήλιο. Το ιδανικό της ανεξαρτησίας, αποτελεί αναπόσπαστο και ειδοποιό γνώρισμα, όλων των εκδηλώσεων του εθνικισμού, παρά τις εκάστοτε διαφορές. Η πολιτική υπόσταση του έθνους είναι και ο βασικός στόχος του εθνικισμού και το έθνος κράτος είναι η μόνη ιδανική μορφή οργάνωσης. Ωστόσο μπορούμε να διακρίνουμε τους πρωτογενείς εθνικισμούς που αναφέρονται στη δυτική Ευρώπη, στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και τους δευτερογενείς που περικλείουν όλους όσους ακολούθησαν από τις αρχές του 19^{ου} και μετά, στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Οι δευτερογενείς εθνικισμοί αναπτύσσονται σε αντίθεση με τους υφιστάμενους πολιτικούς σχηματισμούς και είναι κυρίως ευρωπαϊκοί. Το έθνος εδώ είναι κατακερματισμένο. Τα χριστιανικά έθνη της οθωμανικής αυτοκρατορίας και οι εθνικισμοί που αναπτύχθηκαν στα βαλκάνια αποτελούν παράδειγμα δευτερογενούς εθνικισμού.

Στο εθνικό κράτος η εθνικιστική ιδεολογία μετατρέπεται σε κρατική ιδεολογία.¹⁹ Η απόκτηση εθνικού κράτους αποτελεί για τον εθνικισμό το σταθμό και όχι το τέρμα, μετά από αυτή την επίτευξη ο εθνικισμός αντιμετωπίζει νέα πρόκληση, να επαναπροσδιορίσει το όραμα και τους στόχους του. Συχνά οι αλυτρωτικοί προσανατολισμοί του εθνικισμού, συνεχίζουν την προσπάθεια για την προσάρτηση εδαφών και την απελευθέρωση πληθυσμών, που θεωρείται ότι ανήκουν στο ίδιο έθνος. Στη περίπτωση αυτή ο αλυτρωτισμός γίνεται προτεραιότητα. Οι βαλκανικοί εθνικισμοί του 19^{ου} αιώνα, ανήκουν σε αυτή την κατηγορία και ανάμεσα τους βρίσκεται και ο ελληνικός ο οποίος, εστίαζε στο στόχο της λύτρωσης ομοεθνών και εδαφών εκτός των ορίων του κράτους, το οποίο χρησιμοποιούνταν, ως εθνικό κέντρο.²⁰ Οι πληθυσμοί στη βαλκανική είναι αξεδιάλυτα φυλετικά προσμειγμένοι. Στο οθωμανικό πλαίσιο των μιλέτ, οι αυτοαναφορές των ανθρώπων ήταν η θρησκεία και ο κοινοτισμός.²¹

¹⁹ Π. Λέκκας, *ό.π.*, σελ. 116

²⁰ Π. Λέκκας, *ό.π.*, σελ. 112

²¹ Σπυρίδων Πλουμίδης, Πλουμίδης, Σ., *εθνοτική συμβίωση στα βαλκάνια, Έλληνες και Βούλγαροι στη Φιλιπούπολη*, Πατάκη, Αθήνα, 2006, σελ. 107

Η βαλκανική κοινωνία στα πρώιμα νεότερα χρόνια, ήταν πολιτικά ενοποιημένη εξαιτίας της οθωμανικής κατάκτησης και πολιτιστικά ομοιογενής στους κόλπους της Ορθόδοξης εκκλησίας. Επικεφαλής οριζόταν η Μεγάλη εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και ο οικουμενικός πατριάρχης ήταν ο επικεφαλής. Στο παραπάνω πλαίσιο οι ιδέες του Διαφωτισμού και του δυτικού ορθολογισμού, ήρθαν να αναστατώσουν και να υπονομεύσουν την οθωμανική εξουσία, όσο και την ενότητα των ορθοδόξων στα Βαλκάνια. Ο ιδεολογικός αυτός μετασχηματισμός έφερε στο προσκήνιο αλληλοσυγκρουόμενους εθνικισμούς, που έφεραν το τέλος στη κοινή βυζαντινή κληρονομιά. Η διανοητική ανάδυση των εθνικών κοινοτήτων που κυριαρχεί στα γραπτά των βαλκάνιων διανοουμένων του 19^{ου} αιώνα εγκαινίασε αυτό που επρόκειτο να καταστεί η κεντρική ιδεολογική διάσταση της εμφάνισης και παγίωσης των ανεξάρτητων κρατών στα βαλκάνια.

Η εθνική ιδεολογία διαμορφώθηκε βάσει μιας ιστορικής κληρονομιάς. Στις αγροτικές κοινωνίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η θρησκεία και η γλώσσα αποτέλεσαν τα βασικά στοιχεία αυτοπροσδιορισμού. Η ιστορική κληρονομιά, είχε φυλαχτεί σε μοναστήρια και εκκλησίες, αλλά και στη διασπορά σταδιακά έκανε την εμφάνιση της σε αστικά και ημιαστικά κέντρα της Αυτοκρατορίας και διαδόθηκε στις μάζες. Οι ραγιάδες επιθυμούσαν την επίτευξη των στόχων μιας νοερής εθνικής αποτολής, όπως όριζε η δόξα του παρελθόντος. Καθώς οι υπόδουλοι λαοί των βαλκανίων προσπαθούσαν να δομήσουν εθνικά κράτη, χωρίς να μπορούν να περικλείσουν εδάφη και πληθυσμούς που διεκδικούσαν, οι εθνικές ιδεολογίες άρχισαν να επεκτείνονται στις οθωμανικές επαρχίες. Οι ιδεολογίες αυτές σε σύντομο χρονικό διάστημα, άρχισαν να συγκρούονται σε χώρους με μεικτή εθνολογική σύσταση και με κοινές ιστορικές διεκδικήσεις. Τα ανταγωνιστικά εθνικά προγράμματα γίνονταν ολόένα και πιο αδιάλλακτα²²

Υπάρχει μία συνέχεια σκοπών ανάμεσα σε γενιές των διανοουμένων που είχαν προηγηθεί και είχαν για πρώτη φορά συλλάβει την ιδέα της εθνικής κοινότητας και του τρόπου διακυβέρνησης στα νεοπαγή εθνικά κράτη του 19^{ου} αιώνα, οι οποίοι κινητοποίησαν πολιτισμικά και πολιτικά μέσα ώστε να καταφέρουν την εθνική τους ολοκλήρωση. Ο ρόλος αυτός του σύγχρονου κράτους ως προς τη διαμόρφωση εθνικής

²² Ευάγγελος Κωφός, Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1999, σελ. 200

ταυτότητας και την καλλιέργεια εθνικής συνείδησης μεταξύ των βαλκανικών λαών, είναι εκείνος που αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα στην ανάπτυξη του εθνικισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη μέχρι τους εκρηκτικούς ανταγωνισμούς των αντίπαλων εθνικών κινημάτων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα.²³

Η βαλκανική ορθοδοξία απαρτιζόταν από ποικιλόμορφες συλλογικότητες, με κύριο διαφοροποιητικό στοιχείο τη γλώσσα τους. Οι Αλβανοί, οι Βούλγαροι και οι Βλάχοι τέθηκαν στην πορεία αναγνώρισης και αυτοπροσδιορισμού ως συλλογικές κατηγορίες εξαιτίας των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η έκδοση του ελληνοβλαχοαλβανικού λεξικού από τον Θεόδωρο Καβαλλιώτη το 1770. Οι πρώιμες καταγραφές γλωσσικής ποικιλομορφίας και η έμμεση αναγνώριση των εθνοτικών διακρίσεων αποτελούσαν αναπόσπαστα στοιχεία μιας διαδικασίας διαφωτισμού, σκοπός τους ήταν να μορφώσουν τις μη εγγράματες ομάδες. Ο εθνοτικός προσδιορισμός και τελικά ο εθνικισμός, ήταν τα προϊόντα της εθνογραφίας, στο πλαίσιο της προσπάθειας εκμάθησης των κατοίκων της βαλκανικής ενδοχώρας που ζούσαν προσκολλημένοι στην παράδοση. Αργότερα έρχονται έργα όπως εκείνο του Δημήτριου Καταρτζή στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, που με την επιχειρηματολογία του ανύψωσε την υπερηφάνεια για τη γλώσσα που αντανάκλούσε μια υπερηφάνεια για το έθνος.²⁴

Ο εκρηκτικός χαρακτήρας της πολιτικής ζωής στην περιοχή, οφειλόταν στην αλληλεπίδραση του ιμπεριαλισμού των μεγάλων δυνάμεων με τις αλληλοσυγκρουόμενες διεκδικήσεις και τους πόθους των εθνοτήτων της περιοχής. Η στιγμή που ο βαλκανικός εθνικισμός φτάνει στη πιο μαχητική του φάση εντοπίζεται την περίοδο του Διαφωτισμού και την περίοδο της «εθνικής αφύπνισης», στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η διαδικασία με την οποία καλλιεργείται η εθνική συνείδηση, με σκοπό η εθνική ταυτότητα να εντυπωθεί σε μία κοινωνική ομάδα, είναι η νοητική συγκρότηση εθνών ως νοερών κοινοτήτων όπως αναφέρει ο Άντερσον. Η εμφάνιση των εθνικών προσδιορισμών που απεικόνιζαν μια αναγνώριση εθνοτικών διαφορών μεταξύ των ορθόδοξων χριστιανικών ομάδων της βαλκανικής κοινωνίας απεικονίζει με ακριβή και τεκμηριωμένο τρόπο τη μετάβαση

²³ Π. Κιτρομηλίδης, Το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 2003, σελ.73

²⁴ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 61

από την οικουμενική κοινότητα της βαλκανικής ορθοδοξίας και των μιλέτ, στον υπό διαμόρφωση κόσμο των γλωσσικών εθνών.²⁵

Η οικοδόμηση του έθνους λοιπόν υπήρξε μια δυναμική διαδικασία, όχι απαραίτητα εθνικής αφύπνισης, αλλά σφυρηλάτησης της συλλογικής ταυτότητας στο πλαίσιο δημιουργίας ενός αισθήματος κοινότητας που ήταν απαραίτητο για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής στα νέα εθνικά κράτη του 19^{ου} αιώνα. Αυτό βέβαια δεν ήταν κάποια ιδιομορφία που συνέβη στα βαλκάνια. Η καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας, αποτέλεσε προσδιοριστικό τμήμα της εσωτερικής διακυβέρνησης και της εξωτερικής πολιτικής πολλών μη βαλκανικών κρατών. Μπορούμε να δούμε μια παράλληλη εξέλιξη στην ιστορία των άλλων βαλκανικών κρατών και της Σερβίας και της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας και τέλος της Αλβανίας, ωστόσο η διαδικασία ξεκίνησε στην Ελλάδα και περιελάμβανε μία διπλή διαδικασία, από τη μία την καλλιέργεια της εθνικής συνοχής, μέσα στο ανεξάρτητο βασίλειο και από την άλλη τις διεκδικήσεις προς τα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στην οποία ζούσαν ελληνικοί πληθυσμοί. Οι δύο αυτές διαδικασίες ήταν εκείνες που οδήγησαν στη διαμόρφωση του ελληνικού εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Η οικοδόμηση του έθνους έπρεπε να συγκεράσει τις κοινωνικές αντιθέσεις που είχε κληρονομήσει από το παρελθόν της και από τις συγκρούσεις για τον αγώνα ανεξαρτησίας.²⁶

Οι αλληπάλληλες μεταρρυθμίσεις από το 1856 και μετά είχαν βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης τόσο των Ελλήνων όσο και των άλλων εθνοτήτων. Τα ανοίγματα και οι παραχωρήσεις του Σουλτάνου πολλαπλασιάζονταν όσο μεγάλωνε ο κίνδυνος του διαμελισμού της Αυτοκρατορίας. Τα βαλκανικά κράτη, που ελευθερώθηκαν από την οθωμανική κυριαρχία διέθεταν ιδιαίτερες πολιτισμικές παραδόσεις (σλαβικές, ρουμάνικες και αλβανικές), όμως κοινό στοιχείο των συστημάτων που δημιούργησαν υπήρξε η εισαγωγή διοικητικών και εκπαιδευτικών προτύπων από τη Δύση. Όλοι οι Βαλκάνιοι υιοθέτησαν τους δυτικούς θεσμούς ή απέκτησαν αρχηγό κράτους από τους βασιλικούς οίκους της Ευρώπης. Η καθεμία από τις βαλκανικές χώρες οικοδόμησε τη δική της ιστορική εγκυρότητα στη σχέση του λαού της με τους Δάκες, τους Ρωμαίους, τους Θράκες και τους Ιλλυρίους. Η δημιουργία κρατών και η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των κατοίκων τους υπήρξε η επαναστατικότερη εξέλιξη στα Βαλκάνια. Τα νέα έθνη κράτη υπονόμειναν

²⁵ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 57

²⁶ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 75

τη συνοχή της ορθόδοξης οικουμένης και με τις αντίπαλες αλυτρωτικές φιλοδοξίες και ανάγκασαν και την Τουρκία, το διάδοχο κράτος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, να γίνει έθνος κράτος. Οι κοινωνίες της νοτιοανατολικής Ευρώπης, είναι αυτό που ο Γκέλνερ, ονομάζει «καταταμημένη» παραδοσιακή κοινωνία. Οι Τούρκοι από την πλευρά τους έβλεπαν ικανοποιημένοι τη διαφοροποίηση των χριστιανικών εθνοτήτων και τον ανταγωνισμό με το Πατριαρχείο.

Η βαλκανική κρίση, η οποία κορυφώθηκε με τη συνθήκη του Βερολίνου το 1878, αποτελεί σημείο καμπής για τη βαλκανική ιστορία. Ο σύνδεσμος των τριών αυτοκρατοριών της Γερμανίας, της Αυστρίας και της Ρωσίας διαλύθηκε. Η αυστρορωσική αντιπαράθεση στα βάλκανια ενισχύθηκε. Η Βρετανία επανεμφανίζεται στις ευρωπαϊκές υποθέσεις μετά από τα χρόνια απομόνωσης των Γκλάντστοουν. Αλλάζει επίσης ο χάρτης των βαλκανίων ο οποίος παραμένει αμετάβλητος μέχρι και τους βαλκανικούς πολέμους όταν ολοκληρώνεται η διαδικασία απελευθέρωσης από τους Τούρκους. Ο πανσλαβισμός αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για τις βαλκανικές υποθέσεις. Οι ρίζες του οφείλονταν στο σλαβόφιλο πολιτιστικό κίνημα που τόνιζε την αξία του ρωσικού έναντι του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού. Οι πολιτικές προεκτάσεις μετέτρεψαν το φιλοσλαβισμό σε πανσλαβισμό. Το κυρίαρχο ζήτημα εδώ ήταν η ενότητα όλων των Σλάβων υπό την αιγίδα της Ρωσίας.²⁷

Οι εθνικές ταυτότητες στους λαούς των βαλκανίων βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στις παραδόσεις των μεσαιωνικών κρατών. Οι Σέρβοι εθνικιστές λοιπόν υποστήριξαν, ότι οι κάτοικοι της Μακεδονίας δεν ήταν Βούλγαροι αλλά Μακεδόνες Σλάβοι, συγγενείς με τους Σέρβους, δημιουργώντας μια νοερή «νέα» εθνότητα. Οι Βούλγαροι του 19^{ου} αιώνα, άντλησαν έμπνευση από το βασίλειο του Σαμουήλ (976-1014), ενώ οι Σέρβοι από την αυτοκρατορία του Στεφάνου Δουσάν (1331-1355). Οι Σέρβοι όπως και οι Βούλγαροι, χρησιμοποιούσαν τη μεσαιωνική τους κληρονομιά. Κροάτες, Σέρβοι, Βούλγαροι, μοιράζονταν κοινά στοιχεία σλαβικής παράδοσης και διχάζονταν από τις αντίπαλες επειδιώξεις των κρατών τους, τα όρια των οποίων μετακινούνταν διαρκώς. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία, μέσα από την ιστορία, ήθελε να ενισχύσει τη φυλετική υπερηφάνεια και συνοχή και να συσπειρώσει οπαδούς κατά των Ελλήνων. Οι Έλληνες όπως και οι Τούρκοι δυνάστες αντιμετώπιζονταν ως εχθροί των Βουλγάρων. Η Μακεδονία ως το λίκνο του βουλγαρικού έθνους και πολιτισμού με πρωτεύουσα την Αχρίδα. Η εθνικιστική

²⁷ Σταυριανός, *Τα βάλκανια από το 1453 και μετά.*, Βάνιας, Αθήνα, 2007, σελ.757 15

ιδεολογία των Βουλγάρων απέδιδε στους Έλληνες το ρόλο του καταπιεστή. Η θέση αυτή έβρισε νόημα στο γεγονός, ότι στα χρόνια της βυζαντινής αυτοκρατορίας οι Βούλγαροι είχαν υποστεί δεινά, όπως εκείνες από το Βασίλειο το Βουλγαροκτόνο. Η βουλγαρική ιδεολογία, όπως και το πως αυτή εξαπλώθηκε, παρουσιάζει ομοιότητες με τον ελληνικό εθνικισμό και με τους υπόλοιπους βαλκανικούς εθνικισμούς, κοινή βάση αποτέλεσε ο « μύθος» γύρω από την ιστορική κληρονομιά.

Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα στη Μακεδονία, υπήρξε περίοδος δοκιμασίας για τις συγκρουόμενες εθνικές ιδεολογίες του 19^{ου} αιώνα. Οι πολιτικοί πολιτισμικοί και θρησκευτικοί ανταγωνισμοί οδήγησαν σε ένοπλες συγκρούσεις. Οι Έλληνες εναντίον των Βουλγάρων, οι Βούλγαροι εναντίον των Σέρβων, και ρουμανοβλάχοι εναντίον των Ελλήνων. Ο μακεδονικός αγώνας από το 1903 μέχρι και το 1908, υπήρξε αδελφοκτόνος αγώνας μεταξύ των χριστιανών των Βαλκανίων. Η μακρά διασικασία της οικοδόμησης του έθνους έδωσε τη θέση της στην επίδειξη ένοπλης ισχύος. Οι βαλκανικοί πόλεμοι ήταν εκείνοι που τελικά οδήγησαν στην εκδίωξη των Τούρκων από τη Μακεδονία. Με τις ελληνικές βλέψεις του 19^{ου} αιώνα να ικανοποιούνται σχεδόν στο σύνολο τους.²⁸

Η περίπτωση της Μακεδονίας

Στις αρχές του 1900, δεσπόζει το μακεδονικό ζήτημα, ωστόσο, στα τέλη της ίδιας δεκαετίας, βαρύνουσα σημασία, αποκτά το κίνημα των Νεοτούρκων. Μία ιδιαίτερα περίπλοκη περίπτωση ήταν η Μακεδονία, καθώς αποτελούσε στόχο τεσσάρων αντιμαχόμενων εθνικισμών, του ελληνικού του βουλγαρικού, του σέρβικου και του αλβανικού αποτελώντας ένα μικρόκοσμο των βαλκανικών περιπλοκών. Η Μακεδονία είναι μια περιοχή με ασαφή εθνολογική σύνθεση. Οι μουσουλμάνοι αποτελούσαν το ένα τρίτο του πληθυσμού, παρόλα αυτά η κοινή θρησκεία δεν τους έκανε ένα ομοιογενές εθνοτικό σύνολο. Υπήρχαν απόγονοι των Τουρκικών και ασιατικών φύλων που εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία, οι Αλβανοί μουσουλμάνοι, και μειονότητες Ελλήνων, Σλάβων και Βλάχων που είχαν εξισλαμιστεί. Η διάδοση ωστόσο των εθνικών ιδεολογιών που βασίζονταν στην πραγματική ή «νοερή» ιστορική κληρονομιά των αντίστοιχων εθνοτικών ομάδων δε διαπερνούσε τα θρησκευτικά εμπόδια μεταξύ ανθρώπων που μοιράζονταν την ίδια γλώσσα.²⁹

²⁸ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ. 220

²⁹ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ.203

Στη Μακεδονία όσον αφορά την εθνικιστική ιδεολογία, δινόταν έμφαση στην αρχαία Μακεδονία και κυρίως στο έπος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Την περίοδο του Διαφωτισμού θεωρούσαν το μακεδονικό όνομα, πρόσθετη μαρτυρία της ελληνικότητας τους οι πληθυσμοί αυτοί διεκδικώντας καταγωγή από το Φίλιππο και τον Αλέξανδρο. Με τη διάδοση της ελληνικής Παιδείας προς τις μη ελληνόφωνες κοινότητες, το έπος του Αλεξάνδρου, ήταν κυρίαρχο. Κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα, στην κεντρική κυρίως ζώνη της Μακεδονίας εκεί που οι ελληνικές και βουλγαρικές ιδεολογίες συναγωνίζονταν για να κερδίσουν τις σλαβόφωνες κοινότητες, οι Έλληνες προπαγανδιστές εξέδωσαν και κυκλοφόρησαν μια εκδοσή του έπους του Αλεξάνδρου στην τοπική σλαβική διάλεκτο αλλά με ελληνική γραφή. Κατά τη διάρκεια του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού για την εγκυρότητα των αντίστοιχων ιστορικών τους τίτλων στη Μακεδονία, οι Βούλγαροι δυσκολεύτηκαν να αντικρούσουν τη διεκδίκηση των Ελλήνων όσον αφορά τους αρχαίους Μακεδόνες. Σημαντική ήταν και η διαμάχη όσον αφορά το μακεδονικό όνομα. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, το όνομα Makedontsi, χρησιμοποιήθηκε για τη διάκριση των Βουλγάρων της Μακεδονίας από εκείνους της βουλγαρικής ηγεμονίας. Το μακεδονικό όνομα απέκτησε ιδιαίτερη γεωγραφική σημασία, προσδιορίζοντας όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας. Οι Έλληνες αυτοαποκαλούνταν «Μακεδόνες», οι Βούλγαροι «Makedontsi» και οι βλάχοι «Macedoneni».³⁰

Η μακεδονική εθνογραφία διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Στη βόρεια ζώνη σε αυτή που συνόρευε με τη Σερβία και τη Βουλγαρία, αποτελούσε το ένα τρίτο ολόκληρης της Μακεδονίας και κατοικούνταν από σλαβόφωνους πληθυσμούς με βουλγαρικό ή σέρβικο προσανατολισμό. Η νότια ζώνη συνόρευε με τη Θεσσαλία και εκεί κυριαρχούσε ο ελληνόφωνος πληθυσμός. Η πιο μεικτή περιοχή ήταν η κεντρική ζώνη, η οποία κατοικούνταν από ελληνόφωνους, σλαβόφωνους και βλαχόφωνους χριστιανούς, των οποίων, ο εθνικός προσανατολισμός διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Πολλοί ήταν οι σλαβόφωνοι στην κεντρική ζώνη της Μακεδονίας, οι περισσότερες βλαχόφωνες κοινότητες και τα χριστινικά αλβανόφωνα χωριά του μακεδονικού χώρου είχαν συνταχθεί με το ελληνορθόδοξο πατριαρχείο και ακολουθούσαν την ελληνική παιδεία, επομένως η ελληνική ιδεολογία υιοθετήθηκε από τους χριστινικούς πληθυσμούς της κεντρικής και νότιας Μακεδονίας.³¹ Η επιλογή

³⁰ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ.217

³¹ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ 209

ενός ορθόδοξου χριστιανού να συνταχθεί με την εξουσία ή με το πατριαρχείο είχε ιδιοτελή κίνητρα.

Η Μακεδονία υπό τους Οθωμανούς, μερικές δεκαετίες πριν τους βαλκανικούς, περιελάμβανε συγκροτημένα έθνη κράτη στην περιφέρεια της και πληθυσμούς εντός της Μακεδονίας που ταυτίζονταν με αυτά. Υπήρχαν ωστόσο και πληθυσμοί που δεν ταυτίζονταν με κανένα από τα γύρω έθνη, διαπιστώνουν ομοιότητες, διαπιστώνουν όμως και διαφορές που δεν τους αφήνουν να ταυτιστούν απόλυτα. Έχουν θρησκευτική συνείδηση, ανήκουν στο Πατριαρχείο, ειδικότερα ανήκουν στην ενορία του χωριού, ξεχωρίζοντας από τους Εβραίους, τους μουσουλμάνους, τους Αρμένιδες. Δύσκολα όμως μπορούν να ξεχωρίσουν από τους Έλληνες τους Σέρβους και τους Βούλγαρους καθώς αυτοί είναι ομόδοξοι. Δεν μπορούμε να πούμε ότι έχουν εθνική συνείδηση, άλλωστε αυτή αποκτιέται μέσα από μια ιστορική διαδικασία. Η δημιουργία κάθε έθνους απαιτεί μια κατασκευή από στοιχεία κληρονομημένα που πρέπει να ανασηματοδοτηθούν. Οι Έλληνες μπήκαν στη διαδικασία εθνοποίησης της περιοχής.³² Το τελευταίο τέταρτο του δεκάτου ενάτου αιώνα, το Μακεδονικό Ζήτημα μπήκε σε κρίσιμη φάση. Ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων για την εθνική κληρονομία ενταθκε, οι συνοριακές μεταβολές ήταν εντονότατες. Η Αυστροουγγαρία και η Ρωσία πάλευαν να κερδίσουν επιρροή στα βαλκάνια. Η περιοχή που δεν άφηνε κανένα αδιάφορο, ήταν η περιοχή της Μακεδονίας. Τα βαλκανικά κράτη επιδόθηκαν σε μεγάλες εκστρατείες για την ενίσχυση του εθνικού φρονήματος. Σκοπός τους ήταν να κερδίσουν τα φρονήματα των χριστιανών κατοίκων της. Στη μακεδονική ύπαιθρο, οι σλαβόφωνοι αγρότες αντιδρούσαν σε οικονομικές και κοινωνικές αδικίες και στράφηκαν εναντίον του ανώτερου κλήρου. Οι περισσότεροι αρχιερείς ήταν συνήθως Έλληνες, έτσι οι κοινωνικές αντιθέσεις, σύντομα έλαβαν εθνικό περιεχόμενο.³³ Οι βαλκανικοί λαοί αποτιμώνται, από την εικόνα που έχουν απέναντι στη Δύση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν ήθελαν ανεξέλεκτες κρίσεις στην περιοχή των βαλκανίων. Ο εθνικισμός έγινε συνώνυμο της ελευθερίας και της ευημερίας αλλά την ίδια στιγμή στάθηκε υπεύθυνος για τη στέρηση της ελευθερίας στους αλλοεθνείς που ζούσαν ανακατεμένοι με πλειοψηφούσες εθνότητες

Το πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, διεκδικούσε έναν οικουμενικό ρόλο, ο οποίος αντέφασκε με την εθνικιστική αντίληψη των Βουλγάρων. Οι Έλληνες

³² Αντώνης Λιάκος, *Ο ιανός του εθνικισμού και η ελληνική βαλκανική πολιτική*, Βιβλίοραμα, Αθήνα, 2007, σελ. 18, 19

³³ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ 205

εξέφραζαν την εμμονή σε αντιλήψεις ενίοτε ασύμβατες με το βίαιο εθνικισμό των Βουλγάρων και δεν ήταν διατεθειμένοι να παραιτηθούν από αξιώσεις επί εδαφών που πολιτιστικά και πληθυσμιακά κατοικούνταν από πυκνούς ελληνικούς πληθυσμούς σε Ήπειρο Μακεδονία και Θράκη. Η βουλγαρική πλευρά εμπνεόταν από δύο τάσεις, μία μετριοπαθή και μία αδιάλλακτη. Η πρώτη θα απέβλεπε στην ίδρυση αυτόνομης εκκλησίας με αμοιβαίους συμβιβασμούς και η δεύτερη προέβαλλε εθνικιστικές επιδιώξεις, οι οποίες θα την έφερναν σε ρήξη με το Φανάρι. Οι Ρώσοι και οι Τούρκοι συνέδραμαν σε αυτές τις επιδιώξεις, οι Τούρκοι ήταν εκείνοι που συνέβαλλαν στις πιο ακραίες και διχαστικές.³⁴ Η Πύλη είχε σκοπό την πρόκληση προστριβών μεταξύ των βαλκανικών λαών, που ήταν δυνάμει αντίπαλοι της, έβαζε εμπόδια στη συνενόηση και στη δυνατότητα εξεύρεσης κοινά αποδεκτής λύσης. Τον Απρίλη του 1869, προβλεπόταν από την πλευρά της Πύλης αύξηση της δικαιοδοσίας των Βουλγάρων όσον αφορά την εκκλησία, εν τέλει το Φεβρουάριο του 1870, συστάθηκε αυτόνομη Βουλγαρική εκκλησία. Το οικουμενικό πατριαρχείο δεν αναγνώρισε την Εξαρχία και θεώρησε τη βουλγαρική Εκκλησία σχισματική. Η Εξαρχία όμως επέκτεινε τον έλεγχο της σε όσες επαρχίες, θα μπορούσαν να θεωρηθούν βουλγαρικές. Επίσης προβλεπόταν ότι αν τα 2/3 των ορθόδοξων κατοίκων το ζητούσαν, μια επαρχία θα μπορούσε να υπαχθεί στην Εξαρχία με απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης. Η παραπάνω διάταξη έμελλε να εντείνει τον εθνοφυλετικό ανταγωνισμό. Το Νευροκόπι, το Μελένικο, η Στρώμνιτσα, η Αχρίδα, το Μοναστήρι, τα Βόδενα, οι Σέρρες, είναι οι περιοχές της Μακεδονία που πρώτες θα υποστούν τον αντίκτυπο. Τα παραπάνω γεγονότα έφεραν την αγανάκτηση στην Ελλάδα. Μετά την αφύπνιση του βουλγαρικού εθνικισμού, οι Έλληνες άρχισαν να αντιμετωπίζουν το δίλημμα εάν θα έπρεπε να συμμαχήσουν με τους Τούρκους, ώστε να παρεμποδίσουν το σλαβικό στοιχείο να κυριαρχήσει στις διαφιλονικούμενες περιοχές, ή να συμπράξουν με τους Σλάβους στη δημιουργία ενός βαλκανικού μετώπου, ώστε να νικηθεί η οθωμανική κυριαρχία. Οι εξελίξεις που καθόρισαν ωστόσο το μέλλον των βαλκανίων, ήταν το κίνημα των Νεότουρκων και οι βαλκανικοί πόλεμοι.

Κεφάλαιο Β΄

Ελληνικός εθνικιστικός λόγος

³⁴ Κ. Σβολόπουλος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*, Εστία, Αθήνα, 2014 σελ.70 -71

Ο ελληνικός εθνικισμός, απαντούσε αρχικά σε φυλετικού τύπου προσβολές των αξιώσεων της, στην αμφισβήτηση της συνέχειας του ελληνικού έθνους από τον Φαλμεράυερ, χρησιμοποιώντας πολιτισμικό περιεχόμενο. Ωστόσο είχε καταφέρει να καταπολεμηθεί με τη συμβολή Ελλήνων κι αλλοδαπών η θεωρία για την σλαβική καταγωγή των Ελλήνων, η οποία οικοδομήθηκε από το Φαλμεράυερ(1831), όσο και από τον Ρέσλερ(1871). Οι παραπάνω ήθελαν να κατεδαφίσουν την επιβίωση της ελληνικής, της δακικής και της ρωμαϊκής παράδοσης. Με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους το 1830, η εθνική ιδεολογία ανπτύχθηκε στη βάση της εθνικής συνέχειας. Οι καταβολές του ελληνικού εθνικισμού στη διαφωτιστική του περίοδο υπό την επιρροή του Αδαμάντιου Κοραή και τη ρομαντική προσέγγιση του Παπαρρηγόπουλου συνδέονται με τα γνωρίσματα του πολιτισμού. Ο Κοραής σε μία εποχή που δεν είχε εμφανιστεί το φυλετικό φαινόμενο, όσο και ο Παπαρρηγόπουλος, που αντέκρουσε τις φυλετικές ερμηνείες για την ταυτότητα των Ελλήνων του Φιλίππου Ιακώβου Φαλμεράυερ, ανέδειξαν τον πολιτισμό ως κύριο γνώρισμα της εθνικής ταυτότητας. Η ελληνική αρχή εντοπίζονταν στην κλασική εποχή, έπειτα η επιβίωση του ελληνικού έθνους, της ελληνικής γλώσσας των εθίμων και της θρησκείας εντοπίζονταν σε Βυζάντιο και Τουρκοκρατία. Στο ελληνικό βασίλειο ο εθνικισμός και η αόριστα διατυπωμένη Μ. Ιδέα πήραν διαστάσεις μαζικής ψύχωσης, οι εθνολιγικές ιδιαιτερότητες απλουστεύτηκαν. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί κατατάχθηκαν σε μία ευρύτατα προσδιορισμένη και πολύγλωσση ελληνική εθνότητα. Η φιλολογία που παρήχθη στα ελληνικά υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού, έκανε την εμφάνιση της εισήγαγε για πρώτη φορά τις έννοιες διαφορετικών εθνοτικών ταυτοτήτων στη βαλκανική.³⁵ Το ορθόδοξο χριστιανικό στοιχείο στη βαλκανική, περιλάμβανε Αρβανίτες, Βλάχους και Σλάβους Η ελλαδική ιδεολογία, όπως και κάθε εθνικιστική ιδεολογία, συμπεριλάμβανε ποικίλες συγχύσεις και αντιφάσεις. Η ταύτηση γένους -έθνους ήταν αυθαίρετη, εξαιτίας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και επειδή οι ελληνόγλωσοι πληθυσμοί παρέμεναν εν πολλοίς ασυγκίνητοι από την ελλαδική ιδεολογία. Η δημιουργία του έθνους έπρεπε να βασίζεται στην ελληνική, παιδεία και όσοι θα μετείχαν σε αυτή θα είχαν και την ελληνική ταυτότητα. Η παιδεία αυτή θα βασίζονταν στη γλωσσική συνέχεια τριών χιλιάδων χρόνων, αλλά και σε έναν πολιτισμό που στηριζόταν ολόκληρη η

³⁵ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 87

ανθρωπότητα.³⁶ Στο σλαβικό βόρειο τμήμα της Μακεδονίας για παράδειγμα η διείσδυση της εθνικής ιδεολογίας στάθηκε μια αργή και αβέβαιη διαδικασία.³⁷

Το αίτημα της εθνικής ολοκλήρωσης, αποτέλεσε σταθερό άξονα γύρω από τον οποίο περιστράφηκαν οι ιδεολογικές αναζητήσεις στον ελληνικό χώρο το 19^ο αιώνα, ένα αίτημα που πρώτος διατύπωσε ο Ιωάννης Κωλέττης, το 1844, στο λόγο του στην εθνοσυνέλευση του 1844, υπερασπιζόμενος τα δίκαια των ετεροχθόνων. Το αίτημα αυτό ονομάστηκε *Μεγάλη Ιδέα*, ένα αίτημα που έγινε ευμετάβλητο στην πάροδο του χρόνου. Η Μεγάλη Ιδέα, όρισε αμετάκλητα το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι εικόνες κι οι προσδοκίες των Ελλήνων για τους εαυτούς τους και για το έθνος τους. Παρόλο που ήταν κατανοητή και αναπόφευκτη δεν αποτέλεσε ξεκάθαρο στόχο για την Ελλάδα. Σε ορισμένους κύκλους επεκτάθηκε και διαστεβλώθηκε σε ένα πρόγραμμα για την ανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, κάτι που σήμαινε την υποδούλωση των άλλων βαλκανικών λαών στον ελληνισμό. Ο αλυτρωτισμός που πρέσβευε ήταν μη ρεαλιστικός εξαιτίας της δυσαναλογίας που υπήρχε μεταξύ της εθνικής ισχύος και των εθνικών φιλοδοξιών. Η Μεγάλη Ιδέα, συχνά χρησιμοποιούνταν ώστε να αποσπαστεί η προσοχή του λαού από τα εγχώρια προβλήματα.³⁸

Η εθνική ενότητα, πολιτικά στηριζόταν στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και τον κοινοβουλευτισμό, ιδεολογικά γινόταν πραγματικότητα στη βάση της εθνικής ιστορίας, της σύζευξης της ιδέας της ελληνικής αρχαιότητας με την ιδέα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και του χριστιανισμού. Η ελληνική κοινωνία τη δεκαετία του 1870, διέθετε ολοκληρωμένη εικόνα του παρελθόντος της και αποκτούσε διατυπωμένες θέσεις για την ενότητα του ελληνισμού.³⁹ Μετά το 1870, η εθνική ενότητα, δε σήμαινε μόνο εθνική ολοκλήρωση μετά την ενσωμάτωση νέων εδαφών.⁴⁰ Η ελληνική κοινωνία τη στιγμή της αρτίωσης της έχει ανάγκη από ολικές θεωρίες που να ανταποκρίνονται στο σύνολο των ζητημάτων που προέκυπταν. Ο λόγος περί εθνικής αυτάρκειας και εθνικής υπεροχής συνιστά μια ολοκληρωμένη άμυνα

³⁶ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Πατάκης, Αθήνα, 2010, σελ 21

³⁷ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ 203

³⁸ Σταυριανός Λ., *Τα βάλκάνια από το 1453 και μετά*, τόμος Α', Βάνιας, Αθήνα, 2007, σελ 88

³⁹ Ρένα Σταυρίδου Πατρικίου, *ιδεολογικές διαδρομές στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος 5^{ος}, ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 171

⁴⁰ Ρένα Σταυρίδου Πατρικίου, *ό.π.*, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος 5^{ος} σελ 171,

απέναντι σε εσωτερικές αλλά και εξωτερικές απειλές, έχει να κάνει με αλύτρωτους, αφομοίωση νέων χωρών και πληθυσμών. Το μακεδονικό ζήτημα για παράδειγμα που εμφανίστηκε την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την αρνητική εικόνα των Σλάβων ανακαλώντας στη μνήμη των Ελλήνων τις θεωρίες του Φαλμεράνερ, φέρνοντας το σλαβικό κίνδυνο επικεφαλής στη σειρά των κινδύνων που απειλούσαν το έθνος και την ταυτότητα του. Η Δύση συχνά χρησιμοποιείται ως φόβητρο, καθώς οι δυτικές ιδέες θα έφερναν έναν αστικό φιλελευθερισμό που δεν μπόρεσε να αποτρέψει τις εθνικές καταστροφές και ένα σοσιαλιστικό διεθνισμό, που μπορούσε να τις επιφέρει.⁴¹

Τη δεκαετία του 1870, η ελληνική κοινωνία άρχισε να συνειδητοποιεί ότι οι άλλοι βαλκανικοί λαοί είχαν τα δικά τους εθνικά σχέδια και θεωρούσαν αντίπαλο το Πατριαρχείο. Το Συνέδριο του Βερολίνου άφησε ένα βαθύ ριζώμα φοβίας που προκαλούσαν οι Σλάβοι. Ο Διαφωτισμός απαρτίστηκε από ενδείξεις ότι η εθνογραφία των Βαλκανίων αποκτούσε ένα σύνθετο χαρακτήρα. Η ιδέα μιας ενιαίας ορθόδοξης χριστιανικής κοινωνίας, που τα διαφορετικά στοιχεία προσδιορίζονταν σε διαφορετική βάση, είχε χάσει έδαφος με τη σταδιακή συγκρότηση διαφορετικής ταυτότητας ανάμεσα σε σερβόφωνους και ρουμανόφωνους διανοούμενους σε περιοχές που συνόρευαν με την αυτοκρατορία των Αψβούργων και ανάμεσα σε Έλληνες της διασποράς και των εμπορικών αστικών κέντρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτές αποτελούν ενδείξεις για την επίδραση του Διαφωτισμού στη βαλκανική σκέψη. Έπειτα η αναγνώριση, άλλων γλωσσικών ομάδων, υπήρξε ένδειξη του βαθμιαίου προσανατολισμού της κοινωνικής σκέψης στο εθνικό ζήτημα.⁴² Αποκτούσε όλο και περισσότερους υποστηρικτές η θέση ότι οι επαναστατικές αρχές της κοινωνικής ισότητας, της πολιτικής ελευθερίας, της ισονομίας, της λαϊκοφροσύνης, των φιλελεύθερων αλλαγών, οδηγούν σε εθνικές καταστροφές. Μια από τις πιθανές εξηγήσεις, ίσως είναι το πώς αναλύθηκαν οι συνέπειες των δύο καταστροφών της γαλλικής ήττας του 1870 και της ελληνικής ήττας του 1897. Ο γαλλικός εθνικισμός εμφανίστηκε στον ελληνικό χώρο σε δύο εκδοχές, ως προϊόν του διαφωτισμού, της γαλλικής επανάστασης και της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών και συνδέθηκε με το αντίστοιχο ρεύμα που εμφανίστηκε στον ελληνικό χώρο μέχρι τα χρόνια της ελληνικής ανεξαρτησίας. Κατόπιν εμφανίστηκε με το ρεύμα του

⁴¹ Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2008, σελ. 189

⁴² Π. Κιτρομηλίδης, το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια, *ό.π.*, σελ. 63

εθνικισμού της τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας, όπως είχε παρουσιαστεί μετά την ήττα της Γαλλίας στο Γαλλοπρωσικό πόλεμο το 1871. Αυτό δεν ήταν μόνο πατριωτικό, διαμορφώθηκε και ως άμυνα απέναντι στο σοσιαλιστικό κοινωνικό κίνημα και ως απάντηση στην απειλή του διεθνισμού. Αυτός ο εθνικισμός αποτελούσε κίνημα ρήξης με τις κατεστημένες ισορροπίες, βρήκε πρόσφορο έδαφος στο ελληνικό ιδεολογικό πεδίο κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτό συμμετέχουν όλοι εκείνοι που θέλουν την ανασύσταση της Ανατολικής Αυτοκρατορίας και αυτοί που θέλουν ένα ισχυρό εθνικό κράτος, διεκδικώντας εδάφη με ομοεθνείς πληθυσμούς, επι των οποίων υπάρχουν ιστορικά δικαιώματα.⁴³

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, οι Έλληνες, ξεκίνησαν την κατασκευή μιας αυτοεικόνας, που βασιζόταν στην παλαιότητα της ταυτότητας, στην πίστη για το μέλλον της φυλής αλλά και στην αντιπαλότητα απέναντι στα γειτονικά έθνη.⁴⁴ Υπάρχει μια νέα συνείδηση η ελληνοχριστιανική, το 1875 ο Παπαρρηγόπουλος, ολοκληρώνει την ιστορία του ελληνικού έθνους, προσφέροντας στον ελληνισμό την ιστορική και συνειδησιακή του ενότητα. Με την ολοκλήρωση του έργου του Παπαρρηγόπουλου, η εικόνα της ελληνικής ιστορία είχε πλέον αποκατασταθεί. Υπάρχει μία ποικιλία ιδεολογικών ρευμάτων, από την ποικιλία αυτή το συντηρητικό και εθνικιστικό ρεύμα είναι και εκείνο που αποκτά ισχυρή βάση στο ελληνικό περιβάλλον. Η αναζήτηση εθνικιστικών θεωριών και η προβολή ιδεωδών προτύπων, για την οργάνωση του εθνικού κράτους βρέθηκαν στο κέντρο των πνευματικών και πολιτικών ανησυχιών των Ελλήνων διανοητών, την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Όλο και περισσότεροι δικηγόροι, γιατροί και δημοσιογράφοι που είχαν σπουδάσει στην Αθήνα, επέστρεφαν στις γενέτειρες τους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και προσπάθησαν να μεταδώσουν τις ιδέες που κυριαρχούσαν στο ελληνικό κράτος στους χριστιανούς υπηκόους του Οθωμανού σουλτάνου και τελικά διαδραμάτισαν ηγετικό ρόλο στις εθνικιστικές ζυμώσεις. Από αυτούς προέκυψαν τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι και ενώσεις που μετέδωσαν τις ελληνικές εθνικιστικές ιδέες σε ολοκληρη τη Μακεδονία, τη Θράκη και Μ. Ασία. Η αλληλογραφία που διατηρούσαν οι καθηγητές του πανεπιστημίου με τους φοιτητές τους, μέσω των συμβουλών που έδιναν, καθοδηγούσαν τον ελληνικό πολιτισμικό και εθνικό ευαγγελισμό. Ως το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 20^{ου}, είχε δημιουργηθεί μέσω διανοητικών

⁴³ Ρένα Σταυρίδη- Πατρικού, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, ό.π., σελ. 201

⁴⁴ Έλλη Σκοπετέα, *Οι Έλληνες και οι εχθροί τους στο όψις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900- 1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, σελ 143

μηχανισμών, η κοινότητα του ελληνικού έθνους στο εύρος ενός τεράστιου γεωγραφικού χώρου.⁴⁵

Χρειαζόταν ένα σύστημα πολιτικών ιδεών συνεκτικά οργανωμένο, ώστε να χρησιμεύσει ως ανάχωμα στις φιλελευθες αντιλήψεις του αντιπροσωπευτικού συστήματος αλλά και στη νέα απειλή που αποτελούσαν οι ιδέες που πλαισίωναν το σοσιαλιστικό διεθνισμό, ο σημαντικότερος εκπρόσωπος ήταν ο Ίωνας Δραγούμης, παρόμοια εθνική δράση με αυτόν είχαν κι άλλοι όπως ο Αθανάσιος Σουλιώτης-Νικολαΐδης, λογοτεχνικό έργο ανάλογης εθνικής έξαρσης είχαν κι άλλοι όπως ο Περικλής Γιαννόπουλος, ο Δραγούμης βέβαια ήταν ο ίδιος θεωρητικός του εθνικισμού.⁴⁶ Οι ιδέες του περί αυτάρκειας και μοναδικότητας του νεοελληνικού πολιτισμού εξυπηρέτησαν όχι μόνο τους σύγχρονους του, αλλά προσέφεραν και το ιδεώδες πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι ιδέες για το νεοελληνικό πολιτισμό, ο οποίος είχε αυτονομηθεί από το αρχαίο και δεν ταυτιζόταν με κανέναν άλλον, η θέση του περί ελληνικής μοναδικότητας, ήταν και εκείνη που θα επέτρεπε στην ελληνική κοινωνία τη συνδιαλλαγή με τους άλλους πολιτισμούς, κυρίως τους δυτικούς. Ο Δραγούμης λοιπόν θεωρούσε δευτερευούσης σημασία εχθρό την Οθωμανική αυτοκρατορία, μπροστά στου Σλάβους, οι οποίοι συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά του μόνιμου αιώνιου εχθρού. Για το Δραγούμη ο «άλλος», δεν είναι απαραίτητα ο θρησκευτικά άλλος, όπως την εποχή που όλα τα βαλκάνια ήταν υπόδουλα. Πλέον ο «άλλος» ήταν ο εθνικά άλλος κι ας ήταν ομόθρησκος. Η δυσκολία έγκειται στην περιγραφή της σχέσης των εντός με τους εκτός, μία σχέση που καθορίζεται από το μακεδονικό αλλά και από την κρίση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Έλληνες αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως τους μόνους ικανούς να μεταφέρουν το δυτικό πνεύμα ώστε να εκπολιτιστεί η Ανατολή. Αδυνατούν να εφαρμόσουν την αρχή των εθνοτήτων.⁴⁷

⁴⁵ Π.Κιτρομηλίδης, Το εθνικό ζήτημα στα βαλκάνια, ό.π., σελ.95

⁴⁶ Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, Οι φόβοι ενός αιώνα, ό.π., σελ.143

⁴⁷ Πολιτική αρχή σύμφωνα με την οποία πληθυσμοί που ανήκουν στο ίδιο έθνος έχουν το δικαίωμα να ιδρύσουν ενιαίο κράτος και πληθυσμοί διαφορετικού έθνους, από εκείνο που αποτελεί τη μεγάλη μάζα των κατοίκων ενός κράτους, έχουν το δικαίωμα να αποσχιστούν. Η αρχή των εθνοτήτων, σύμφωνα με τον ιταλό πολιτικό Τζουζέπε Ματσίνι, «αποδίδει σε κάθε έθνος την κυριαρχία πάνω στον εαυτό του και πάνω στο έδαφος που κατοικεί, την ευχέρεια να θεσπίζει και να υιοθετεί κανόνες, με σκοπό να εκλέγει μια δική του κυβέρνηση σύμφωνα με τις ανάγκες του – αυτή η αρχή είναι που του δίνει το δικαίωμα να μετασχηματιστεί από έθνος σε κράτος»

Το πρώτο όπλο που χρησιμοποιήθηκε ήταν η διάδοση της ελληνικής γλώσσας (καθαρεύουσα) και της ελληνικής παιδείας. Οι Έλληνες φαντάζονταν τους εαυτούς τους ως κοινότητα, επειδή είχαν στη ιδιοκτησία τους την ελληνική γλώσσα, έτσι λοιπόν δικαιούνταν μια αυτόνομη θέση στην αδελφότητα ίσων μεταξύ τους μελών.⁴⁸ Το βασίλειο περιλάμβανε μέσα στα σύνορα του, ξένες γλωσσικές ομάδες που δε μιλούσαν καθόλου ελληνικά, με κυριότερους του Αλβανούς Ορθόδοξους που ζούσαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, σε ορισμένα νησιά και στην Πελοπόννησο. Η καλλιέργεια της ενιαίας γλώσσας, προϋπέθετε ένα είδος κανονιστικού λόγου για τη νομιμοποίηση της, και στο σημείο αυτό ο εθνικισμός έδωσε το πιο πρόσφορο έδαφος. Σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη του ελληνικού εθνικισμού, υπήρξε επίσης το δίκτυο των ελληνικών σχολείων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέσω των οποίων διαδίδονταν ο κανονιστικός λόγος για την ενότητα του ελληνισμού, προϊόν του πανεπιστημίου Αθηνών, ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές των βαλκανίων και της Μ. Ασίας, όπου ήταν δυνατόν να βρεθούν ελληνικές ορθόδοξες κοινότητες. Η ελληνική γλώσσα αναβίωσε, γεγονός που άνοιξε το δρόμο για την καλλιέργεια αισθημάτων εθνοτικής ταυτότητας. Ο θεωρητικός συμβιβασμός στον οποίο στηριζόταν ο ελληνικός εθνικισμός υπήρξε λοιπόν το ιδεολογικό επίτευγμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι ιδεολόγοι του πανεπιστημίου υπήρξαν οι πνευματικοί του εθνικισμού και εξελίχθηκαν σε μεταδότη του δυτικού πολιτισμού προς την Ανατολή με σκοπό να ενσωματωθούν ελληνόφωνες ορθόδοξοι πληθυσμοί της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο σύστημα αξιών του ελληνικού εθνικισμού. Το δόγμα που πρέσβευε ήταν, σε κοινωνικό επίπεδο η ανάγκη εθνικής ενότητας στο εσωτερικό της Ελλάδας με όρους ομοιογένειας και ομοιομορφίας, σε γεωγραφικό επίπεδο τόνιζε την ενότητα του ελληνικού έθνους που συνένωνε τα συστατικά του μέρη μέσα και έξω από το βασίλειο και σε ιστορικό επίπεδο δινόταν έμφαση στην ενότητα του έθνους στο πέρασ των αιώνων, από τα ομηρικά χρόνια, στα βυζαντινά και τα νεότερα.⁴⁹

Με σκοπό να διαδοθεί η ελληνική εθνικιστική ιδεολογία και να αντιμετωπιστεί η βουλγαρική πρόκληση οι Έλληνες χρησιμοποίησαν ό,τι μέσο διέθεταν, σχολεία, πολιτιστικούς συλλόγους, τον τύπο και διακεκριμένες προσωπικότητες. Οι στόχοι των δύο κέντρων του ελληνισμού διέφεραν ωστόσο. Ο αλτρωτικός εθνικισμός της πρωτεύουσας του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους από τη μία και από την άλλη, ο συντηρητικός οικουμενισμός της ιεραρχίας των υπόδουλων Ελλήνων με έδρα την

⁴⁸ Benedict Anderson, *ό.π.*, σελ. 134

⁴⁹ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 87

Κωνσταντινούπολη. Πάρoλη την αποτελεσματικότητα της, η διαδικασία της συγκρότησης του έθνους μέσω της καλλιέργειας στη συλλογική φαντασία του αισθήματος της εθνικής κοινότητας, έφερε στο προσκήνιο την αντινομία μεταξύ ορθοδοξίας και εθνικισμού. Αναδείχθηκε η ασυμβατότητα ανάμεσα στη νοερή κοινότητα της θρησκείας και τη νοερή κοινότητα του έθνους. Η κοινότητα των πιστών είχε σχηματιστεί σε αντιδιαστολή με κάθε επίγεια διάκριση φυλής, τάξης κ.λ.π. Η κοινότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας παρέμενε αδιάφορη στις νέες έννοιες της εθνικής ταυτότητας και του κοσμικού κράτους και όταν οι έννοιες αυτές αποτέλεσαν τη βάση εναλλακτικών κοινοτήτων για τους πιστούς, αντιμετώπισε το θέμα με εχθρότητα. Η ορθόδοξη εκκλησία στα βαλκάνια, συνέβαλε στη διατήρηση της χριστιανικής συλλογικής ταυτότητας υπό την οθωμανική εξουσία καθώς θεσμοποίησε και διασφάλισε τη διάκριση των χριστιανών υπηκόων από τους μουσουλμάνους δυνάστες, μια διάκριση όμως που είχε θρησκευτικό όχι εθνικό περιεχόμενο. Η τελική εγκατάλειψη του οικουμενικού χαρακτήρα της «Ορθοδοξίας» και η εθνικοποίηση των εκκλησιών, ήταν εκείνες που εισήγαγαν έντονες εθνικές συγκρούσεις στη ζωή της Ορθόδοξης εκκλησίας και εξέθρεψαν τη συνάφεια μεταξύ ορθοδοξίας και εθνικότητας. Οι περιφερειακές εκκλησίες των βαλκανικών κρατών αποκτούσαν εθνικό χαρακτήρα επειδή γίνονταν συστατικά στοιχεία της σύγχρονης διοικητικής δομής του εθνικού κράτους. Το οικουμενικό Πατριαρχείο ωστόσο, κρατούσε αποστάσεις από το νέο φαινόμενο του εθνικισμού. Ωστόσο επηρεάστηκε από τον εθνικισμό, εξαιτίας του αγώνα εναντίον του πανσλαβισμού στη Μακεδονία, και κυρίως εξαιτίας των μαχών εναντίον της βουλγαρικής εξουσίας που είχε σκοπό να καταπατήσει τη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου στη Μακεδονία και τη Θράκη, δημιουργήθηκε ένα κοινό μέτωπο διεκδικήσεων μεταξύ Πατριαρχείου και ελληνικού κράτους.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η νέα νοοτροπία που διαμορφώθηκε από τις αξίες του εθνικισμού υιοθετήθηκε από την πολιτική του οικουμενικού Πατριαρχείου.⁵⁰ Η νοερή κοινότητα της ορθόδοξης χριστιανοσύνης, η οποία από την εποχή της οθωμανικής κατάκτησης είχε προσδιορίσει την κοινή ταυτότητα των ορθόδοξων χριστιανών υπηκόων του σουλτάνου, καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από ένα αίσθημα κοινότητας που καλλιέργησαν τα εθνικά κράτη, τα οποία αφού εξασφάλισαν τη διοικητική και γλωσσική ομοιογένεια των κοινωνιών τους, χρησιμοποίησαν τη

⁵⁰ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 114

θρησκεία ως στήριγμα για την εθνική τους ενότητα και τις βλέψεις τους προς τα έξω. Η νεοελληνική ταυτότητα, βασίστηκε στο συνταγματικό διαφωτισμό. Η εκκλησία μεταμορφώνεται σε εθνικό σύμβολο. Σημαντικός παράγοντας που καθόρισε την πορεία του ελληνικού εθνικισμού, είναι η διανοητική διαπάλη ανάμεσα στην ανατολική ορθοδοξία και τον εθνικισμό, ανάμεσα στην εκκλησία και το κράτος. Η ορθόδοξη εκκλησία αποποιούνταν την ανάμειξη της στην κοσμική εξουσία.

Η ήττα του 1897 και το μακεδονικό ζήτημα δημιούργησαν την ανάγκη να υπάρξουν θεωρίες δυναμικού και ηγεμονικού εθνικισμού, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος που απειλούσε εκ νέου την εθνική ενότητα. Η ήττα της ελληνικής πλευράς επηρέασε την εθνικιστική ιδεολογία. Το πολιτικό σύστημα θεωρήθηκε αναποτελεσματικό ως προς τη δυνατότητα του να αποτρέψει εθνικές συμφορές και τελικά καταστρεπτικό για την ενότητα του έθνους, μία θέση που διατυπώθηκε από εκείνους που ήταν υπέρμαχοι του μονάρχη, αλλά και εκείνων που υπερασπίζονταν τη νεωτερικότητα και τον εκσυγχρονισμό. Η αρχή της δεδηλωμένης, αποτέλεσε τη βάση του πολιτικού βίου της χώρας. Σε ιδεολογικό επίπεδο, ο κοινοβουλευτισμός γενικότερα θεωρήθηκε ταυτόσημος με δυτικόφερτους νεωτερισμούς, επικίνδυνους για την νεοελληνική παράδοση. Οι νεωτερισμοί και ειδικότερα ο κοινοβουλευτισμός κατηγορήθηκαν ότι είχαν οδηγήσει στη «χαλάρωση» της εθνικής συνείδησης. Στον κοινοβουλευτισμό αποδόθηκαν εν τέλει πολλές από τις πολιτικές και εθνικές κρίσεις. Ο κοινοβουλευτισμός, σήμαινε ελευθερίες και λαϊκή συμμετοχή στη διαχείριση της εξουσίας αλλά και παραμερισμό του ρόλου του μονάρχη, για πολλούς η παραπάνω κατάσταση οδήγησε στην ήττα του 1897 αλλά και σε αναρχία. Στο πλαίσιο αυτό, η εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στον ελληνικό χώρο και ο φόβος του σοσιαλιστικού διεθνισμού βάθαιναν τις αντιθέσεις που ενίσχυαν και τις θεωρίες του εθνικισμού. Η ήττα του 1897 και το μακεδονικό ζήτημα δημιούργησαν την ανάγκη να υπάρξουν θεωρίες δυναμικού και ηγεμονικού εθνικισμού, ώστε να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος που απειλούσε εκ νέου την εθνική ενότητα. Το πολιτικό σύστημα λοιπόν δεν είχε καταφέρει να αποτρέψει την εθνική συμφορά. Το σύστημα της λαϊκής εκπροσώπησης είχε αποτύχει.⁵¹ Οι νεωτερικές τάσεις θεωρήθηκαν από πολλούς επικίνδυνες για τη συνειδησιακή βάση της εθνικής ενότητας. Οι τάσεις αυτές είχαν γεννηθεί μέσα στις συνθήκες που περιγράφηκαν παραπάνω και εξέφραζαν ιδέες του Διαφωτισμού, δημιούργησαν ισχυρές αντιθέσεις

⁵¹ Ρένα Σταυρίδου- Πατρικίου, ό.π., *στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος 5^{ος}, σελ. 172

στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας, ανάμεσα στους υπερασπιστές της νεωτερικότητας από τη μία και στην αντίσταση της παράδοσης από την άλλη. Η νεωτερικότητα σήμαινε εκσυγχρονισμό και ο εκσυγχρονισμός, σήμαινε επιστημονισμό, λαικοφροσύνη. Ο εκσυγχρονισμός ήταν συνώνυμος του εξευρωπαϊσμού. Με την αντίδραση απέναντι του επανήλθε ο φόβος απέναντι στη Δύση, που κάποτε είχε μόνο θρησκευτικό περιεχόμενο.

Οι Εχθροί των Ελλήνων

Γεννά ερωτήματα το γεγονός της έντονης ελληνοβουλγαρικής αναμέτρησης, αλλά και το πάθος με το οποίο επιδόθηκαν οι Έλληνες στην επεξεργασία των χαρακτηριστικών των νέων εχθρών. Από την αρχή της δεκαετίας του 1860, ήταν φανερό πως ο ελληνισμός για να πραγματώσει τους αλυτρωτικούς στόχους του, δεν είχε μόνο αντίπαλο την Οθωμανική αυτοκρατορία. Παράλληλα είχε να αντιμετωπίσει έναν οξύτατο ανταγωνισμό από τους χριστιανούς γείτονες του. Σε πρώτη φάση τους Σλάβους κάτοικους της χερσονήσου του Αίμου και κυρίως τους Βούλγαρους. Η διαμάχη ήταν καταρχήν εκκλησιαστική, η ίδρυση αυτοκέφαλης βουλγαρικής εκκλησίας ανεξάρτητης από το Οικουμενικό πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως που είχε σκοπό να καλύψει τις θρησκευτικές ανάγκες όσων ζούσαν σε επαρχίες της αυτοκρατορίας. Η διένεξη σύντομα έλαβε χαρακτήρα εθνικό που θα επηρέαζε τις σχέσεις των δύο λαών για πολλά χρόνια. Τα επεκτατικά σχέδια των Βουλγάρων έβρισκαν σύμφωνους Γερμανούς και Ρώσους οι οποίοι είχαν ιμπεριαλιστικές βλέψεις στην περιοχή. Η ιδέα χειραφέτησης των υπόδουλων Σλάβων με τη στήριξη της Ρωσίας δημιουργούσε προϋποθέσεις νέας ισορροπίας δυνάμεων στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, παρόλα αυτά ο πανσλαβισμός (ανήκει στην κατηγορία των μακρο-εθνικισμών, οι σκοποί των οποίων αντιστοιχούν σε ρευστές και αόριστες πολιτικές σκοπεύσεις) δε διαδραμάτισε τις εξελίξεις που αρχικά του είχαν αποδοθεί.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τα όρια του ελληνικού κόσμου, έξω από το ελληνικό κράτος είναι ρευστότερα από ποτέ. Ο «ελληνισμός», στο βαθμό που θα διεκδικούσε το ένα ή το άλλο όλον, είτε στενότερο (Μακεδονία), είτε ευρύτερο (Οθωμανική αυτοκρατορία), μπορεί να αμφισβητηθεί όσο δεν ταυτίζεται με συμπαγείς ελληνόφωνους πληθυσμούς. Αμφισβητείται λοιπόν, ο ηγεμονικός ρόλος που είχε υποσχεθεί στον εαυτό του. Πλέον το ελληνικό κράτος περιστοιχίζονταν από εχθρούς,

Τούρκους, Σέρβους, Βούλγαρους, Ρουμάνους, Αλβανούς αλλά και τη Δύση. Απέναντι τους το ελληνικό έθνος έπρεπε να παρουσιάζεται ισχυρό ανεξάρτητα από τις ενδεχόμενες εσωτερικές διαφωνίες. Το μακεδονικό ζήτημα, ήταν αφορμή οι Έλληνες να συνειδητοποιήσουν ότι η εθνογένεση ήταν μια διαδικασία στην οποία, υπήρχαν κι άλλοι ενδιαφερόμενοι. Οι Βούλγαροι, είναι εκείνοι που συγκέντρωσαν όλα τα προσόντα του αντιπάλου για τους Έλληνες ως ίσους προς ίσους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.⁵²

Εθνική ολοκλήρωση σήμαινε οργανωμένη συμμετοχή των ατόμων σε μία πολιτική κοινότητα, αλλά και υπεράσπιση αυτής της κοινότητας απέναντι στους εχθρούς. Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, γίνονται οι Σλάβοι και ο εθνικιστικός λόγος διαμορφώνεται και αναπαράγεται βάσει αυτής της απειλής. Τα πράγματα για την ελληνική συνείδηση γίνονται πιο περίπλοκα. Οι ομόδοξοι Σλάβοι ζητούσαν κι εκείνοι τη δική τους εθνική ολοκλήρωση, αυτό σήμαινε διεκδίκηση των ίδιων εδαφών και των ίδιων πληθυσμών. Η οικουμενική ορθοδοξία που εξέφραζε το Πατριαρχείο και εξασφάλιζε ομοιογένεια απέναντι στη Οθωμανική εξουσία, άρχισε να διαιρείται σε εθνικά σύνολα τα οποία προσπαθούσαν να ισχυροποιήσουν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά τους. Στόχος τους ήταν να κατακτήσουν τις συνειδήσεις των πληθυσμών αυτών. Τα αυτονομιστικά κινήματα των άλλων βαλκανικών λαών, στρέφονταν εναντίον των Τούρκων και εναντίον των Ελλήνων. Επιθυμούσαν να απαλλαγούν από την ελληνική γλωσσική πολιτισμική και οικονομική κηδεμονία του Πατριαρχείου. Οι τοπικές εκκλησίες ταυτίστηκαν με τα κινήματα της ανεξαρτησίας και εξέλιχθηκαν σταδιακά σε «εθνικές εκκλησίες». Η κυριότερη κίνηση έγινε στη Βουλγαρία με την αναγνώριση της αυτονομίας της βουλγαρικής εξαρχίας.⁵³ Στο γύρισμα του αιώνα ωστόσο, όταν ο ανταγωνισμός μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων πέρασε από το επίπεδο της εκκλησίας και της παιδείας, στη σύγκρουση μεταξύ ένοπλων σωμάτων, η Εκκλησία υποχώρησε μπροστά στη μαχητική εθνική ιδεολογία.⁵⁴

Οι κάτοικοι της Μακεδονίας είναι εκείνοι που κατά την τελευταία πενηνταετία της οθωμανικής κυριαρχίας, διεκδικούνταν από πολλούς αντιμαχόμενους εθνικισμούς(ελληνικό, βουλγαρικό, σέρβικο, ρουμάνικο), οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονταν με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές χρονικές στιγμές.

⁵² Έλλη Σκοπετέα, *ό.π.*, σελ. 144

⁵³ Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, *ό.π.*, σελ. 43

⁵⁴ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ. 211

Το αντικείμενο όμως της διαμάχης δεν ήταν κατα πόσο ανήκουν πράγματι σε κάποιο έθνος, αλλά σε ποιο έθνος ανήκουν.⁵⁵ Αναγνωριζόταν δημόσια ότι ο εχθρός των στρατηγικών συμφερόντων της Ελλάδας και της επιβίωσης του ελληνισμού ήταν ο βουλγαρικός εθνικισμός, και ο πληθυσμός της Μακεδονίας ήταν αυτός που δέχθηκε το βάρος αυτού του άγριου πολέμου αντιπροσώπων. Οι κάτοικοι της περιοχής βρίσκονταν μεταξύ ανταγωνιστικών εθνικιστικών σχεδίων, ανεξάρτητα από το τι γλώσσα μιλούσαν, από το ποιο εκκλησιαστικό σώμα άνηκαν. Ο Μακεδονικός Αγώνας θεωρήθηκε από τους Έλληνες ως μία προσπάθεια να προστατευτεί ο μακεδονικός ελληνισμός και να ενισχυθεί εναντίον των βίαιων επιθέσεων των Βουλγάρων εθνικιστών. Η μάχη που δόθηκε ουσιστικά, ήταν το ποιος θα κέρδιζε τη συνείδηση των κατοίκων της Μακεδονίας με σκοπό να αφομοιωθεί ο μακεδονικός πληθυσμός στο ελληνικό όραμα.⁵⁶

Η εδαφική επικράτεια της Ελλάδας ήταν άκρως προβληματική, καθώς ο πληθυσμός της χώρας δεν ήταν απόλυτα ομοιογενής. Πέρα από τον ελληνόφωνο ορθόδοξο πληθυσμό, περιλάμβανε Αλβανούς και Βλάχους ομόθρησκους του καθώς και ένα καθόλου αμελητέο ποσοστό ελληνόφωνων καθολικών. Μέσα σε αυτό το σύνολο οι περισσότερες ορθόδοξες κοινότητες δε θεωρήθηκαν μειονότητες, καθώς οι διαφορές τους εξισορροπήθηκαν εξαιτίας της κοινής θρησκείας και εξαιτίας της πρόθεσης τους να αφομοιωθούν. Οι πληθυσμοί των Βλάχων όπως και διάφορες αλβανικές κοινότητες δεν επιθυμούσαν άλλωστε να ξεχωρίσουν από την ιδέα του ελληνισμού.⁵⁷ Οι υπόλοιποι εθνικισμοί που ήρθαν αντιμέτωποι με τον ελληνικό στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν ο αλβανικός και ο τουρκικός ο ρουμάνικος και ο σέρβικος. Οι Αλβανοί από τη μία χαρακτηρίζονταν είδος Ελλήνων, δεν αναγνωρίζονταν ως γνήσιοι Έλληνες αλλά ως αυθιγενείς. Οι Έλληνες συγχρωτίζονταν συστηματικά με τους Αλβανούς στον ίδιο χώρο. Η αλβανική παρουσία αποτέλεσε κομμάτι της ελληνικής ζωής, καθώς ακουγόταν η αλβανική γλώσσα στα περίχωρα της πρωτεύουσας. Πολλοί Αρβανίτες πρωταγωνίστησαν στην πολιτική, επομένως, ήταν κάτι γνώριμο και οικείο. Οι Έλληνες άλλωστε στη θεωρία του Φαλμεράυερ έδωσαν περισσότερη σημασία, όσον αφορά τους Σλάβους, παρά όσον αφορά τους Αλβανούς, ο αλβανικός εθνικισμός κρίθηκε ανάξιος λόγου. Όταν οι Αλβανοί είχαν πλέον αιτήματα ως έθνος, οι Έλληνες εξεπλάγησαν. Η ελληνικότητα των αλβανικών χωρών ήταν αδιαμφισβήτητη. Το

⁵⁵ Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σελ. 128

⁵⁶ Ουμούτ Οζκιριμλί- Σπύρος Σοφός, *Το βάσανο της ιστορίας- ο εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2008, σελ. 227

⁵⁷ Ουμούτ Οζκιριμλί- Σπύρος Σοφός, ό.π., σελ. 224

αλβανικό ζήτημα ωστόσο απασχολούσε την ειδησιογραφία των ημερών, παρόλα αυτά, δεν δινόταν σε αυτό η σημασία που είχε το μακεδονικό ζήτημα, επομένως η ελληνοαλβανική αντιπαράθεση δεν πλησίαζε το μέγεθος της ελληνοβουλγαρικής αντιπαράθεσης.⁵⁸

Η ρουμάνικη ανάμειξη ήταν ακόμη πιο περίπλοκη. Οι λατινικοί δεσμοί ανάμεσα στη ρουμανική γλώσσα και τη διάλεκτο που μιλούσαν οι Βλάχοι της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, παρακίνησε πολιτικούς και επιστήμονες να ασχοληθούν με τις εθνολογικές συγγένειες ανάμεσα στους νομάδες και τους λατινόφωνους πληθυσμούς που κατοικούσαν βόρεια του Δούναβη. Οι Ρουμάνοι προσπάθησαν να αμφισβητήσουν το δεσμό των Βλάχων με την ελληνική εθνική ιδεολογία.⁵⁹ Η ρουμάνικη εθνική ιδεολογία κατάφερε να επηρεάσει ορισμένες βλάχικες κοινότητες της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Οι υπέρμαχοι της ρουμάνικης εθνικής ιδεολογίας, ήθελαν να διαψεύσουν τους ισχυρισμούς σχετικά με την ελληνική καταγωγή των Βλάχων, αφού τους Ρουμάνους και τους Βλάχους τους ένωνε η γλωσσική τους συγγένεια. Ωστόσο η ρουμάνικη εθνική ιδεολογία μεταξύ των Βλάχων παρέμεινε περιθωριακή. Το 1906, η οθωμανική κυβέρνηση αναγνώρισε τις βλαχικές κοινότητες ως ξεχωριστή εθνική κοινότητα τα μιλέτ. Μια απόφαση που οφειλόταν στην ανάγκη της οθωμανικής κυβέρνησης να περιορίσει την ελληνική εθνικιστική δραστηριότητα στη Μακεδονία και να διατηρήσει τους χριστιανούς των βαλκανίων διαιρεμένους. Οι Ρουμάνοι, δεν διεκδικούσαν εδάφη, ούτε είχαν τη δυτική υποστήριξη. Στη Μακεδονία, αυτό που διεκδικούσαν, ήταν η εθνική ταυτότητα των Βλάχων, επομένως η ρουμάνικη απειλή, ήταν εν τέλει ανάξια λόγου. Οι Έλληνες ελάχιστα ασχολήθηκαν με την ελληνικότητα των Βλάχων. Η παρουσία των Ρουμάνων, σήμαινε ένα βαλκανικό συνωστισμό.

Οι ελληνοσερβικές σχέσεις, καθορίζονταν από το μύθο της ελληνοσερβικής φιλίας, που θεωρούνταν συστατικό στοιχείο της ιστορίας των δύο λαών και για την κατασκευή του οποίου φέρουν ευθύνη οι ιστορικοί και των δύο πλευρών. Η ελληνοσερβική φιλία, βασίζεται στο φαντασιακό επίπεδο και όχι τόσο στη μελέτη αρχείων. Ο Ρήγας Βελεστινλής ως «ελληνοσερβικός», αναπαράγεται στα διμερή συνέδρια, ενώ προκύπτουν αγωνιστές όπως ο Λεωνίδας Βούλγαρης, που παλεύαν για μια βαλκανική συνεργασία η οποία καταλήγει να είναι αδιάλειπτη επιδίωξη των δύο

⁵⁸ Έλλη Σκοπετέα, *ό.π.*, σελ. 150

⁵⁹ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ. 219

λαών. Από το 19^ο αιώνα, υπάρχει ένας σερβικός φιλελληνισμός, στα πρότυπα του δυτικού φιλελληνισμού. Σίγουρα ευθύνεται η πολιτιστική επιρροή του ελληνικού/κουτσοβλαχικού αστικού στοιχείου στη Σερβία, αλλά και η εσωτερική απομόνωση των Σέρβων, καθώς αυτοί δεν αποτελούσαν ένα δημοφιλές έθνος σε δυτικούς κύκλους όπως οι Έλληνες ή οι Βούλγαροι. Το 1903 με τη βασιλοκτονία γράφτηκαν ως έθνος βαρβάρων στις δυτικές μαύρες λίστες, όπου και παρέμειναν μέχρι και τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Η απομόνωση αυτή τους έκανε λιγότερο επικίνδυνους από τους Βούλγαρους για τους Έλληνες. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν υπάρχει φιλοσερβικό κλίμα, στου Σέρβους όμως δεν αμφισβητήθηκε ποτέ το δικαίωμα τους να αποτελούν έθνος, με ιστορία, παραδόσεις, παιδεία.⁶⁰ Οι Σέρβοι διεκδικούσαν τα δικαιώματα τους στη Μακεδονία, κερδίζοντας μάλιστα την υποστήριξη της οθωμανικής κυβέρνησης και είχαν ως όπλο τους τη γλώσσα τους. Παρόλα αυτά, όπως και οι Έλληνες δεν μπορούσαν να μιλήσουν «δυτικά» για τα δικαιώματα τους επί της βαλκανικής, με τα αμετάφραστα εθνικά σύμβολα, στοιχεία που τα συμπεριλάμβαναν απέναντι στη δυτική γνώμη οι Βούλγαροι και τους Τούρκοι. Έλληνες και Σέρβοι, ό,τι θεωρούσαν αυτονόητο εντός του έθνους τους, το προέβαλλαν και ως αυτονόητο εκτός αυτού.⁶¹ Η ελληνοσερβική συμμαχία έπαψε να υφίσταται κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, όταν πλέον ήταν έκδηλη η ελληνοσερβική αντιπαλότητα.

Οι Έλληνες γίνονταν όλο και περισσότερο αντισλάβοι εξαιτίας της ρωσικής υποστήριξης για την ίδρυση μια βουλγαρικής εκκλησίας ανεξάρτητης από το Πατριαρχείο. Στην Αθήνα μάλιστα ιδρύθηκε μια αντισλαβική εταιρία το 1869, με σκοπό να αναχαιτιστεί η επέκταση των Σλάβων στα βαλκάνια. Η δημιουργία της βουλγαρικής εξαρχίας σήμανε την απαρχή της εθνικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους ορθόδοξους κατοίκους της Μακεδονίας. Βουλγαρικό κράτος δεν υπήρχε, όσες Σλαβόφωνες μητροπόλεις ή χωρία εγκατέλειπαν το πατριαρχείο για την εξαρχία, δήλωναν έμμεσα με την απόφαση τους αυτή ότι διαφοροποιούνται από ελληνόφωνο στοιχείο, παρόλο που όλοι ήταν ορθόδοξοι. Στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκε και το αυξανόμενο εκπαιδευτικό έργο της Εξαρχίας που απέβλεπε στο στερέωμα της βουλγαρικής συνείδησης, καθώς ακολούθησε την τακτική της εθνικής διαφοροποίησης και της αφύπνισης του σλαβόφωνου πληθυσμού. Μετα από την ένωση με την ανατολική Ρωμυλία, η Βουλγαρία δέχθηκε στο έδαφος της πολλούς

⁶⁰ Έλλη Σκοπετέα, *ό.π.*, σελ.153

⁶¹ Έλλη Σκοπετέα, *ό.π.*, σελ.152

Σλάβους από τη Μακεδονία οι οποίοι έβρισκαν εκεί εύκολα εργασία, αυτοί ήταν και οι Μακεδόνες που δημιούργησαν οργανώσεις και σωματεία πιέζοντας τη βουλγαρική κυβέρνηση για δράση σχετικά με την ιδιαίτερη πατρίδα τους.⁶²

Πολλοί θεωρούσαν ότι μια συμφιλίωση με τους Τούρκους, ήταν θεμιτή καθώς ήταν λιγότερο επικίνδυνοι για την επέκταση του ελληνικού πνεύματος παρά οι Σλάβοι,⁶³ Ο βουλγαρικός εθνικισμός είχε ενισχυθεί από το δυναμισμό και την αυτοπεποίθηση ενός νεαρού έθνους που πληρούσε τις απαραίτητες προδιαγραφές του 19^{ου} αιώνα. Απέναντι σε αυτόν οι Έλληνες ήθελαν να διαδώσουν την ελληνική γλώσσα, στην πράξη αυτό σήμαινε διάδοση της καθαρεύουσας σε μια περιοχή, στο μιλέτ που κυριαρχούσε μία ζωντανή γλώσσα. Οι Βούλγαροι μπορούσαν να τον ανατρέψουν, να τον αντικαταστήσουν με το δικό τους «εθνικό κόσμο». Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος έδωσαν στους Σλάβους γραπτή γλώσσα τον 9^ο αιώνα, έτσι οι Βούλγαροι πολιτογραφήθηκαν οριστικά στη σλαβική βαλκανική κοινότητα.⁶⁴ Η Εξαρχία, ήταν το έθνος και μιλούσε μια γλώσσα που καταλάβαιναν όλοι και μία γλώσσα ταυτότητας. Αντίθετα οι Έλληνες είχαν πρόβλημα, καθώς η προπαγάνδα τους ήταν θολή, δεν υπήρχε ένα «εθνικό κέντρο», υπήρχε το Πατριαρχείο που ήταν μιλέτ και το ελληνικό κράτος που ήταν έθνος, το μόνο που συνέδεε τα δύο, ήταν η γλώσσα η οποία παρόλο που δεν ήταν η μητρική κανενός Μακεδόνα είχε κύρος.⁶⁵

Μετα τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και ειδικότερα μετά το Συνέδριο του Βερολίνου(1871), κατά το οποίο η Σερβία, το Μαυροβούνιο, η Ρουμανία και κυρίως η Βουλγαρία είχαν προνομιακή μεταχείριση από την πλευρά της Ρωσίας, γεννιέται στους Έλληνες ο φόβος του πανσλαβισμού. Παρόλο που η συνθήκη αυτή αναθεωρήθηκε έπειτα από αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας, η βουλγαρική πλευρά με τη στήριξη της Πετρούπολης προσπάθησε να τεκμηριώσει επιστημονικά τις εθνικές βλέψεις για το ιστορικό παρελθόν και το εθνολογικό παρόν στη χερσόνησο του Αίμου. Έπρεπε να βρουν δικαίωση οι όροι της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Για το σκοπό αυτό εκδόθηκε μάλιστα εθνογραφικός χάρτης, που απέδιδε στην περιοχή τις διαστάσεις της σλαβικής παρουσίας σε Μακεδονία και Θράκη, ο Παπαρηγόπουλος μάλιστα, επιφορτίστηκε να ενημερώσει το χαρτογράφο για τις «υπερβολές» του, το 1878.⁶⁶ Η Αθήνα αντιλήφθηκε ότι τα ελληνικά ιστορικά

⁶² Γιάννα Κατσοβσκα-Μαλιγκούδη, Οι Σλάβοι των βαλκανίων, σελ 330

⁶³ Σταυριανός, ό.π., τόμος 2^{ος}, σελ. 754

⁶⁴ Σταυριανός, ό.π., τόμος 2^{ος}, σελ.40

⁶⁵ Έλλη Σκοπετέα, ό.π., σελ.147

⁶⁶ Κ. Σβολόπουλος, ό.π., σελ. 74

επιχειρήματα για την αρχαιότητα δεν ήταν αρκετά, έτσι προχώρησε στην παραγωγή τριών εθνογραφικών χαρτών του Στάνφορντ, του Σίνβέ και του Μπιανκόνι, σε απάντηση του χάρτη Κίπερτ. Το 1878, ιδρύθηκε το βουλγαρικό κράτος, υιοθετήθηκαν δυτικοί πολιτικοί θεσμοί αλλά δεν αποδείχτηκαν απόλυτα επιτυχείς. Στις εξωτερικές σχέσεις της, κυριαρχούσαν δύο ζητήματα, οι σχέσεις με τη Ρωσία και το μακεδονικό ζήτημα. Η Ρωσία, ήταν κυρίως υπεύθυνη για την αυτονομία της Βουλγαρίας. Ωστόσο οι Βούλγαροι στρέφονταν στις δυτικές δυνάμεις για υποστήριξη. Η Βουλγαρία αντιμετώπιζε ένα πιεστικό πρόβλημα αλτρωτισμού με αποτέλεσμα στα εδάφη της Μακεδονίας, οι Βούλγαροι να έρθουν αντιμέτωποι με τους Έλληνες και τους Σέρβους. Το μακεδονικό ζήτημα άλλωστε προκάλεσε γενικότερα έντονη διαμάχη στην οποία ενεπλάκησαν όλα τα βαλκανικά κράτη και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις.⁶⁷

Η εικόνα των Τούρκων

Τον 20^ο αιώνα, η οθωμανική αυτοκρατορία στην Ευρώπη, είχε πια συρρικνωθεί σε μια παράκτια πεδιάδα ανάμεσα στην Αδριανούπολη και την Κωνσταντινούπολη. Το 1906, ο πληθυσμός των ευρωπαϊκών επαρχιών αποτελούσε το 20% του συνόλου. Οι Τούρκοι δεν μπορούν να αναγνωριστούν ως ο «άλλος» στον ελληνικό εθνικισμό στην αυγή του 20^{ου} αιώνα παρόλο που έχουν διαφορετική γλώσσα και διαφορετική θρησκεία. Η εικόνα των Τούρκων ήταν θετική, παράλληλα με την καθιερωμένη αρνητική. Ο Ίωνας Δραγούμης αντιμετωπίζει θετικά τους Τούρκους *«δε μας πήραν τη θρησκεία μας σε αντίθεση με άλλους συνδικδικητές της Μακεδονίας»*. Απέναντι στους Τούρκους υπάρχει αμφιθυμία, ο Νιρβάνας ομολογεί συμμετοχή στον κόσμο των Τούρκων. Απέναντι στους Τούρκους υπάρχει περιφρόνηση, μίσος και φόβος αλλά και συμπάθεια, ο Παύλος Νιρβάνας την αποτυπώνει στις στήλες του περιοδικού Παναθήναια, σε «διάλογο» μεταξύ του καθηγητή Ασόφου και του μαθητή του το 1908, *«το βέβαιο είναι ότι οι Τούρκοι μου είναι πολύ συμπαθητικοί. Μου αρέσει η αγαθότης των ο ιπποτισμός των, η μοιραιοδοξία των, η αγάπη των προς τα σιρόπια και τας γυναίκας, η μαγειρική των, ο ερωτισμός των, η οκνηρία των και η φιλοσοφία των. Πολλά πράγματα μου αρέσουν εις τους προαιωνίους εχθρούς μας», ο μαθητής απαντά, «ίσως μία σταγόνα ανατολικού αίματος ρέει εις τας φλέβας σας» και ο Άσοφος απαντά «είναι πολύ πιθανόν, μου αρέσει το πιλάφι και ο χαλβάς και το όνειρο μου θα ήταν έν χαρέμι κάτω από την Ακρόπολη»*. Με τον παραπάνω διάλογο, ομολογείται η

⁶⁷ Σταυριανός, ό.π., τόμος α' σελ. 721

συμμετοχή των Ελλήνων στον τουρκικό κόσμο. Με την επανάσταση των Νεοτούρκων το 1908, ξεκινούν οι φιλοτουρκικές διαδηλώσεις στην Αθήνα υπέρ του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ, ο Αθανάσιος Σουλιώτης- Νικολαΐδης γράφει χαρακτηριστικά *«και όστις έτυχε να ζήση μεταξύ διάφορων εθνών της βαλκανικής και της Μ. Ασίας είδε πόσο συχνά ακόμη είναι γνωστή η συγγένεια οικογενειών ανηκουσών εις τα διάφορα αυτά έθνη, πόσα επίθετα δεικνύουσι την ανάμιξην των Εθνών αυτών και πόσο συχνά, πολλάκις δε καταπληκτικά, άνθρωπος ανήκων εις τι των Εθνων της καθ' ημας Ανατολή, ενθυμίζει άνθρωπον ανήκοντα εις άλλο εκ τούτων, ενώ ευκολώτατα διακρίνεται η φυσιογνωμία ξένου Ευρωπαϊού είτε Ασιάτου.»*.⁶⁸ Οι Τούρκοι και οι Έλληνες, βρίσκονταν σε κοινό έδαφος, η επανάσταση των Νεοτουρκων ήταν εκείνη που ανέδειξε τον τουρκικό εθνικισμό. Η απόλυτη μοναρχία του Αβδούλ Χαμίτ, το 1876, δέχτηκε το πρώτο Σύνταγμα και το Μάρτιο του 1877. Ο αυταρχισμός του σουλτάνου προκάλεσε σταδιακά την αντίδραση μερίδας Οθωμανών ιθυνόντων. Ο φιλελευθερος οθωμανισμός, γνώρισε μια δεύτερη αναλαμπή στην ιδεολογία της «Επιτροπής για την Ένωση και την Πρόοδο», γνωστή ως «Νεοτουρκικό κίνημα».

Η ιδεολογία που επικρατούσε ήταν αυτή της εθνικής ολοκλήρωσης που σήμαινε όμως πλέον και οργανωμένη συμμετοχή των ατόμων σε μία πολιτική κοινότητα και υπεράσπιση της κοινότητας αυτής απέναντι στους εχθρούς. Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, λοιπόν κυρίως οι Σλάβοι είναι οι άλλοι και ο εθνικιστικός λόγος διαμορφώνεται στη βάση της απειλής αυτής. Από τη στιγμή που άρχισαν να εκδηλώνονται τα κινήματα ανεξαρτησίας στα βαλκάνια είχαν αλλάξει πολλά για τους χριστιανικούς λαούς που βρίσκονταν υπό την εθνική κυριαρχία. Οι ομόδοξοι Σλάβοι ζητούσαν κι εκείνοι τη δική τους εθνική ολοκλήρωση, γεγονός που σήμαινε διεκδίκηση των ίδιων εδαφών και κοινών πληθυσμών. Η οικουμενική ορθοδοξία που εξέφραζε το πατριαρχείο και εξασφάλιζε παλαιότερα την ομοιογένεια απέναντι στην οθωμανική εξουσία, είχε αρχίσει να διαιρείται σε εθνικά σύνολα, τα οποία προσπαθούσαν να ισχυροποιήσουν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά τους. Τα αυτονομιστικά κινήματα των άλλων βαλκανικών λαών είχαν διπλό στόχο, στρέφονταν εναντίον των Ελλήνων και των Τούρκων και τόνιζαν την ανάγκη αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού.⁶⁹ Ο έξω ελληνισμός, ήταν εκείνος που

⁶⁸ Έλλη Σκοπετέα, *ό.π.*, σελ.145

⁶⁹ Ρένα Σταυρίδου Πατρικίου, *ό.π.*, στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σελ. 175, τόμος 5

δεν ασχολούνταν μόνο με το μακεδονικό, αλλά με την τύχη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Έλληνες εκτός των ελληνικών ορίων ανησυχούσαν για το μέλλον των Τούρκων. Το κρητικό ζήτημα, διατηρούσε την εικόνα του Οθωμανού δυνάστη, ο οποίος έπρεπε να εκδιωχθεί. Οι οθωμανικές αρχές αντέδρασαν απέναντι στη σύσταση και τη δράση των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων. Η στάση της τουρκικής κυβέρνησης, προσδιοριζόταν από αλληλοσυγκρουόμενες αναγκαιότητες. Η πιθανή ικανοποίηση της Πύλης για την ελληνική αντίσταση στην τρομοκρατική δραστηριότητα των κομιτατζήδων εξουδετερωνόταν από το ενδεχόμενο μιας υπέρμετρης ενίσχυσης του ελληνικού στοιχείου. Η Πύλη ήταν ελαστική όταν οι ελληνικές ένοπλες ομάδες περιορίζονταν στη δράση κατά των Βουλγάρων, ήταν όμως εχθρική όταν στρέφονταν εναντίον των Ρουμανιζόντων. Όταν ο ένοπλος αγώνας των Ελλήνων γινόταν ολοένα και πιο αποτελεσματικός, η αντίδραση των οθωμανικών αρχών εντεινόταν αποφασιστικά, και εν τέλει η τουρκική αντίδραση, οδήγησε στην ολοκληρωτική εξάλειψη κάθε ένοπλης δραστηριότητας στις επίμαχες επαρχίες και την αποκατάσταση της ισορροπίας ανάμεσα στις αντίπαλες εθνικές ομάδες.⁷⁰

Η κυρίαρχουσα άποψη ήταν αυτή που καλλιεργούσε τον αντισλαβισμό. *«πρέπει πας Έλλην συναισθανόμενος την καταγωγή του να κυρήξει εν τη ψυχή του άσπονδο μίσος κατά των Βουλγάρων»*, έγραφε ο Ν. Καζάζης το 1902. Ο αντισλαβισμός πήρε τη μορφή συγκεκριμένου στεροτύπου: οι Σλάβοι ήταν οι προαιώνιοι εχθροί με τους οποίους αντιπαλεύουν πάντα οι Έλληνες για τη διανομή της βαλκανικής γης. Αντίθετα οι Τούρκοι περαστικοί από την Ευρώπη, ήταν αντιμετωπίσιμοι. Άλλωστε οι Έλληνες μπορούσαν να πάρουν τη θέση τους στην κεφαλή της αυτοκρατορίας. *«Πρέπει εμείς να γίνουμε πρώτα συγκυρίαρχοι κι έπειτα να τους υποκαταστήσουμε»*. *«Αυτό μπορεί να γίνει αν μας αφήσουν οι Σλάβοι»* έγραφε ο Ίωνας Δραγούμης το 1905, όταν η θεωρία σύμφωνα με την οποία ήταν προτιμότερο να αναλωθεί η οθωμανική αυτοκρατορία με επικεφαλής τους Έλληνες είχε αρχίσει να διατυπώνεται πιο συγκεκριμένα. Με την αντίληψη αυτή για τους Σλάβους αλλά και γενικότερα με την αντίληψη για τους κινδύνους που απειλούσαν τον ελληνισμό ήταν συνυφασμένο ένα άλλο σύστημα αξιών που επίσης είχε κατοχυρώσει η κοινωνία του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα, την ιστορική ενότητα. Όταν αναπτύχθηκε ο πανσλαβισμός είχε ήδη παγιωθεί η αντίληψη σχετικά με τα κυρίαρχα δικαιώματα των Ελλήνων στη Μακεδονία.

⁷⁰ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *ό.π.*, σελ. 112

Ιστορικό πλαίσιο

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που καθόρισαν τις εξελίξεις στα βαλκάνια την εποχή του εθνικισμού, ήταν η συνεχής παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η αφύπνιση των υποτελών εθνικοτήτων και η αυξανόμενη παρεμβατικότητα των Μεγάλων Δυνάμεων. Τα βαλκάνια, μετά τον πόλεμο της Κριμαίας, συμμετείχαν σε διμερείς συμφωνίες ώστε να απελευθερωθούν από τον τουρκικό ζυγό. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι άλλοι βαλκανικοί λαοί, διεκδικούν την εθνική τους υπόσταση, πράγμα που σημαίνει τη διεκδίκηση των ίδιων οθωμανικών εδαφών, και πολλές φορές των ίδιων πληθυσμών.⁷¹ Ο Ναπολέοντας, υπήρξε ο μεγαλύτερος υπέρμαχος της αρχής των εθνικοτήτων και προωθούσε την απελευθέρωση των βαλκανίων. Ο τσάρος Αλέξανδρος Β΄, πήρε ανάλογη θέση, εν μέρει για λόγους που αφορούσαν τη δυναστεία. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877- 1878 και η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επέτρεψαν στη Ρωσία να αιτηθεί την ανεξαρτησία της Ρουμανίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, αλλά και τη δημιουργία μιας αυτόνομης Βουλγαρίας που θα εκτεινόταν από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι και το Αιγαίο και την Αλβανία. Το παραπάνω βεβαία εμποδίστηκε από το Συνέδριο του Βερολίνου και έτσι αποτράπηκε η δημιουργία μιας παντοδύναμης Βουλγαρίας, κατα συνέπεια ανακόπηκε ο πανσλαβισμός.⁷²

Η βαλκανική κρίση κορυφώνεται με τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878, που σημαίνει διάλυση του νεοσύστατου Συνδέσμου των τριών αυτοκρατοριών, Γερμανίας, Αυστρίας, Ρωσίας. Με τη Συνθήκη αυτή μέρος τη Βουλγαρίας γίνεται αυτόνομο, ενώ η Σερβία, το Μαυροβούνιο, η Ρουμανία απέκτησαν πλήρη ανεξαρτησία και πρόσθετη εδαφική επικράτεια. Η Βοσνία- Ερζεγοβίνη περιήλθαν στην Αυστρία που είχε δικαίωμα κατοχής και διοίκησης. Η Ρωσία και η Αυστροουγγαρία, αρνήθηκαν οποιαδήποτε επέκταση στη χερσόνησο.⁷³ Η Συνθήκη του Βερολίνου, εγκαινίασε την είσοδο της Γερμανίας στη συντροφιά των μεγάλων Δυνάμεων και της ανάμειξης τους στα βαλκάνια, αναθεώρησε τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, περιορίζοντας τις εδαφικές κατακτήσεις της Βουλγαρίας και την επιρροή της Ρωσίας. Υπεύθυνη για αυτές τις αναθεωρήσεις, ήταν η Αγγλία. Το σημαντικότερο άρθρο της συνθήκης αναφερόταν στην αυτονομία της Ηγεμονίας της Βουλγαρίας. Με

⁷¹ Ρένα Σταυρίδου Πατρικίου, ό.π., στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος 5, σελ 172

⁷² Ρένα Σταυρίδη Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, ό.π., σελ.43

⁷³ Σταυριανός, *Τα βαλκάνια, από το 1453 και μετά*, τόμος 1, Βάνιας, Αθήνα, 2007, σελ.749

εξαίρεση την Κωνσταντινούπολη, την Αδριανούπολη και τη Θεσσαλονίκη, περιλάμβανε ουσιαστικά την έκταση ανάμεσα στο Δούναβη στα βόρεια και τη Μαύρη Θάλασσα στα ανατολικά, το Αιγαίο Πέλαγος στα νότια και τη λίμνη Αχρίδα και πέρα από αυτήν στα δυτικά.⁷⁴ Προέβλεπε το διαχωρισμό της Βουλγαρίας σε τρία τμήματα, την κυρίως Βουλγαρία (βόρεια της οροσειράς του Αίμου, η οποία θα ήταν αυτόνομη με το δικό της επιλεγμένο ηγεμόνα αλλά υποτελής στην Κωνσταντινούπολη), την ανατολική Ρωμυλία, νότια του Αίμου, η οποία θα ήταν υπό τη διακυβέρνηση ενός χριστιανού διοικητή που θα οριζόταν από την Κωνσταντινούπολη με την έγκριση των μεγάλων δυνάμεων και τη Μακεδονία που θα παρέμενε υπό άμεση τουρκική διοίκηση. Η μεγάλη Βουλγαρία της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου συρρικνώθηκε, με το ένα τρίτο της να γίνεται αυτόνομο και το υπόλοιπο να παραμένει κάτω από περιορισμένο και επισφαλή οθωμανικό έλεγχο.⁷⁵ Με τη συνθήκη του Βερολίνου, καταργήθηκαν τα ρωσικά κέρδη και διαμοιράστηκαν τα οθωμανικά εδάφη. Το αποτέλεσμα ήταν η εξαφάνιση της ευρωπαϊκής Τουρκίας. Η Ελλάδα διεκδίκησε την Κρήτη, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και μέρος της Μακεδονίας.⁷⁶ Στη συνθήκη αγνοήθηκαν πολλά εθνοτικά και εθνικιστικά θέματα. Οι βαλκανικοί λαοί έμειναν δυσαρεστημένοι, και κυρίως οι Βούλγαροι.⁷⁷ Επομένως η συνθήκη μεταφράστηκε ως αποτυχία επίτευξης εθνικών φιλοδοξιών και η αιτία των βαλκανικών πολέμων.

Το τέλος του 19^{ου} αιώνα και οι αρχές του 20^{ου}, έφεραν εντατικές ζυμώσεις στην εξωτερική πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών. Ο γερμανικός παράγοντας, ώθησε παλιούς αντιπάλους, τη Γαλλία, την Αγγλία και τη Ρωσία, στο να αναθεωρήσουν τις σχέσεις τους. Η στροφή της Γερμανίας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, ανάγκασε τους Άγγλους να αλλάξουν σταδιακά πολιτική. Από το τέλος του αιώνα οι Αυστριακοί, οι Γερμανοί, προσπάθησαν να μη συνασπίσουν τα μη σλαβικά έθνη της χερσονήσου του Αίμου (Ρουμάνους, Έλληνες και Τούρκους) κατά των Σλάβων. Τον Απρίλιο του 1897, ο Φραγκίσκος Ιωσήφ της Αυστροουγγαρίας και ο Νικόλαος ο Β΄ της Ρωσίας μεθόδευσαν μια μελλοντική διανομή των βαλκανικών οθωμανικών επαρχιών. Η Αυστροουγγαρία θα μπορούσε να προσαρτήσει τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη και το σαντζάκι του Νόβι Παζάρ, ενώ η Αλβανία θα γινόταν ανεξάρτητο κράτος. Τα υπόλοιπα βαλκανικά εδάφη θα διανεμόνταν στη Σερβία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία

⁷⁴ Σταυριανός, *Τα βαλκάνια από το 1453 και μετά*, Αθήνα, Βάνιας, 2007, σελ. 777

⁷⁵ Θάνος Βερεμής, *ό.π.*, σελ.,

⁷⁶ Σταυριανός, *ό.π.*, τόμος 1, σελ. 781

⁷⁷ Σταυριανός, *ό.π.*, σελ. 783

και τη Ρουμανία. Ωστόσο οι βαλκανικοί ακολούθησαν τη δική τους πορεία. Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι Αυστριακοί και οι Γερμανοί, προσπάθησαν να συνασπίσουν τα μη σλαβικά έθνη της χερσονήσου του Αίμου (Ρουμάνους, Έλληνες και Τούρκους) κατά των Σλάβων. Τον Απρίλιο του 1897, ο Φραγκίσκος Ιωσήφ της Αυστροουγγαρίας και ο Νικόλας Β΄ της Ρωσίας, μεθόδευσαν μια μελλοντική διανομή των βαλκανικών επαρχιών.⁷⁸ Το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα, αποτέλεσε την επαναστατική εποχή του εθνικισμού κατά την οποία, τα βαλκανικά κράτη με εξαίρεση την Αλβανία, απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Μετά το 1878, η οθωμανική αυτοκρατορία δεν έλεγχε τόσο μεγάλο μέρος των βαλκανίων, όσο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η διπλωματική κατάσταση ευνοούσε στενότερες βαλκανικές σχέσεις. Η Αυστρία, ήταν ο μεγαλύτερος αντίπαλος της επανάστασης και αλλαγής στα βαλκάνια, όμως οι ήττες στην Ιταλία και τη Γερμανία μείωσαν την επιρροή της. Ο πανσλαβισμός, αποτελούσε σημαντικό παράγοντα στις βαλκανικές υποθέσεις στη διάρκεια εκείνων των χρόνων, οι Σλάβοι ήταν νέοι και δυνατοί. Ο πανσλαβισμός υπήρξε κίνημα εθνικής αφύπνισης για τους Ρώσους και μια αντιδυτική ιδεολογία, με έντονα στοιχεία της συντήρησης και της απομόνωσης. Το ρωσικό ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε Σέρβους και Βούλγαρους.

Τον Ιούλιο του 1875, συνέβη εξέγερση της Ερζεγοβίνης και ακολούθησε η εξέγερση της Βοσνίας, ως αντίδραση στα βίαια μέσα που χρησιμοποιούσε η τουρκική διοίκηση για την είσπραξη φόρων. Η εξέγερση συνάντησε άμεση ανταπόκριση και εξαπλώθηκε από την Αδριατική μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα. Η επίδραση ορισμένων ιδεολογιών στην περιοχή και η ξένη προπαγάνδα εξηγεί εν μέρει την επιτυχία.⁷⁹ Ο πανσερβισμός, ο πανσλαβισμός και ο επεκτατισμός των Αψβούργων, ήταν τα σημαντικότερα. Η άμεση αιτία ωστόσο, ήταν η αποτυχημένη σοδειά του προηγούμενου έτους και η πίεση των φοροεισπρακτόρων. Οι αγρότες των βαλκανίων, βίωναν γρήγορες αλλαγές σε κάθε τομέα ζωής. Οι παραδοσιακές συνήθειες άλλαζαν. Πλέον διεξάγονταν γεωργία για εμπορικούς σκοπούς. Με την πολιτική ανεξαρτησία που απέκτησαν πολλοί βαλκανικοί λαοί, εμφανίστηκαν νέοι πολιτικοί θεσμοί έπειτα από την καθιέρωση των σύγχρονων κρατών και των δομών τους.⁸⁰ Η πολιτική απελευθέρωση, οδήγησε στην εμφάνιση του σύγχρονου κράτους που εκτός από

⁷⁸ Θάνος Βερεμής, *Βαλκάνια, από το 19^ο εως τον 21^ο αιώνα, Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Πατάκης, Αθήνα, 2010, σελ. 751, 752

⁷⁹ Σταυριανός, *ό.π.*, σελ 755 -756

⁸⁰ Σταυριανός, *ό.π.*, σελ. 796

αλλαγή των δομών, έφερε και αύξηση του πληθυσμού, μειώθηκαν αισθητά οι θάνατοι και αυξήθηκαν οι γεννήσεις.

Η εξέγερση των Σλαβομακεδόνων κατά των οθωμανικών αρχών στο Κρούσοβο στη γιορτή του προφήτη Ηλία (Ιλιντεν), στις 2 Αυγούστου του 1903 υπήρξε αποτέλεσμα ανταγωνισμού ανάμεσα στην εσωτερική και την εξωτερική(ελεγχόμενη από τη Σόφια) Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση. Η μία είχε σκοπό, μία αυτόνομη Μακεδονία υπό σλαβομακεδονικό έλεγχο και η άλλη μια βουλγαρική εδαφική προσάρτηση. Η βία που επικράτησε στη Μακεδονία ώθησε το Φραγκίσκο- Ιωσήφ και το Νικόλαο το Β΄ να υπογράψουν τον Οκτώβριο του 1903, τη συμφωνία του Μούρστεγκ, που επέτρεπε σε Οθωμανούς και Βούλγαρους να επιβλέψουν την αστυνόμευση της περιοχής.⁸¹ Η αντιπαλότητα ανάμεσα σε Σέρβους υπό τους φιλοαυστριακούς Ομπρένοβιτς και τους Βούλγαρους, έπαψε να έχει λόγο ύπαρξης, όταν ο φίλος των Ρώσων Πέτρος Καραγιώργεβιτς ανέβηκε στο σερβικό θρόνο. Η εμπορική και πολιτική επαναπροσέγγιση Σερβίας και Βουλγαρίας, άνοιξε το δρόμο για τη βαλκανική συνεννόηση κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η νεοτουρκική επανάσταση του 1908, εναντίον του Αβδούλ Χαμίτ αντιμετώπιστηκε αρχικά από τους χριστιανούς ως πανάκεια για όλα τους τα προβλήματα, σταδιακά αντιστράφηκε όταν άρχισε να δείχνει το πραγματικό εθνικιστικό του πρόσωπο.⁸²

Κατά τη δεκαετία του 1870, λοιπόν η ελληνική κοινωνία, άρχισε να συνειδητοποιεί ότι οι άλλοι βαλκανικοί λαοί είχαν τα δικά τους εθνικά σχέδια και θεωρούσαν αντίπαλο στα σχέδια αυτά το Πατριαρχείο, ότι δηλαδή οι Τούρκοι έβλεπαν ικανοποιημένοι τη διαφοροποίηση των χριστιανικών εθνοτήτων και υποδαύλιζαν με ευχαρίστηση τον ανταγωνισμό με το Πατριαρχείο και ότι η Ρωσία είχε κάθε συμφέρον να στηρίξει τους σλαβικούς λαούς στα κινήματα αυτά. Το συνέδριο του Βερολίνου (1878), εμπόδισε τελικά τη δημιουργία μιας τέτοιας Βουλγαρίας και απέτρεψε την παντοδυναμία της Ρωσίας στα Βαλκάνια. Εκείνο που άφησε στους Έλληνες το Συνέδριο του Βερολίνου, ήταν το βαθύ ρίζωμα της ιδεολογίας του αντισλαβισμού. Τόσο οι Έλληνες όσο και οι Σέρβοι ήταν αντίθετοι στη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, αισθάνονταν μεγάλη πικρία, όταν με το τέλος του πολέμου η Βουλγαρία ήταν το μεγαλύτερο κράτος των βαλκανίων, ενώ οι ίδιοι δεν

⁸¹Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια από το 19° αιώνα ως τον 21° αιώνα, Δόμηση και αποδόμηση κρατών, Πατάκης, Αθήνα, 2010, σελ. 46*

⁸²Θάνος Βερεμής, *ό.π.*, σελ. 47

έλαβαν τίποτα.⁸³ Η ιδεολογία αυτή υπήρξε το κατεξοχήν πεδίο στο οποίο συνέπεσαν οι στόχοι των Ελλήνων και τα συμφέροντα των Άγγλων. Η βρετανική επιρροή, θεωρούνταν η μόνη σωτηρία. Σε διαλεξή του για τη Μακεδονία, το 1902, ο τότε πρύτανης πανεπιστημίου, Νεοκλής Καζάζης, τόνιζε μεταξύ άλλων « εάν εξετελείτο η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, σήμερα εν Αθήναις θα εκυριαρχούν οι Σλάβοι. *«Προ ταύτης καταστάσεως πραγμάτων ευρέθη ο από μηχανής θεός της Ελλάδας, η Αγγλία είχε σώσει την Ελλάδα από τους Σλάβους και είχε προβεί σε ενέργειες δια των οποίων προκαλείται η προσοχή της Ευρώπης δια τον κίνδυνο, ον διέτρεχε ο ελληνισμός να καταποντισθή εν τη μεγάλη σλαβική λίμνη.»* Η απειλή του πανσλαβισμού θα γινόταν το μεγαλύτερο φόβητρο, ο ακρογωνιαίος λίθος της εθνικιστικής ιδεολογίας, με τις ευλογίες της Μ. Βρετανίας.

Το 1821, δεν υπήρχε ελληνικό κράτος. Ο πρώτος στόχος ήταν να ιδρυθεί ένα κράτος, το οποίο, μόλις ιδρύθηκε δρομολόγησε την απελευθέρωση των εδαφών στα οποία κατοικούσαν Έλληνες.⁸⁴ Ο ελληνισμός προσέβλεπε σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προκειμένου να ελευθερωθεί τμήμα της εθνικής οικογένειας, που παρέμενε υποτελής. Ο Χαρίλαος Τρικούπης, πρώτος προχώρησε σε ένα ρεαλιστικό σχεδιασμό της διπλωματίας, μια πολιτική που εφαρόστηκε τελικά στους βαλκανικούς πολέμους. Υιοθέτησε την πολιτική σχηματισμού αντιτουρκικού μετώπου από την Ελλάδα τη Σερβία τη Ρουμανία και το Μαυροβούνιο, δηλαδή από όλα τα κράτη της βαλκανικής. Το πρώτο σημαντικό βήμα για την επίτευξη του παραπάνω ήταν η συνεννόηση με το Βελιγράδι. Από το 1867, η ελληνοσερβική συνεννόηση εισήλθε σε πρακτική φάση, το επίμαχο θέμα, ήταν όμως αυτό της βόρειας Μακεδονίας, στα εδάφη της οποίας είχαν βλέψεις οι Σέρβοι. Τον Αύγουστο του 1867, υπογράφηκε η συνθήκη Φεσλάου, η οποία αποτέλεσε την πρώτη συμμαχία μεταξύ βαλκανικών κρατών. Από τότε έπρεπε να περάσουν 45 χρόνια ώστε να ζυμωθούν οι κατάλληλες συνθήκες συνένωσης των χριστιανικών κρατών της χερσονήσου του Αίμου κατά της Τουρκίας. Η γενική συνεργασία των βαλκανικών χωρών δεν επετεύχθη, κυρίως εξαιτίας του *εγωκεντρικού εθνικισμού* που λειτούργησε ως φυγόκεντρη δύναμη στο εσωτερικό των κρατών. Το τελευταίο τρίτο του 19^{ου} αιώνα, διαπιστώνουμε ότι η πολιτική διαμάχη μεταξύ των λαών της περιοχής είχε αγγίξει το απόγειο της. Η γενικότερη διπλωματική εικόνα στο χώρο των βαλκανίων αντικατόπριζε αρνητικά φαινόμενα της διεθνούς ζωής, μια εμμονή σε μία εθνοκεντρική αντίληψη, την

⁸³ Σταυριανός, *ό.π.*, σελ.777

⁸⁴ Ρένα Σταυρίδη Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, *ό.π.*, σελ. 212

καταλυτική ισχύ της δύναμης έναντι του δικαίου και την εξάρτηση των αδύνατων κρατών από τα ισχυρότερα κράτη.

Η ελληνική κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο.⁸⁵ Σκοπός της ήταν η ενότητα των ορθόδοξων λαών. Ο Κουμουνδούρος προσπάθησε να συμβιβάσει την κατάσταση με τη βοήθεια της Ρωσίας, χωρίς όμως επιτυχία. Ούτε ο Βούλγαρος ούτε ο Δεληγιώργης που τον διαδέχτηκαν δεν κατάφεραν να ανακόψουν το ρεύμα που είχαν δημιουργήσει οι Βούλγαροι εθνικιστές. Η ιδέα συσπείρωσης των υποτελών βαλκανικών λαών κατά τις Οθωμανικής αυτοκρατορίας, έβρισκε ένα μεγάλο εμπόδιο, την αντιπαλότητα μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων. Μετά την Κρήτη, η Μακεδονία γίνεται επίκεντρο των εθνικών διεκδικήσεων.⁸⁶ Το 1893, η χώρα βρισκόταν σε οικονομικό αδιέξοδο, η δεινή κατάσταση ενισχύθηκε από την ταπεινωτική ήττα του 1897 από τους Τούρκους και την επιβολή του ξένου χρηματοοικονομικού ελέγχου το 1898.⁸⁷ Η ανάγκαία συσπείρωση επιτεύχθηκε με την έλευση του Ελ. Βενιζέλου. Οι βουλγαρικές και οι ελληνικές διεκδικήσεις, αντιμετώπιζαν δύο επιπλέον αντιπάλους, τη σέρβικη και τη ρουμάνικη εθνική ιδεολογία. Η παρουσία τους έγινε αισθητή κυρίως μετά το συνέδριο του Βερολίνου το 1878. Η σέρβικη πρόκληση προς τη βουλγάρικη εθνική ιδεολογία είχε στόχο το σλαβικό πληθυσμό της βόρειας ζώνης της Μακεδονίας.

Κατά την πρώτη δεκαετία μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, την απουσία ανοικτών πολεμικών συγκρούσεων των βαλκανικών κρατών μεταξύ τους, εξηγεί η συμφωνία του 1898, του τσάρου με τον Αυστριακό αυτοκράτορα να απέχουν οι χώρες τους από επεμβάσεις στα βαλκανικά δρώμενα και κυρίως από τη διαμάχη για τη Μακεδονία, οι Μεγάλες δυνάμεις κινούνται στην ίδια λογική. Εντός του παραπάνω πλαισίου εξελίχθηκε η ελληνική εξωτερική πολιτική. Μετά την ήττα του 1897, το ελληνικό κράτος θεωρείται αναξιόπιστο και έχει μείνει με ανίσχυρες ένοπλες δυνάμεις επομένως δεν είχε και πολλές δυνατότητες να ασκήσει αποτελεσματική εξωτερική πολιτική, η Ελλάδα απέιχε από το να θεωρείται υπολογίσιμη δύναμη στις εξελίξεις της ευρύτερης περιοχής. Στο κρητικό ζήτημα, το ελληνικό βασίλειο είχε να αντιμετωπίσει την άκαμπτη θέση της Τουρκίας, όσον αφορά την ένωση, αλλά και τη θέση των Δυνάμεων να παραμείνει το νησί αυτόνομο. Η κατάσταση όμως στη Μακεδονία ήταν διαφορετική, καθώς εκεί υπάρχουν κι άλλοι

⁸⁵ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *ό.π.*, σελ. 98

⁸⁶ Κ. Σβολόπουλος, *ό.π.*, σελ. 72

⁸⁷ Σταυριανός, *ό.π.*, σελ. 878

δεκδικητές. Στο μακεδονικό χώρο, υπήρχε διαφοροποίηση μεταξύ του ορθόδοξου γένους (Rum millet) και στους συντοπίτες μουσουλμάνους χωρικούς. Η νεωτερική εθνική ταυτότητα, υιοθετήθηκε καθυστερημένα από τους ελληνοφωνους πληθυσμούς, σε μια περίοδο μάλιστα, κατά την οποία οι βαλκανικές χώρες διεκδικούσαν μέρος των μακεδονικών εδαφών. Η Ελλάδα είχε το πλεονέκτημα ότι ήταν η πρώτη στη βαλκανική χερσόνησο που απέκτησε ανεξαρτησία, διέθετε μία ισχυρή γλώσσα, τη χριστιανική λατρεία, αλλά και τη θέση των Ελλήνων εμπόρων που μαζί με τους ελληνόφωνους Βλάχους κυριαρχούσαν στις μακεδονικές πόλεις και στη δραστηριότητα των ελληνικών προξενείων. Το 1870, όμως με την ίδρυση της βουλγαρικής εξουσίας, εξαιτίας της προσυλητιστικής διαδικασίας που συνδύαζε χριστιανική λειτουργία στη μητρική γλώσσα των σλαβόφωνων πληθυσμών που πλειοψηφούσαν, ανατράπηκε η πρωτοκαθεδρία του Πατριαρχείου.⁸⁸ Η ορθόδοξη πλευρά προχώρησε στην οργάνωση της ΕΜΕΟ, η οποία προπαγάνδιζε μία νέα ταυτότητα, αυτή του Μακεδόνα, ο οποίος έπρεπε να απελευθερωθεί από τους μουσουλμάνους γαιοκτήμονες.

Η δυτική κοινή γνώμη τάχθηκε υπέρ της ΕΜΕΟ και τα φιλελεύθερα και τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης. Η Ελλάδα λόγω του πολέμου του 1897 και των συνεπειών του άργησε να παρέμβει στα μακεδονικά δρώμενα. Η αποτυχία του 1897, δεν ακύρωσε τις επιλογές της ελληνικής πολιτικής καθώς ο πόλεμος συνέχισε να θεωρείται το μέσο για την πραγματοποίηση των εθνικών οραμάτων. Μετά τη μερική λύση του κρητικού ζητήματος με την αυτονομία του νησιού υπό την αιγίδα των Δυνάμεων το 1898, τα ανοιχτά μέτωπα περιορίζονταν στη Μακεδονία. Τα πρώτα αντάρτικα σώματα έφτασαν εκεί υπό την καθοδήγηση του Μακεδονικού Κομιτάτου που συγκροτήθηκε στην Αθήνα το 1903 και έλαβε μεγάλη ανάπτυξη μετά το θάνατο του νέου αξιωματικού Παύλου Μελά στη δυτική Μακεδονία, ένα θάνατο που συγκίνησε το πανελλήνιο. Μέχρι τότε είχε συντελεστεί η απομάκρυνση του σλαβόφωνου πληθυσμού από την επιρροή του Πατριαρχείου στις περισσότερες περιοχές της Μακεδονίας. Οι επαναστατικές εταιρίες των Σλαβομακεδόνων γνώρισαν σημαντική άνθηση μετά το 1897, οι σχέσεις των οποίων με τη Βουλγαρία υπήρξαν ιδιαίτερα στενές. Μέχρι και το 1900, από τους 100.000 Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες, ο βουλγαρικός στρατός αντλούσε το 1/3 των αξιωματικών του και το βουλγαρικό

κράτος πλήθος στελεχών του. Η ΕΜΕΟ,(Εσωτερική Επαναστατική Οργάνωση), μια οργάνωση μυστικού χαρακτήρα με σκοπό την απελευθέρωση των χριστιανικών πληθυσμών της Μακεδονίας και έπειτα πιθανή ένωση των αντίστοιχων εδαφών που αυτοί ζούσαν με τη Βουλγαρία, άπλωσε τις επαναστατικές της επιτροπές (κομιτάτα) σε ολόκληρο σχεδόν το μακεδονικό χώρο. Δημιουργήθηκαν καταστάσεις έντασης που συχνά ξεσπούσαν σε τοπικές εξεγέρσεις. Η τουρκική καταστολή, που εν μέρει βασιζόταν σε άτακτους Αλβανούς ή Βόσνιους πρόσφυγες, και οι εσωτερικές αντιθέσεις της ΕΜΕΟ ανάμεσα στα φιλοβουλγαρικά στοιχεία και τους οπαδούς αυτόνομου μακεδονικού κινήματος έκαναν ακόμα εντονότερη την ένταση. Το 1903, συμβαίνει η επανάσταση στο Ίλιντεν στις 2 Αυγούστου, μια εξέγερση της ΕΜΕΟ ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία χάρη στην οποία δρομολογήθηκε ο διεθνής έλεγχος στο μακεδονικό χώρο.

Οι ελληνικές δραστηριότητες στο μακεδονικό χώρο πριν από το 1903, ήταν περιορισμένης εμβέλειας εκτός από την περιοχή της Καστοριάς που ζούσε και δρούσε ο Γερμανός Καραβαγγέλης. Την άνοιξη του 1904, ξεκίνησε η αποστολή αξιωματικών στα προξενεία της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου ενώ πιστοποιήθηκε η ανάγκη αποστολής ένοπλων δυνάμεων από την Ελλάδα. Το Μάιο του 1904, δημιουργήθηκε το Μακεδονικό Κομιτάτο του Δημητρίου Καλαποθάκη(εκδότης του Εμπρός). Το καλοκαίρι του 1904, ελληνικές ένοπλες μονάδες, δρούσαν συντονισμένα στο μακεδονικό χώρο. Ο θάνατος του Παύλου Μελά στη Σιάτιστα, στις 13 Οκτωβρίου του 1904, έδωσε στον αγώνα σύμβολο και ήρωα. Στις 12 Νοεμβρίου του 1904, στο Ζέλενιτς, εγκαινιάστηκε η τακτική της μαζικής τρομοκρατίας όταν αιχμαλωτίστηκαν οι μετέχοντες σε γάμο χωρικοί και εκτελέστηκαν όλοι οι άρρενες. Παράλληλα ξεκίνησε η μάχη των συνόρων, με σκοπό να κυκλοφορούν ελεύθερα τα αντάρτικα σώματα ελεύθερα από και προς την Ελλάδα. Επίσης, απαγορεύτηκε να περνούν τα σύνορα, όσοι δεν ήταν εφοδιασμένοι με «σημειώματα» εμπίστων από και προς το οθωμανικό έδαφος, ενώ ξεκίνησε η εκκαθάριση όλων των υπόπτων κοντά στην μεθοριακή γραμμή. Το 1905 μέσα σε δύο μέρες εξοντώθηκαν περισσότεροι από εκατό άνθρωποι στην περιοχή του Αλιάκμονα. Στις 25 Μαρτίου του 1905, ελληνικά σώματα χτύπησαν το ήδη κατεστραμμένο από το Ίλιντεν, χωριό Ζαγορίτσανη όπου σκοτώθηκαν 80 άτομα. Η προοπτική της κατάκτησης με πόλεμο συμπληρώθηκε με την έννοια της εθνικής εκκαθάρισης. Ο επικαλούμενος πόλεμος θα ήταν εθνικά ολοκληρωτικός. Οι μηχανισμοί διεξαγωγής

του αγώνα λειτούργησαν άρτια με πλέγματα πληροφοριών, γύρω από τα προξενεία, σύνθετο δίκτυο εφοδιασμού και μεταφοράς από θαλάσσιες ή χερσαίες διαδρομές και σύστημα δωροδοκιών των Οθωμανων αξιωματούχων. Η τεχνική αρτιότητα σε συνδυασμό με την ανελέητη αποφασιστικότητα, πρόδιδε μεγάλες αλλαγές σε σχέση με το 1897. Οι στόχοι ήταν η τρομοκράτηση όλων όσων δεν πιστοποιούσαν ότι είναι Έλληνες, η εξάρθρωση των οργανώσεων της ΕΜΕΟ και των εξαρχικών εκκλησιαστικών μηχανισμών, ο περιορισμός κάθε μη ελληνικής προπαγάνδας και η οργάνωση των χωριών γύρω από επιτροπές που είχαν αφοσιωθεί στην ελληνική υπόθεση. Φόνοι, βασανισμοί, αντεκδικήσεις, επιθέσεις, σε χωριά, εμπρησμοί σπιτιών, αποθηκών, καταστημάτων, όμηροι, ενέδρες, αρπαγή κοπαδιών, παρεμπόδιση αγροτικών εργασιών ήταν τα μέσα για να πετύχουν το σκοπό τους.

Η ένταση του εθνικιστικού λόγου εναντίον των Βουλγάρων στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα (1902 -1905), μπορεί να εξηγηθεί από τα γεγονότα που συνέβαιναν στις περιοχές της Μακεδονίας την περίοδο αυτή. Η σύγκρουση είχε πλέον την μορφή συλλαλητηρίων, στα οποία κυριαρχούσαν οι φραστικές απειλές αλλά και η χρήση βίας στις μειοψηφούσες κοινότητες κατα κύριο λόγο στην ελληνική και την τουρκική. Τα συλλαλητήρια αποτέλεσαν απότοκα της εθνικιστικής ιδεολογίας, καθόρισαν τις σχέσεις των αλλοεθών κοινοτήτων και ανέστρεψαν με απότομο τρόπο μια ειρηνική συμβίωση μεταξύ των διαφορετικών εθνοτικών στοιχείων. Τα συλλαλητήρια αυτά, αποτέλεσαν έκφραση του βουλγαρικού αλυτρωτισμού στην περιοχή της Μακεδονίας (Βιλάετια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου Κοσσυφοπεδίου) και διοργανώνονταν κατά κύριο λόγο από το μακεδοναδριανοπολίτικο κομμάτι.⁸⁹ Η Μακεδονία, αποτέλεσε πεδίο αντικρουόμενων βλέψεων και ανταγωνισμών, μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αποτέλεσε εστία της οξύτερης φυλετικής διαμάχης στη βαλκανική χερσόνησο. Το ελληνικό στοιχείο ήταν κυρίαρχο από άποψη κοινωνική και πολιτιστική, αλλά και αριθμητική, στη νότια πλευρά, ενώ διατηρούνταν ισχυρή στη μέση ζώνη της περιοχής. Το σλαβικό στοιχείο από την άλλη κυριαρχούσε στη βόρεια, διατηρώντας σοβαρά ερείσματα επίσης στη μέση, εκεί όπου συμβίωναν διάφορες φυλετικές ομάδες. Το εμπόδιο που συναντούσε η σλαβική προπαγάνδα, κυρίως της βουλγαρικής από την ελληνική πλευρά, ήταν στο επίπεδο της εκπαίδευσης, η οποία στηρίζονταν τόσο από το Πατριαρχείο όσο και από το ελευθερο βασίλειο. Η λύση του κρητικού ζητήματος, ήταν προτεραιότητα στη συνείδηση της κοινής γνώμης και στο πεδίο των

⁸⁹ Σπυρίδων Πλουμίδης, *Εθνοτική συμβίωση στα βαλκάνια, Έλληνες και Βούλγαροι στη Φιλιπούπολη*, Πατάκη, Αθήνα, 2006, σελ. 315

εθνικών διεκδικήσεων. Η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, ένα γεγονός σταθμός που αναβάθμισε τις κοινότητες σε κυρίαρχο έθνος, αποτέλεσε μεγάλο πολιτικό άλμα για το βουλγαρικό εθνικισμό κι είχε επιπτώσεις στην ελληνική μειονοτική παρουσία.

Οι Βούλγαροι εθνικιστές ακτιβιστές, διεύρυναν το πεδίο δράσης τους, γνωρίζοντας ότι οι πράξεις τους είχαν την ανοχή της κυβέρνησης τους. Τα μακεδονικά συλλαλητήρια, σημείωσαν έξαρση το 1902 και το 1903, με κυριότερη αυτή του Ίλιντεν. Την πρωτοβουλία τους είχαν αναλάβει κρατικοί αξιωματούχοι, εκπαιδευτικοί και ελεύθεροι επαγγελματίες. Τα αιτήματα των συλλαλητηρίων σχετίζονταν με τις διπλωματικές εξελίξεις όσον αφορά το μακεδονικό ζήτημα. Το 1902, οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις εκτραχύνθηκαν εξαιτίας του Μακεδονικού Ζητήματος και η συμπεριφορά των Βούλγαρων εθνικιστών έλαβε βίαιες διαστάσεις. Το 1902, οι Βούλγαροι, διαδήλωναν εναντίον της απόφασης της Υψηλής Πύλης να επικυρώσει το διορισμό του Σέρβου επισκόπου Φαρμιλανού ως μητροπολίτη Σκοπίων. Το συλλαλητήριο περα από αντισερβικό τόνο, είχε και έναν έντονο ανθελληνικό τόνο, ένα από τα βασικά αιτήματα, ήταν η λήψη μέτρων εναντίον των Ελλήνων υπηκόων στη Βουλγαρία. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους μέλη του γυμναστικού συλλόγου «Θρακικός» ύβρισαν και ξυλοκόπησαν Έλληνες κατοίκους μέσα σε καφενείο. Έπειτα τον Οκτώβριο του 1902, συγκλήθηκαν στη Φιλιπούπολη και τη Βάρνα αλλά και σε άλλες πόλεις της Βουλγαρίας με ελληνικό πληθυσμό, τα πρώτα ανθελληνικά συλλαλητήρια. Καθοριστική ήταν η συμβολή του τύπου στην έξαψη των πνευμάτων. Άφορμή για αυτά υπήρξε η αυθαίρετη συμπεριφορά της χριστιανικής Ελλάδας και το αίτημα αποφυλάκισης των κομιτατζήδων που παρέμεναν φυλακισμένοι στην Αθήνα. Η διακήρυξη του συλλαλητηρίου της Βάρνας, απαιτούσε την απέλαση όλων των Ελλήνων υπηκόων και το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων. Μαζική ήταν η συμμετοχή των Βουλγρομακεδόνων στα συλλαλητήρια του Ιουνίου στη Φιλιπούπολη αλλά και τον Αύγουστο του 1903. Το Νοέμβριο του 1903, έφθασαν στην πόλη οι οπλαρχηγοί της ΕΜΕΟ και στην ομιλία τους κατονόμισαν ως εχθρό του Μακεδονικού λαού τους Έλληνες.

Την περίοδο 1903- 1908, τα πραγματικά εισοδήματα των εργατών έπεσαν, η δημόσια τάξη στις πόλεις διασαλεύτηκε από εργτικές απεργίες, φοιτητικά συλλαλητήρια και οχλοκρατικές αναταραχές. Οι σημαντικότερες ήταν τα

ανθελληνικά πογκρόμ του Απριλίου του 1905 και του Ιουνίου - Αυγούστου 1906.⁹⁰ Οι διαμάχες στο εσωτερικό της ΕΜΕΟ, με άξονα τη βουλγαρική κηδεμονία, αλλά και η δράση των άτακτων μουσουλμανικών συμμοριών (Αλβανοί και Βόσνιοι), εναντίον της αδυνάτιζαν την υπόθεση της. Το 1907, αποδόθηκαν στους κομιτατζίδες 519 φόντοι, από τους οποίους μόνο 184 Ελλήνων, οι υπόλοιποι ήταν μουσουλμάνων πολιτών(86), Οθωμανών στρατιωτών(71), Σέρβων (49), Βλάχων (11), αλλά και 120 βουλγαριζόντων. Την ίδια χρονιά στους Έλληνες αποδόθηκαν 392 φόντοι, από τους οποίους οι 320 βουλγαριζόντων, 17 πατριαρχικών, 21 Βλάχων, 12 μουσουλμάνων και 22 Οθωμανών στρατιωτών. Στο ίδιο διάστημα, οι Τούρκοι άτακτοι σκότωσαν 172 βουλγαρίζοντες έναντι ενός πατριαρχικού. Η ΕΜΕΟ, περιόρισε την ένοπλη δραστηριότητα, ενώ η Βουλγαρία αντέδρασε με τους διωγμούς των Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας που έστειλαν 37.000 πρόσφυγες στη Θεσσαλία. Περισσότεροι από 100.000 Σλαβομακεδόνες μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. Δεκάδες χιλιάδες άλλοι έφυγαν πρόσφυγες στη Βουλγαρία. Ο Μακεδονικός αγώνας έληξε απότομα στις 11 Ιουλίου 1908. Η διακήρυξη του Νεοτουρκικού κομιτάτου, που προέβλεπε σύνταγμα και ίδια δικαιώματα για τους λαούς της αυτοκρατορίας, προκάλεσε στο μακεδονικό χώρο ένα κύμα συμφιλίωσης που εξέπληξε τους μηχανισμούς και τις οργανώσεις. Οι ένοπλοι αμνηστεύτηκαν, δέχτηκαν να καταθέσουν τα όπλα και κατέβηκαν στις πόλεις μέσα στο συμφιλιωτικό παραλήρημα. Παρά τις απόπειρες του μακεδονικού κομιτάτου της Αθήνας να συντηρήσει τον ένοπλο αγώνα προκαλώντας αιματηρές επιθέσεις μέχρι την τελευταία στιγμή, το φιλειρηνικό πνεύμα υποχρέωσε την ελληνική κυβέρνηση να ανακαλέσει τα ένοπλα σώματα την περιοχή.⁹¹ Η ακραία πολιτική που προωθούνταν από ορισμένους κοινωνικούς κύκλους, δεν είχε υιοθετηθεί από την πολιτική εξουσία, ωστόσο η ανθελληνική εκστρατεία συνεχιζόταν αμείωτα. Οι Έλληνες συγκέντρωναν το εθνικό και ταξικό μίσος των Βουλγαρομακεδόνων, διότι συνιστούσαν τα πλουσιότερα και προηγμένα στρώματα και παράλληλα, μαζί με τους Τούρκους θεωρούνταν συνυπαίτιοι για τις συμφορές και τον ξεριζωμό τους από τα εδάφη της οθωμανικής Μακεδονίας

Οι κυβερνήσεις Σόφιας και Βουκουρεστίου επειδή έχασαν σημαντικά πλεονεκτήματα κλιμάκωναν τις εκβιαστικές ενέργειες σε βάρος της Ελλάδας, επηρεασμένες μάλιστα από την πίεση εθνικιστικών κύκλων. Η ένοπλη ελληνική

⁹⁰ Σπυρίδων Πλουμίδης, *ό.π.*, σελ 327-329

⁹¹ Γιώργος Μαργαρίτης, *οι απαρχές 1900-1922, στο Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ 174, 175

δραστηριότητα στη Μακεδονία συντέλούσε αναπόφευκτα στη διεύρυνση της διαμάχης των εθνοτήτων. Η Ρουμανία, οδηγήθηκε στη λήψη καταπιεστικών μέτρων και στην ανοχή αλεπάλληλων βιαιοπραγιών σε βάρος της ελληνικής κοινότητας της Ρουμανίας. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η διακοπή διμερών διπλωματικών σχέσεων τον Ιούνιο του 1906. Η κυβέρνηση της Σόφιας ακολούθησε και αυτή βαθμιαία την πρακτική των βίαιων αντιδράσεων. Οι ανθελληνικές οχλοκρατικές βιαιότητες συνέβαιναν με επίκεντρο τη Φιλιππούπολη και αποκορύφωμα την καταστροφή της Αγγιάλου, εξωθούσε σημαντικό κομμάτι του ελληνικού πληθυσμού της ανατολικής Ρωμυλίας στη φυγή προς την Ελλάδα. Αθήνα και Βελιγράδι στάθηκαν εναντίον αυτών των ενεργειών ωστόσο δε συνέστησαν ελληνοσερβικό μέτωπο είτε με τη μορφή ένοπλου αγώνα είτε σε διπλωματικό επίπεδο.⁹²

Η χρονική μετάβαση από το 19^ο αιώνα στον 20^ο συνέπιπτε χρονικά με τη νέα κατανομή της επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων και την αποκορύφωση του εθνολογικού ανταγωνισμού στη νότια βαλκανική. Η Ρωσία και Αυστρία, που αποτελούσαν τις κυριότερες Δυνάμεις στην ανατολική Ευρώπη, είχαν σταματήσει την ανταγωνιστική διαμάχη από το 1897, αν και δεν είχαν παραιτηθεί από ηγεμονικές βλέψεις και από την προσπάθεια να διευρύνουν την επιρροή τους στο βαλκανικό χώρο. Έπειτα η βρετανική στρατηγική, είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των βουλγαρικών θέσεων. Η Σόφια, είχε ενθαρρύνει την κίνηση για αυτονομία της Μακεδονίας, με την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση, να μάχεται για την ενσωμάτωση μακεδονικών επαρχιών στο βουλγαρικό κράτος της. Η δραστηριότητα των πρακτόρων της σλαβικής προπαγάνδας, αυτονομιστών και εξαρχικών ήταν ιδιαίτερα έντονη. Η Ρωσία και η Αυστρία, με τη βρετανική συμπαράσταση, το Φεβρουάριο του 1903, συνέταξαν και υπέβαλαν, στην οθωμανική κυβέρνηση σχέδιο μεταρρυθμίσεων (Βιενναίο πρόγραμμα) και μεταγενέστερα αναθεωρημένο σχέδιο του προγράμματος του Μύρστεγκ, διορισμός δύο ειδικών πολιτικών πρακτόρων, ενός Ρώσου και ενός Αυστρικού, με διετή θητεία, με σκοπό να επιβλέπουν το έργο του Οθωμανού Γενικού επιθεωρητή στη Μακεδονία, ώστε να επισημαίνουν παραλείψεις και παραβάσεις των τοπικών αρχών στην άσκηση των καθηκόντων τους.

Η βελτίωση των πολιτικών όρων ζωής που είχαν εξασφαλίσει οι εθνότητες στην Οθωμανική αυτοκρατορία κατάφερε να ενισχύσει το εθνικό αίσθημα στο εσωτερικό

⁹² Κωσταντίνος Σβωλόπουλος, *ό.π.*, σελ 112

των ελληνικών κοινοτήτων της Αυτοκρατορίας, καθώς τα μέλη αισθάνονταν πιο ελεύθερα και πιο ασφαλή ενώ είχε μεταβληθεί και η μαχητική τους διάθεση. Η ισοπολιτεία που κυριαρχούσε στην Οθωμανική αυτοκρατορία, την ανέδειξε ως το ιδανικό έδαφος για να θεμελιωθεί η κυρίαρχη παρουσία των Ελλήνων στα βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Οι σχέσεις του έξω ελληνισμού επηρεάστηκαν, ωστόσο διατήρησαν διαφορετική στάση απέναντι στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και της Μικράς Ασίας τάχθηκαν υπέρ της οθωμανικής προσέγγισης ενώ εναντίον των Τούρκων τάχθηκαν οι Έλληνες από πιο κοντινές περιοχές στην Αθήνα, όπως η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Κρήτη.⁹³ Η πορεία των διπλωματικών εξελίξεων σε συνδυασμό με την απήχηση της φιλοβουλγαρικής προπαγάνδας στο εξωτερικό και την ένταση της τρομοκρατικής δραστηριότητας των αντάρτικων ομάδων στις μακεδονικές επαρχίες, οδήγησαν στην ενεργοποίηση της κοινής γνώμης και της ελληνικής κυβέρνησης να λάβει δραστικές πρωτοβουλίες. Από το 1903 υπηρεσιακοί φορείς, εκπρόσωποι συλλόγων και απλοί ιδιώτες, συνέβαλαν με χρηματικά κονδύλια και διάφορες ενέργειες στη διαφώτιση της κοινής γνώμης για τα προβλήματα του ελληνισμού της Μακεδονίας. Στο εγχείρημα αυτό πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν ιερείς και δάσκαλοι. Στην ενεργοποίηση των τοπικών δυνάμεων συνέβαλλαν σημαντικά οι : Γερμανός Καραβαγγέλης, Μητροπολίτης Καστοριάς, Ίωνας Δραγούμης Λάμπρος Κορομηλάς, το Παύλο Μελά, το Κωνσταντίνο Μαζαράκη -Αινιάν, τον Τέλλο Άγρα, αλλά και σε αξιωματικούς του ελληνικού στρατού, ιδίως το Γεώργιο Θεοτόκη που έλαβε την κρίσιμη απόφαση το Δεκέμβριο του 1903, την έναρξη ένοπλης αντιπαράθεσης.

Κεφάλαιο Γ΄

Η σημασία του τύπου για τον εθνικισμό

Η εφημερίδα, καταγράφει το εφήμερο, γεγονότα της καθημερινότητας, που προστίθενται στον παρελθόντα χρόνο, συντηρώντας τη συλλογική μνήμη που υπερβαίνει το χρόνο και έχει τη δυνατότητα να παράγει ιστορία. Τα άρθρα των εφημερίδων προσφέρουν ένα προνομιακό πεδίο έρευνας. Οι συνθήκες κοινωνικοπολιτικής και εθνικής κρίσης, ανέδειξαν τη σημαντικότητα του Τύπου στη διαμόρφωση νοοτροπιών και ιδεολογιών. Ο ελληνικός τύπος παρακολουθούσε τον εθνικό βίο. Στις σελίδες των αθηναϊκών εφημερίδων βλέπουμε τον τρόπο εκδήλωσης

⁹³ Ρένα Σταυρίδη -Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, εκδόσεις Μεταίχμιο, 2008, σελ. 48

της νεοελληνικής συνείδησης. Η εφημερίδα αποτέλεσε μέσο ιδεολογικού αγώνα της εθνικής ολοκλήρωσης.⁹⁴ Ο ημερήσιος τύπος αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα των πολιτισμικών εξελίξεων και συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της συνείδησης του αναγνωστικού κοινού. Μέσα από τις εφημερίδες διεξάγεται το μεγαλύτερο μέρος του δημόσιου λόγου που εν πολλοίς καθορίζει και την κοινή γνώμη. Παράλληλα αποτέλεσε μέσο για τον έλεγχο και την άσκηση της εξουσίας.⁹⁵ Ο εθνικισμός συνεχίζει κι επιβιώνει ως ιδεολογία παραπέμπει στο ιδεώδες του φιλελεύθερου- ορθολογικού ανθρώπου, μία συνιστώσα που παραπέμπει σε μία διαδικασία πειθάρχησης σαν αυτή του εθνικισμού. Ο καταναλωτής των μέσω μαζικής επικοινωνίας ταυτίζεται με τον επιτηρούμενο φιλελεύθερο ορθολογικό άνθρωπο, επειδή αυτό εκπροσωπεί η ματιά των Μ.Μ.Ε, χωρίς να διαπιστώνει ότι αυτό που συμβαίνει είναι ότι και πάλι επιτηρείται από τα ίδια τα Μ.Μ.Ε

Ο Άντερσον θεωρεί σημαντικό γεγονός για τη συγκρότηση της νεώτερης υποκειμενικότητας, όσον αφορά τη διαμόρφωση του έθνους κράτους και της εθνικής συνείδησης, την εμφάνιση και τη διάδοση του γραπτού αφηγηματικού λόγου στις κατά τόπους γραπτές γλώσσες, κυρίως στο κλασικό μυθιστόρημα και στην εφημερίδα. Αν λάβουμε υπόψη το συλλογισμό του Άντερσον, μπορούμε να πούμε ότι οι σχέσεις μεταξύ του παντογνώστη κλασικού αφηγητή και των αντικειμένων της κλασικής αφηγηματικής γνώσης, αναπαριστούν τις σχέσεις έθνους- κράτους και υπηκόων. Ο Άντερσον, εξετάζει πως η ιδέα του έθνους, στηρίζεται σε μία τελειώς διαφορετική σύλληψη του κόσμου και σε μια καινούρια αντίληψη του χρόνου. Αναφερόμενος στο φαινόμενο της γραπτής αφήγησης όπως εμφανίστηκε σε δύο πολιτιστικά προϊόντα που αναπτύχθηκαν κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα, δηλαδή το κλασικό μυθιστόρημα και την εφημερίδα, ο Άντερσον κάνει λόγο για «ταυτοχρονία». Δύο ή περισσότερα γεγονότα, γίνονται αντιληπτά ως ταυτόχρονα μέσω της αφηγηματικής τους παρουσίας. Πρόκειται για την αυτονόμηση του αφηγηματικού λόγου από την πραγματικότητα που αναπαριστά. Η δυνατότητα ορθολογικής αναπαράστασης της ταυτοχρονίας είναι που παρέχει, σύμφωνα με τον Άντερσον, τις βάσεις για την αντίληψη της κοινότητας του έθνους ως μίας οριοθετημένης χωροχρονικής οντότητας, στην οποία τα πάντα γίνονται αντιληπτά μέσα σε μια διάταξη σχέσεων αυτονομημένη από το εδώ και το τώρα. Ο παντογνώστης

⁹⁴ Νάση Μπαλτα, *ό.π.*, σελ. 11

⁹⁵ Διαμαντής Μπασάντης, *Ο ημερήσιος Τύπος από τον 18^ο στον 21^ο αιώνα*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2002, σελ 53

αναγνώστης που καθίσταται παντογνώστης από τον παντογνώστη αφηγητή, μπορεί και γνωρίζει τις ταυτόχρονες πράξεις δύο ή περισσότερων ανθρώπων, που το μόνο που τους συνδέει είναι η συνύπαρξή τους μέσα στο χώρο αφήγησης. Η εθνική συνείδηση καθίσταται έτσι ανάλογα εφικτή, στο βαθμό που οι κατά τα άλλα ανώνυμοι και άγνωστοι μεταξύ τους υπήκοοι ενός έθνους αποκτούν την υπόσταση τους, ακριβώς από το ότι μπορούν να αναπαρασταθούν μέσα στην εννοιολογική κοινότητα που λέγεται έθνος. Ο Άντερσον, κάνει διάκριση μεταξύ «χρόνου λόγου» και «χρόνου ιστορίας», διαχωρισμού δηλαδή της ίδιας της εμπειρίας της ανάγνωσης του γραπτού κειμένου και του επιπέδου ιστορίας, δηλαδή των όσων αναφέρονται στην αφήγηση. Το παραπάνω είναι χαρακτηριστικό της ίδιας της κλασικής γραφής, είτε πρόκειται για κλασικό μυθιστόρημα είτε για διήγημα είτε για δημοσιογραφικό κείμενο. Οι λέξεις διαχωρίζονται από τα πράγματα με σκοπό να επανασυνδεθούν με αυτά πάνω σε μία λογική αναπαραστασιακής αιτιότητας.⁹⁶ Η εφημερίδα αναπαριστά τη φαντασιακή κοινότητα του έθνους. Ο Άντερσον παρουσιάζει την ανάγνωση της εφημερίδας ως μια τελετή που διεξάγεται και επαναλαμβάνεται από πολλούς ανθρώπους ταυτόχρονα.

Η δυνατότητα φαντασιακής σύλληψης του έθνους εμφανίστηκε όταν τρεις πολιτισμικές συλλήψεις έχασαν την αξία τους στο ανθρώπινο νού. Η πρώτη ήταν η αντίληψη ότι μια συγκεκριμένη γραφή εξασφάλιζε προνομιακή πρόσβαση στην οντολογική αλήθεια, επειδή ήταν αχώριστο μέρος της αλήθειας, η δεύτερη ήταν η πίστη ότι η κοινωνία ήταν φυσικά οργανωμένη γύρω και κάτω από υψηλά κέντρα, μονάρχες που ήταν ανώτεροι από τα υπόλοιπα ανθρώπινα όντα και κυβερνούσαν με τη θέληση κάποιας κοσμολογικής δύναμης. Οι ανθρώπινες πίστεις ήταν αναγκαστικά ιεραρχικές και κεντρομόλοι επειδή ο μονάρχης όπως η ιερή γραφή ήταν η πηγή πρόσβασης και τρίτον η σύλληψη της χρονικότητας, σύμφωνα με την οποία η κοσμολογία και η ιστορία είναι αξεδιάλυτες και η καταγωγή του ανθρώπου και του κόσμου ουσιαστικά ταυτόσημη η αργή άνιση παρακμή των αλληλοσυνδεόμενων βεβαιοτήτων κάτω από την επίδραση της οικονομικής αλλαγής και της ανάπτυξης όλο και πιο γρήγορων επικοινωνιών προκάλεσε ρήξη μεταξύ ιστορίας και κοσμολογίας. Αναζητήθηκε λοιπόν ένας νέος τρόπος να συνδεθούν μεταξύ τους, η αδελφότητα, η εξουσία και ο χρόνος. Ο έντυπος καπιταλισμός έδωσε τη δυνατότητα σε έναν αυξημένο αριθμό ανθρώπων να σκεφτούν σχετικά με τον εαυτό τους.⁹⁷

⁹⁶ Κύρκος Δοξιάδης, *ό.π.*, σελ. 23,24

⁹⁷ Benedict Anderson, *ό.π.*, σελ. 60, 61

Σε κάθε χρονική περίοδο της έντυπης επικοινωνίας, σε κάθε εποχή κυριαρχούσε και ένα άλλο Μ.Μ.Ε. Η ημερήσια εφημερίδα κυριάρχησε το 18^ο, 19^ο και το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Τα Μ.Μ.Ε, κυριαρχούν στο επικοινωνιακό τοπίο. Η πολιτική υπήρξε βασικό στοιχείο των εφημερίδων. Ο πολιτικός τύπος στην καθημερινή του εκδοχή συνέβαλε περισσότερο στην ενοποίηση των κοινωνικών τάξεων και στο σχηματισμό εθνικής ταυτότητας των συγχρονων κοινωνιών. Με τη συμμετοχή στην πολιτική διακυβέρνηση και την οικονομική διαχείριση ολοένα και περισσότερων ανθρώπων, ομάδων και τάξεων, η ανάγκη μαζικής ροής πληροφοριών έγινε πολύ σημαντική. Το αναγνωστικό κοινό διευρύνθηκε και η κοινή γνώμη, αναδείχθηκε σε σημαντικό παράγοντα της διαχείρισης της πολιτικής εξουσίας. Ως προς την παραγωγή των εντύπων, μια σταδιακή εξέλιξη τους έγινε δυνατή με την εξέλιξη μίας νέας δημοσιογραφίας, τον πλουραλισμό του δημοσιογραφικού λόγου και τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της εκτύπωσης.

Η κυκλοφοριακή άνοδος του αθηναϊκού τύπου, του δίνει νέα πολιτική δύναμη καθώς εμφανίζεται ολοένα και συχνότερα μια κοινή γνώμη, που παίζει ρόλο στα πολιτικά πράγματα του τόπου. Εμφανίζονται οι πρώτες σημαντικές προσωπικότητες στον αθηναϊκό τύπο, οι οποίες χαρακτηρίζουν το άνοιγμα του σε νέα στρώματα αναγνωστών. Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα ο αθηναϊκός τύπος αριθμούσε ήδη 9 ημερήσιες εφημερίδες. Η γεωγραφική διεύρυνση των κυκλοφοριών και η αναζήτηση ενός ευρύτερου κοινού ήταν πλέον οι νέοι στόχοι της εποχής.⁹⁸ Την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, συμβαίνουν αλλαγές στη διανομή του τύπου. Μέχρι τότε η κυκλοφορία των εφημερίδων γινόταν είτε από το πρακτορείο του Σπ. Τσαγγάρη μέσω εφημεριδοπώλων είτε με συνδρομές. Οι νέες εφημερίδες που δημιουργήθηκαν την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα απευθύνθηκαν, άμεσα στο μαζικό αναγνωστικό κοινό. Η μαζικότητα ήταν τέτοια που έφτανε τα 150.000 φύλλα ημερησίως.⁹⁹ Η πρώτη περίοδος, ξεκίνησε το 1880 μέχρι και το 1920, μια περίοδο κατά την οποία ο αθηναϊκός Τύπος λειτουργησε ουσιαστικά ως εθνικός τύπος. Κατά τη δεκαετία του 1880, η Αθήνα χαρακτηρίζεται από έντονη βιομηχανική ανάπτυξη και πολιτιστική ζωντάνια. Αυτό είναι προφανές από την Αθηναϊκή Σχολή στη λογοτεχνία και από την εμφάνιση ενός έντονου διαλόγου γύρω από τη γλώσσα. Μέσα από αυτές τις εξελίξεις οι αθηναϊκές εφημερίδες επεκτάθηκαν, αναπτύχθηκαν και επικράτησαν και στην

⁹⁸ Διαμαντής Μπασάντης, *Ο ημερήσιος Τύπος από τον 18^ο στον 21^ο αιώνα*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2002, σελ. 61

⁹⁹ Διαμαντής Μπασάντης, *ό.π.*, σελ. 63

επαρχία ως εθνικός Τύπος. Η εξέλιξη τους συμβαδίζει με την ανάπτυξη της Αθήνας και του διευρυμένου ρόλου της στα πλαίσια του νέου ελληνικού κράτους.¹⁰⁰

Ο ελληνικός 19^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της αναζήτησης, κατά τον οποίο ο ελληνισμός επιδιώκει την εθνική του ολοκλήρωση και αναζητά επίσης την εθνική του ταυτότητα. Η εθνική ιδεολογία ως «Μεγάλη Ιδέα», κυριαρχεί στον εθνικό βίο από τα μέσα του αιώνα και εξής. Οι αλλαγές και οι εξελίξεις σε όλους τους τομείς του εθνικού και κοινωνικού βίου έχουν αντίκτυπο στην ιδεολογία και την πολιτική πρακτική. Οι εθνικές περιπέτειες, οι πόλεμοι, οι προσαρτήσεις εδαφών τα οργανωτικά προβλήματα, η οικονομική δυσπραγία, η εμφάνιση νέας γενιάς πολιτικών, η ίδρυση νέων κομμάτων, η εδραίωση κοινοβουλευτισμού, νέοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί, αναζητήσεις επιροές, γενικότερα ό,τι συνιστά τη ζωή του έθνους και της νεοελληνικής κοινωνίας, διαμορφώνουν το νέο πρόσωπο του τύπου.¹⁰¹

Η τομή στην ιστορία του τύπου συνιστά η έκδοση των εφημερίδων *Εμπρός*, *Νέα Ημέρα*, *Χρόνος*, *Εστία*, η *Εσπερινή* και κυρίως η εφημερίδα *Ακρόπολις*, συμβαίνει μετά την εγκατάσταση της δεύτερης δυναστείας το 1863 και την πτώση των παλαιών κομμάτων. Μεταξύ των μεγάλων εφημερίδων υπάρχει έντονος ανταγωνισμός, που συμβάλει στη γενικότερη ανάπτυξη και βελτίωση τους.¹⁰² Μέχρι τα τέλη του αιώνα μάλιστα ανθίζει ο σατυρικός τύπος. Συνολικά εκδίδονται 68 εφημερίδες εντός του ελληνικού βασιλείου και άλλες 16 στην υπόδουλη Ελλάδα και τη διασπορά. Με το Σύνταγμα του 1864, αποκαθίσταται η ελευθεροτυπία και απαγορεύεται η λογοκρισία. Η πρόοδος του τύπου την εποχή αυτή είναι πολύπλευρη, ποιοτική και ποσοτική. Οι σελίδες των εφημερίδων γίνονται περισσότερες μεγαλύτερες και πολύστηλες. Το περιεχόμενο των εφημερίδων έχει να κάνει με την κοινωνική, πνευματική και πολιτιστική ζωή. Ο τύπος υπήρξε σημαντικό βήμα της ελληνικής λογοισύνης. Η γλώσσα παραμένει λόγια, γίνεται σαφέστερη και το ύφος στομφώδες. Το ενδιαφέρον των αρθρογράφων στρέφεται στα εθνικά ζητήματα και στην ανάγκη πραγματοποίησης της Μ.Ιδέας. Μία πατριωτική έξαρση συνοδεύει όλες τις εθνικές περιπέτειες, ενώ ο εθνικός προσανατολισμός όλων των εκδηλώσεων της νεοελληνικής κοινωνίας, είναι φαινόμενα που καλλιεργούνται και υποστηρίζονται από τον Τύπο, ανεξαρτήτως πολιτικών απόψεων. Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα

¹⁰⁰ Διαμαντής Μπασάντης, *ό.π.*, σελ. 65

¹⁰¹ Νάση Μπαλτά, *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 2013 σελ.65

¹⁰² Νάση Μπαλτά, *ό.π.*, σελ. 67

αποτελέσει τη χρυσή εποχή των εφημερίδων. Έγιναν μάλιστα προσπάθειες ίδρυσης σωματείων των δημοσιογράφων και των διευθυντών του. Το 1905, ιδρύθηκαν το Συνδικάτο Τύπου των διευθυντών και ο Σύνδεσμος Συντακτών των δημοσιογράφων.¹⁰³ Ο ημερήσιος τύπος υπήρξε το πιο δυναμικό μέσο επικοινωνίας, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα κυριάρχησε στην εθνική ενδοχώρα των δυτικών χωρών, έγινε μάλιστα το μέσο που συνέβαλε στην καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, στην εμπέδωση των εθνικών γλωσσών, στην εξέλιξη της πολιτικής ενοποίησης, της εθνικής ολοκλήρωσης αλλά και στην ανάδειξη του δημοσίου λόγου και της κριτικής σκέψης.¹⁰⁴

Η απεικόνιση των εχθρών στον ελληνικό τύπο την περίοδο 1903- 1904

Λίγα λόγια για τις εφημερίδες Ακρόπολις και Καιροί και Σκριπ

Οι *Καιροί*, του Πέτρου Καννελλίδη, ιδρύθηκε το 1872, ήταν κατά βάση αντιτρικουπική, το 1897, τάσσεται εναντίον του Θεόδωρου Δελληγιάννη και του Δ. Ράλλη. Η κυκλοφορία της διεκόπη δύο φορές μέχρι το 1881, ενώ ο ιδρυτής και εκδότης της συγκρούστηκε συχνά με τα ανάκτορα της εποχής. Η Ακρόπολις του Γαβριηλίδη, εκδόθηκε το 1883. Η *Ακρόπολις* ασχολούνταν με τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι η καθαρεύουσα με στοιχεία δημοτικής.¹⁰⁵ Το *Σκριπ* με εκδότη τον Ευάγγελο Κουσουλάκο άρχισε να εκδίδεται στις 22 Αυγούστου του 1893 ως εφημερίδα και ονομαζόταν Το ΣΚΡΙΠ. είχε στο πρωτοσέλιδό του μία ή πολλές γελοιογραφίες. Λίγο αργότερα ονομάστηκε απλά ΣΚΡΙΠ και έγινε εφημερίδα ειδήσεων και πολιτικής, φιλοβασιλικό όργανο του παλααιοκομματισμού.

Το 1903, ο βουλγαρικός εθνικισμός είναι πιο επιθετικός κατά την εποχή αυτή στη Μακεδονία, οργανώνει ένοπλες δυνάμεις διεισδύοντας παράλληλα στο εκπαιδευτικό και εκκλησιαστικό μηχανισμό που επηρεαζόταν από το Πατριαρχείο. Η αναμέτρηση με τους Βουλγάρους στη Μακεδονία συμβάλλει στον εθνικισμό αλλά και στην αποκάλυψη της ατελούς πολεμικής παρασκευής της χώρας. Η ελληνική μεριά οργανώνει ένοπλες δυνάμεις διεισδύοντας παράλληλα στο εκπαιδευτικό και εκκλησιαστικό μηχανισμό που επηρεαζόταν από το Πατριαρχείο. Η αναμέτρηση με

¹⁰³ Νάση Μπαλτά, *ό.π.*, σελ 81

¹⁰⁴ Διαμαντής Μπασάντης, ο ημερήσιος τύπος, από τον 18^ο στον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Οδυσσέας, 2002, αθηνα, 15

¹⁰⁵ Νάση Μπαλτά, *Σημειώσεις για την ιστορία του ελληνικού τύπου*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1993, σελ. 67,68

τους Βουλγάρους στη Μακεδονία συμβάλλει στον εθνικισμό αλλά και στην αποκάλυψη της ατελούς πολεμικής παρασκευής της χώρας.

Η κυριαρχούσα άποψη είναι αυτή που καλλιεργούσε τον αντισλαβισμό, το 1903 έγραφε ο Νεοκλής Καζάζης « Πρέπει πας Έλλην συναισθανόμενος την καταγωγή του, να κυρήξει εν τη ψυχή του άσπονδον μίσος κατά των Βουλγάρων», « Θεωρώ πολύ καλύτερον να μείνη η Μακεδονία επί του παρόντος υπό την Τουρκίαν, παρά υπό την προστασία της μεγάλης ορθόδοξου δυνάμεως». Μία άποψη που ενισχύονταν και από την Ευρώπη, σε κείμενο του Μαξ Νορντάου από την εφημερίδα της Βιέννης, που αναδημοσιεύει ο Νεοκλής Καζάζης γράφεται: «Οι Έλληνες υποστηριζόμενοι υπό της Ευρώπης καθίστανται φραγμός ανυπέβλητος εναντίον του από βορρά χειμάρρου(...) ενώ εγκαταλειπόμενοι υπό ταύτης θέλουσιν υπό του ολόθεν πιέζοντος αυτούς Βορρά συντριβή και τοιουτοτρόπως μετ' αυτών προκύπτεισχυρό προπύργιο εναντίον του σλαβισμού».¹⁰⁶

Η εφημερίδα «Καιροί», γράφει στο πρώτο της φύλλο στις 19/10/1901. « Η συνήθης διπλοπολιτική της Ρωσίας εμφανίζεται και εν τω Μακεδονικώ ζητημάτι, όπερ είναι το βουλγαρικό ζήτημα και η εργασία γίνεται υπό των Βουλγάρων βραδεία και μεθοδική εντός προδιαγεγραμμένου σχεδίου επεκτάσεως της επιρροής της. Η ελληνική πολιτική επί του αυτού θέματος βαίνει επί της αρχής της Μ. Ιδέας και όχι επί της αρχής του μεθοδικώς εργάζεσθαι.»

Η εφημερίδα «Καιροί», γράφει ότι οι Βούλγαροι με συστηματική εργασία κατορθώνουν να παρουσιάζουν τη Μακεδονία βουλγαρική όχι μόνο διαθέτοντας υπέρ αυτών τη γραφίδα των κυριότερων πολιτικών οργάνων του ευρωπαϊκού τύπου, αλλά και μέχρι διεθνούς λαογραφικής παραποίησης της Μακεδονίας. «Σε γερμανικά και αγγλικά περιοδικά δημοσιεύονται βουλγαρικές μακεδονικές περιγραφές από γιορτές, πανηγύρια και έθιμα. Δημοσιεύονται ακόμη εικόνες από βουλγαρικά μοναστήρια, εκκλησίες και σχολεία. Τίποτα δεν παραλείπεται, ώστε να παρουσιαστεί η Μακεδονία βουλγαρική μέχρι και τη μικρότερη γωνία της.»¹⁰⁷

Η «Ακρόπολις», χαρακτηρίζει τους Βούλγαρους, αντεροβγάλτες, οι Βούλγαροι διαπράττουν δευτεραν απόπειραν αυτοκτονίας. Η πρώτη ήτο κατά τον παρελθόντα Απριλίου με τα 5 βόμβας της Θεσσαλονίκης. Η Δευτέρα με την τωρινή διοργάνωση σφαγών, Οθωμανών, Ελλήνων, Κουτσοβλάχων και ίσως και Σλάβων οι εμπρησταί

¹⁰⁶ Ρένα Σταυρίδη -Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, ό.π., σελ. 78 ¹⁰⁷ *Καιροί*, 23/8/1903

και οι δολοφόνοι δε δύνατο να είναι και ελευθερωταί.¹⁰⁸ και προτείνει να φωτισθεί η Ευρώπη, η οποία επλανήθη εις το μακεδονικό ζήτημα διότι επλανήθη και υπνωτίσθη, διότι ο Βούλγαρος δεν είναι μόνο άγριος αλλά και πονηρός.¹⁰⁹

Σε άρθρο τους οι «Καιροί» με τίτλο «κράτος ληστρικό», καταγγέλλουν τη δημιουργία βουλγαρικού κράτους. *Οι Βούλγαροι ληστές κάνουν επιδρομές εναντίον των άοπλων μακεδονικών πληθυσμών, κακουργούντες, δολοφονώντας και ληστεύοντας με την αδράνεια τουρκικών αρχών που δεν μπορούν να τους προστατέψουν.*¹¹⁰

Ο Νεοκλής Καζάζης πανεπιστημιακός καθηγητής και ηγετική φυσιογνωμία στους εθνικιστικούς κύκλους, της εποχής, τονίζει: *«Εν τη ελευθέρα Ελλάδι δεν υπάρχουν εχθροί αυτής, ως συμβαίνει εις άλλας χώρας, πολιτισμένος μάλιστα. Όλοι οι κάτοικοι της ελευθέρας Ελλάδος επιδιώκουσι τον αυτόν σκοπόν. Αλλ' εν τη αλυτρώτω Ελλάδι υπάρχουσι δυστυχώς τοιούτοι. — Ποιοι οι πρότιστοι; Οι Τούρκοι. Ούτοι από πέντε ήδη αιώνων κατέκτησαν τας εν Ευρώπη και Μικρά Ασία ελληνικός χώρας, τας οποίας ηρήμωσαν. Και ηλευθερώθη μεν μετά πολλούς αγώνας, μαρτύρια και θυσίας εν τμήμα της ελληνικής πατρίδος, αλλά το μεγαλύτερον αυτής μέρος στενάζει ακόμη υπό τον καταστρεπτικόν και εκβαρβαρωτικόν των Τούρκων ζυγόν. - Εκτός των Τούρκων υπάρχουσι και άλλοι εχθροί; Μάλιστα. - Τίνες ούτοι; Κατ' εξοχήν οι Βούλγαροι, οι οποίοι από πολλών αιώνων καταλαβόντες τμήματά τινα της Θράκης και της Μακεδονίας, εκπολιτισθέντες δε υπό των Ελλήνων, ζητούσι σήμερον δια νοθεύσεως της ιστορίας και άλλων τοιούτων ανοσιών τρόπων να παραστήσωσιν εαυτούς δικαούχους των δύο τούτων χωρών».*¹¹¹

«Οι πανουργίες των Βουλγάρων που αποκλειστικό σκοπό έχουν την εξόντωση των ελληνικών πληθυσμών της Μακεδονίας και την κατάπιξη με τον τρόπο της ελληνικής εθνικής συνείδησης, προδίδουν οικτρή ατονία της ηθικής αντίληψης ενός λαού και αξιοθρήνητη σύγχυση των ορίων των καθηκόντων, τα οποία επιτρέπει η φιλοπατρία, η οποία μόνο στη Βουλγαρία επιζητεί τη συμμαχία του εγκλήματος, της ληστείας, των εμπρησμών και της δολοφονίας. Με την ίδια θέληση η Βουλγαρία αντί πάσης θυσίας επιδιώκει την επιδίωξη ενός προγράμματος για να συντηρεί, να προάγει, να εκγυμνάζει

¹⁰⁸ Ακρόπολις, 31/7/1903

¹⁰⁹ Ακρόπολις, 31/7/ 1903

¹¹⁰ Καιροί, 26/7/1903

¹¹¹ Ακρόπολις, 31/3/ 1897. Π. Καρολίδη, Τετάρτη, 2 /4/ 1897. «Σήμερον Μεγάλη Ιδέα Ελλήνων και η των Ρώσων Ανατολική Πολιτική είνε πράγματα αναιρούντο άλλαλα, εκ διαμέτρου αντίθετα προς άλλαλα». Π. Καρολίδης, Ακρόπολις, 26/3/ 1897. Π. Καρολίδης, 28/3/ 1897

και να οπλίζει με τα τελειότερα όπλα αληθινό στρατό, πραγματικό στρατό και όχι ομοίωμα στρατού. Και τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία και οι κίνδυνοι πυκνώνουν και τα μαύρα σύννεφα κυριαρχούν γοργά σε όλα τα σημεία του ορίζοντα, χωρίς τίποτα να μας εκπλήσσει, τίποτα να μας τaráσσει και τίποτα να μας ανησυχεί. Αυτή η αταραξία βασιλεύει σε μας»,¹¹²

«Εάν στην Καστοριά έψηναν ζωντανούς έναν ιερέα και έναν πολίτη Βούλγαρους, θα γινόταν το παν ανάστατο μέσα στην αιμοχαρή ηγεμονία. Τέτοια εικόνα εξέγερσης έπρεπε να παρουσιάζει και η ελληνική πρωτεύουσα μόλις έγιναν γνωστές οι φρικαλεότητες των Βουλγάρων στον ελληνικό πληθυσμό. Τι ωφελούν οι ήσυχες συγκεντρώσεις εντός μιας αίθουσας συλλόγου, τα ψηφίσματα προς την κυβέρνηση, οι διαμαρτυρίες προς τις Δυνάμεις, οι επισκέψεις στα μέγαρα των πρεσβειών, όλα εκείνα τα νερόβραστα διαβήματα τα οποία γίνονται μέχρι τώρα και όλα αποτυχαίνουν; Ο αγώνας αποδείχεται πλέον ότι είναι αγώνας αίματος και όχι μελόνης, όπλων και όχι ψηφισμάτων, τόλμης και όχι φωνών. Είναι άλλωστε ηλίθιο πλέον να ικετεύουν οι Έλληνες αφού οι Βούλγαροι δολοφονούν»¹¹³

«Σφαγές στη Μακεδονία από τους Βούλγαρους και στην Ήπειρο τώρα από τους Τούρκους. Το να είναι Βούλγαροι και Τούρκοι βάρβαροι, άγριοι, έκρυθμοι, εκβιαστές είναι φυσικό. Αλλά να δείχνει η ελληνική κυβέρνηση τόση ανοχή και τόση υπομονή στα εθνικά ζητήματα στις τουρκικές και βουλγαρικές βαρβαρότητες, είναι σα να επιζητεί η ίδια την εξόντωση του πέρα από το ελεύθερο κράτος ελληνισμού. Κανένας άλλος εκτός από τους Έλληνες δε σιωπά σε παρόμοια θέματα τουρκικής θηριωδίας, ακόμη και η Βουλγαρία απευθύνει τρεις διακοινώσεις την εβδομάδα στην τουρκική κυβέρνηση για τις σφαγές στη Μακεδονία, τις οποίες εν τούτοις προκαλούν οι Βούλγαροι και όχι οι Τούρκοι», γράφεται σε άρθρο του Σκριπ.¹¹⁴

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εντάσεως της διαμάχης των δύο χωρών αποτελεί η απάντηση του βουλγαρικού κοιμητώτου Μιχαηλόφσκη στον πρόεδρο του Ελληνισμού, Καζάζη που δημοσιεύεται στο πρωτοσέλιδο της Ακρόπολης. Η ελληνική πλευρά κατηγορείται ότι διαδίδει τη βουλγαροφοβία(...), «μάλιστα κύριε, ούτε η αρχαιότης ούτε το μεγαλείον του παρελθόντος θα δυνηθή να σώσει λαόν διεφθαρμένον»¹¹⁵ Η απάντηση του Καζάζη δημοσιεύεται λίγες μέρες αργότερα, στη πρώτη σελίδα της

¹¹² Καιροί, 26/12/1901

¹¹³ Σκριπ, 10/8/1902

¹¹⁴ Σκριπ, Αθήνα, 4/8/1902

¹¹⁵ Ακρόπολις, 8/7/1903

«Ακρόπολις», «Αι σφαγαί των χριστιανών και των μωαμεθανών της Μακεδονίας υπό των αντίχριστων Βουλγάρων πρέπει να γεννήσωσι τον ενταφιασμόν της Βουλγαρίας. Εν Τουρκία έπεσε ο κλήρος των δια των όπλων κηνυγητού. Μολονότι Ελλάς, Ρουμανία, Σερβία, έπρεπε και πρέπει να ενωθούν και να συμμαχήσουν εναντίον των Βουλγάρων»¹¹⁶

Κατά το 1903, κλιμακώνεται η ένταση στα βαλκάνια και στα άρθρα των εφημερίδων τονίζεται η ανάγκη για δράση του ελληνικού κράτους ώστε να καταφέρει να σταθεί ανάμεσα στις εθνικιστικές συγκρούσεις των βαλκανικών λαών. Στις σελίδες της «Ακρόπολις» καθόλη τη διάρκεια του έτους υπάρχουν άρθρα σχετικά με την κατάσταση στην περιοχή της Μακεδονίας, στα οποία κυριαρχούν τα σχόλια εναντίον των Βουλγάρων

Οι Βούλγαροι συνωμότες και στασιαστές ή μάλλον ληστές και δολοφόνοι, γράφει η ίδια εφημερίδα, «πρέπει να εξαφανισθώσι δι' αμείλικτου καταδιώξεως, να δοθώσι δε και όπλα εις ταλαιπωρουμένους πληθυσμούς, ίνα αμύνωνται κατά των ληστών και των δολοφόνων και διευκολύνωσι το έργον της τουρκικής διοικήσεως»¹¹⁷

Η «Ακρόπολις» γράφει, μαζί με άλλα, για τις «ελληνοτουρκικές περιπτώξεις» «Αι εύτολμοι δηλώσεις του Έλληνος πρωθυπουργού, η ευψυχία των ανακοινώσεων και των διαμαρτυριών αυτού προς τους αντιπροσώπους των Δυνάμεων κατά των βουλγαρικών θηριωδιών, αι ειλικρινείς πληροφορίες περί των ενεργειών και των πράξεων των κομιτάτων αίτινες εξ Αθηνών μετεδίδοντο, οι στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού και των σχολείων εν Μακεδονία οι στομώσαντες τα μυριόστομα χαλκεία των βουλγαρικών ψεύδεων, έπλασαν αληθώς ελληνικόν ζήτημα επιβλητικόν εκεί, όπου προ μικρού τα στίφη των ληστών και ο κρότος της δυναμίτιδος και των απαισιωτάτων εγκλημάτων των είχαν φιλοτεχνήσει ζήτημα βουλγαρικής επικρατήσεως Και όταν η Ελλάς υπέστη την επί φιλοτουρκισμόν ευτράπελον επίθεσιν της περί τον επίσκοπον Καντερβουρίας ομηγύρεως ανευθύνων ιδεολόγων και τολμηρών παραχαρακτών ... ενέμεινεν επί της χαραχθείσης γραμμής, καθιστώσα καταληπτόν εις πάντας, ότι εν Μακεδονία πλειονομηφούντες και δεσπόζοντες υπάρχουσιν Έλληνες και Τούρκοι, ότι δε κοινά έχοντες συμφέροντα, δεν θα επιτρέψωσιν εις επήλυδας και εις ολίγους κακοποιούς επιδρομείς να αλλοιώσωσιν τον εθνολογικόν χαρακτήρα των χωρών εκείνων και να

¹¹⁶ Ακρόπολις, 9/7/1903

¹¹⁷

σφετερισθώσιν ιστορικά, αιώνια και απροσμάχητα ελληνικά δίκαια Δεν επρόκειτο περί ελληνοτουρκικής συμμαχίας ή περί ελληνοτουρκικής περιπτύξεως...επρόκειτο αγών αμύνης κατά κακούργων επιδρομέων, οίτινες είχαν ομόσει τον εξολοθρευμόν παντός μη Βουλγάρου Χριστιανού της φρονίμου ταύτης και περιτέχνου πολιτικής της ελληνικής κυβερνήσεως φυσικόν αποτέλεσμα και πολύτιμον απόκτημα είνε αι ανακοινώσεις του επισήμου “Αγγελιοφόρου” της Πετροπόλεως, μεγαλοφωνούντος την ύπαρξιν ελληνικών δικαιωμάτων εν Μακεδονία επιβαλλόμενων εις την προσοχήν και την στοργήν της Ρωσσίας, και.... η ομολογία και αυτών των Βουλγάρων, ότι υπέρ τα ψευδοτρόπαια των κομιτατζήδων... κείται σήμερον προέχουσα η επιτυχία της ελληνικής διπλωματίας, προλέγουσα εις την Βουλγαρικήν Κυβέρνησιν, ότι η Μακεδονία απωλέσθη πλέον δια την Βουλγαρίαν και ότι αύτη εντός ολίγων ετών θα γίνη ελληνική εξολοθρευομένου του Βουλγαρικού στοιχείου» ¹¹⁸

Το μακεδονικό ζήτημα, απασχολεί σε καθημερινή βάση την ειδησιογραφία το καλοκαίρι του 1903, με τους Βούλγαρους να θεωρούνται υπεύθυνοι για τα βιαιότητες που συμβαίνουν στην περιοχή, « έκρξηζις του κινήματος εις την Ανδριανούπολη και τα Σκόπια», « βουλγαρικά συμμορίαί εισήλθαν εις την χώραν και εξήγειραν δια της βίας, τους χωρικούς σχισματικών τινών χωριών εις επανάστασιν θεωρείται ότι οι Βούλγαροι δια των λεηλασιών, φόνων και εμπρησμών θα προσπαθήσωσι να προκαλέσωσι αντεδικήσεις εκ μέρους των Αλβανών». ¹¹⁹

Μελέτες όπως του Κλεάνθη Νικολαΐδη και του Στέφανου Δραγούμη, φωτίζουν την αλήθεια για την ελληνικότητα της Μακεδονίας. «Ο κ. Κλεάνθης Νικολαΐδης, αναλαβών εξ ατομικής πρωτοβουλίας να μελετήσει επιτοπίως επί ολόκληρον εξάμηνον τα Μακεδονικά πράγματα, είνε τώρα εις θέσιν και το πολύ Ευρωπαϊζον δημόσιον να φωτίση, αλλά και εις το Έθνος δια της οξείας αυτού παρατηρητικότητος και της πολιτικής μορφώσεως του νου του να προσφέρη υπηρεσίας, οποίας δεν θα προσέφερον δέκα ομού πρέσβεις». ¹²⁰

Επίσης η μελέτη του Στέφανου Δραγούμη η οποία με βάση την εθνολογική διαίρεση, ενώ αποδίδει στους Αλβανούς τα των Αλβανών και στους Βουλγάρους τα των Βουλγάρων, ορίζει τη Μακεδονία, μέσα στην οποία ισοψηφούν οι Έλληνες και οι Μωαμεθανοί, αλλά μειοψηφούν οι Βούλγαροι. «Χάρις εις την ευσυνείδητον μελέτην

¹¹⁸ Ακρόπολις, 18 /9/ 1903.

¹¹⁹ Ακρόπολις, 31/7/1903,

¹²⁰ Ακρόπολις, 10/8 /1904

του κ. Δραγούμη, ήτις είνε αδύνατον να μη ληφθή υπ' όψει κατά την οϊανδήποτε μέλλουσιν διευθέτησιν των Μακεδονικών πραγμάτων, το ζήτημα εισέρχεται εις νέαν όλως φάσιν και ο ελληνισμός καλείται εις νέα όλως καθήκοντα». ¹²¹

«Έλληνες εξυπνήσατε!». Με τον τίτλο αυτό η «Ακρόπολις» με σειρά εννιά άρθρων προσπαθεί να ξεσηκώσει τον πατριωτισμό των Ελλήνων υπέρ του ελληνισμού της Μακεδονίας και αποφυγής της εμφάνισης του φάσματος της Μεγάλης Βουλγαρίας: «Οι αριθμοί, η φωνή, η δύναμις του εν Μακεδονία Ελληνισμού εξουδετερούνται, στραγγαλίζονται, καταπνίγονται. Η Μακεδονία απορροφάται και καταβροχθίζεται. Η συνέχεια του Ελληνισμού διχοτομείται» Σας φωνάξαμε τότε η Ευρώπη βλέπει με βουλγαρικά μάτια. ¹²²

«Αλλά οι Έλληνες «κοιμώμεθα, μικροί, περί τα μικρά και χυδαία περιδινούμενοι, με αέρα εις την κεφαλήν, με ανοησίας εις το στόμα, άκαρδοι, άψυχοι, άνευροι, κινούμενοι άνευ έρματος, χωρίς πυξίδα περί το φαυλότατον Εγώ μας, καταπροδίδοντες την Πατρίδα, ενώ εκείνοι - οι Βούλγαροι - κοιμώνται, αλλά και εξυπνούν μίαν και μόνην ιδέαν έχοντες καρφωμένην εις τα χονδροκέφαλά τους - πως να κάμουν μεγάλην την Βουλγαρίαν τους!» ¹²³.

Ο Καζάζης βρίσκει στο Παρίσι αλλά και στο Λονδίνο και στην Ιταλία την κοινή γνώμη δηλητηριασμένη από τα βουλγαρικά ψεύδη. «Έκαμαν οι Βούλγαροι να πιστεύση ο κόσμος ότι η Μακεδονία είναι βουλγαρική, ότι οι βούλγαροι είναι ήρωες και ότι η Ελλάς συνεμάχησε με τους Τούρκους, ότι οι αξιωματικοί της εξήτησαν να πολεμήσουν κατά των ελευθερωτών της Μακεδονίας, οι φοιτηταί τα ίδια. Έχουν παντού φανατικούς φίλους. Εις το Παρίσι ο Πρεσανσέ του “Χρόνου” είπε εις την Βουλήν ότι οι Βούλγαροι τώρα είναι όμοιοι με τους ήρωας τους ιδικούς μας του 1821. Λέγουν ότι εις την Μακεδονίαν πρόκειται αγών εργατών Βουλγάρων κατά κεφαλαιούχων Ελλήνων. Εις τους Επισκόπους της Αγγλίας έχουν μεσίτας τους προτεστάντας προσηλυτιστάς οίτινες εργάζονται εις τα Βόρεια της Μακεδονίας και προσηλυτίζουν αρκετούς... Οι μάλλον φιλοβουλγαρικοί Τάιμς..... Εις την Ιταλίαν τα ίδια. Βιβλία ολόκληρα εκδίδονται με σκοπόν να πολεμήσουν κάθε αξίωσίν μας εις τον Αίμον... Ας αποκτήσωμεν οπωσδήποτε φίλας εφημερίδας» ¹²⁴

¹²¹ Ακρόπολις, 27/8/1903, Η νέα φάση του μακεδονικού ζητήματος, Ακρόπολις 28/3/1903

¹²² Έλληνες εξυπνήσατε, Ακρόπολις, 11/9/1903, 12/9/1903, 13/9/1903, 14/9/1903, 15/9/1903

¹²³ Ακρόπολις, 8/10/ 1903 ¹²⁴ Ακρόπολις, 27/12/1903

Στο πρωτοσέλιδο της Ακρόπολις στις 31 Αυγούστου το 1903, δημοσιεύεται επίσης « το τραγούδι της Μακεδονίας» το οποίο θα απαγγελθή και θα ψαλεί σήμερα εις την εορτήν της Αναπλάσεως

(...)

Μια φίλη Σλαβική φυλή που είχαμε πιστή

Το ίδιο ευαγγέλιο, την εκκλησία την ίδια τη μετάδοσι και μια κοινή ελπίδα

Αχ! Η βουλγάρα φυλή εξέσχισε την πίστη

Αρνήθηκε την εκκλησιά και την αδελφοσύνη πήρε φαρμάκι από την οχιά και από την

Τίγρη νύχια, από την ναινα καρδιά, από το λύκο δόντια, την πονηριά της αλεπούς, τη

λύσσα από το σκύλο και στη Μακεδονία να την σπαράζει

να φάει τον ελληνισμό και την ορθοδοξία

(...) ποιος ήλπιζε τους Έλληνας οι Βούλγαροι να σφάζουν.¹²⁵

Στα άρθρα της «Ακρόπολις», σχετικά με οι διπλωματικές κινήσεις των Βουλγάρων παρουσιάζονται ως επιτευγματα, σε αντιδιαστολή με την ελληνική πραγματικότητα, «Πώς παρασκευάζουν την κοινή γνώμη και ημείς», ο ανταποκριτής της εφημερίδας στο Λονδίνο, παρουσιάζει τη στάση των Άγγλων απέναντι στους Βούλγαρους, ως θετική, εκφράζοντας παράλληλα τις ανησυχίες του για την έκβαση των ελληνικών θεμάτων στη Μακεδονία. « *Εις των ημερησίων νέων, φιλέλλην εώς τώρα μοι έλεγε προ πέντε ημερών, ότι οι Βούλγαροι είναι φυλή serious aud soter, πειθαρχούσα και βέβαια περί αυτής. Τα εγκλήματα των κομιτών δεν τα πιστεύουν, διότι δεν τα βεβαιώνουν οι εκεί πρόξενοι και ξένοι ανταποκριταί. Ως προς ημάς η καλλίτερα μας ελπίς είναι ο τσάρος και το κρατούν αντιβουλβαρικό φρόνημα παρά τη ρωσική αυλή.*»¹²⁶

Ο ανταποκριτής της εφημερίδας «Ακρόπολις» τηλεγραφεί επίσης από το Λονδίνο:

*«Είνε απαραίτητον να δημοσιεύση η Ελλάς βίβλον λεπτομερή των κακουρηγμάτων άπερ αποδίδομεν εις τους Βουλγάρους. Δεν πιστεύουν εδώ, ούτε εν Γαλλία όσα αορίστως γράφομεν»*¹²⁷ οι ανταποκριτές στο εξωτερικό ανησυχούν για την εικόνα της χώρας και των ελληνικών διεκδικήσεων απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις.

¹²⁵ Ακρόπολις, 27/10/1903

¹²⁶ Ακρόπολις, 4/9/1903 ¹²⁷

Ακρόπολις, 10/9/1903

*«Ο αγώνας του Καζάζη είναι δυσχερής και εργώδης «καθ' όσον επρόκειτο να διεξαχθή εν μέσω δηλητηριασμένης κοινής γνώμης και εναντίον δημοσίου φρονήματος, διαστρεβλωθέντος και παραπλανηθέντος υπό της βουλγαρικής δολιότητος. Ατυχώς εις την τοιαύτην διεστραμμένην μόρφωσιν μεγάλου μέρους της ευρωπαϊκής δημοσίας γνώμης συνετέλεσαν αφ' ενός μεν άνδρες εμποτισθένες υπό βουλγαρικού φανατισμού και των οποίων ο νους εσκοτίσθη μέχρι του σημείου να εκλαμβάνωσι και εξαίρουν ως ηρωικά υπέρ ελευθερίας κατορθώματα, αποτρόπαια και άνανδρα αναρχικά κινήματα διευθυνόμενα κατ' αόπλων και αθών, εξ άλλου δε και η ιδική μας αδράνεια και αδιαφορία ως προς τον έγκαιρον διαφωτισμόν της ευρωπαϊκής γνώμης περί των πραγματικών τελουμένων εν Μακεδονία, των αληθών ελατηρίων του βουλγαρικού κινήματος και περί της αναμφισβητήτου υπεροχής του Ελληνισμού εν τη χώρα εκείνη. Ούτω κατωρθώθη να υποστώμεν ήτταν εν Ευρώπη χωρίς ουδέ φωνήν καν διαμαρτυρίας να ρήξωμεν κατά του τερατώδους εκείνου αδικήματος. Αλλ' η δύναμις της αλήθειας δεν εβράδυνε να εκλάμψη εκθαμβωτική εν μέσω του σκότους, όπερ εναντίον ημών εσώρευσαν πυκνότατον αι ενέργειαι των Βουλγάρων και των συνηγόρων αυτών. Η ηρωικωτάτη δε πασών επίθεσις κατά του βουλγαρικού ψεύδους και της βουλγαρικής αναισχυντίας και του βουλγαρικού ονειδους είνε του κ. Καζάζη».*¹²⁸

Η « Ακρόπολις» δημοσιεύει τη «Μαυρη βίβλο», « δια να κατανοήσει ο ελληνισμός αλλά προ πάντος δια να διαφωτισθή η Ευρώπη και ο πεπολιτισμένος κόσμος περί του άτιμου έργου το οποίο εκτελούσι εν Μακεδονία, οι Βούλγαροι παρουσιαζόμενοι ως δήθεν αγωνιζόμενοι προς απελευθέρωση των χριστιανών από της τουρκικής τυρρανίας, η Ακρόπολις από σήμερα αρχίζει δημοσιεύσουσα κατάλογο των κατα την τελευταία τριετία τελεσθέντων εν Μακεδονία εγκλημάτων υπό των οργάνων του εν Σοφία δολοφονικού κομιτάτου κατά των Ελλήνων.»¹²⁹

Για μια ακόμη φορά ο ελληνικός Τύπος καλεί το έθνος να ανοίξει τα μάτια του για τη σωτηρία της Μακεδονίας. «Έπρεπε ν' αρχίση η φρικαλέα ληστανταρτία των λυσσαλέων και μισθάρνων μεγάλης προπαγάνδας βουλγαρικών λύκων και τίγρεων, έπρεπε δια δυναμίτιδος και δολοφόνου φασγάνου να φονευθώσιν αθώαι παρθέναι, και παίδες μετά βέβηλον ατίμωσιν των ομοφύλων ημών και δι' αγρίας κανιβαλλιστικής αιμοδιγίας κατασπαραχθώσι βρέφη εν μητρικαίς αγκάλαις και κοιλίαις και παραδοθώσιν εις τας αγρίας του πυρός φλόγας, όπως ανανήψωμεν εκ του ληθάργου

¹²⁸ Ακρόπολις, 26/11/1903

¹²⁹ Ακρόπολις, 8/7/1903

και της απαίσιαις νάρκης εις ην προ πολλού βυθισμένοι εσμέν μετά τον ατυχή πόλεμον ..αλλά προς πραγμάτωσιν της υψίστης ταύτης εθνικής ιδέας της διασώσεως της Μακεδονίας αναπόδραστος ανάγκη επιβάλλεται ημίν να προπαρασκευασθώμεν επαρκώς και επαξίως της μεγάλης ημών εν τη Ανατολή αποστολής, όπως ανταπεξέλθω μεν κατά του κοινού εχθρού. Και προς τούτο οφείλομεν πρώτον ν' αποβάλωμεν την φρικαλέαν νάρκην υφ' ης αύθις κατεχόμεθα τυρβάζοντες και μεριμνώντες περί επουσιώδη μόνον και αποτινάζωμεν ειλικρινώς την συμφεροντολογικήν και εγωιστικήν πολιτικήν της επιπόλαιου πάντων ημών μερίμνης και δεύτερον οφείλομεν μεθ' υψίστου ενθουσιασμού και αδιαπτώτου ζήλου και μεγίστης αυτοθυσίας να σπεύσωμεν καταβάλλοντες τον οβολόν ημών ου μόνον προς βοήθειαν των κατασφαζομένων και ατιμαζομένων αδελφών ημών Μακεδόνων, αλλά προπάντων προς περισυλλογήν, ανασύνταξιν και κρατεράν άμυναν της χώρας, ήτις τα πάντα απολέσασα κείται το γε νυν γυμνή, ασύντακτος και απόλεμος προ του επαπειλουμένου υψίστου κινδύνου, όστις αφεύκτως εν προσεχεί χρόνω εκραγήσεται»¹³⁰

Η «Ακρόπολις» καλεί την κυβέρνηση να προσέξει, τους βουλευτές να σκεφτούν και το έθνος να ανοίξει τα μάτια του. «Καθ' ην εποχήν εκεί εν Μακεδονία σπαράσσονται τα εθνικά ημών συμφέροντα, Βουλγαρικά δε και Σερβικά και Ρουμανικά βουλαί και Κυβερνήσεις εργάζονται και βάλλουν εναντίον και μόνον του Ελληνισμού, με πλάτες γερές οπισθέν των, μη εξαιρουμένης ουδέ αυτής της Τουρκίας, μαίνεται δε ο Μακεδονικός κίνδυνος υπέρ τας κεφαλάς μας, πως ήθελε χαρακτηρισθή η τοιαύτη τακτική της ελληνική βουλής της ελληνικής κυβερνήσεως, εγκαταλειπούσης τα πάντα χάριν χυδαιοτάτων λόγων και σκοπών; Πως άλλως ή ως άνανδρος λιποταξία ενώπιον του εχθρού της πατρίδος, εχθρού εξωτερικού και εχθρού εσωτερικού; Πως άλλως ή ως επαίσχυντος φυγή προ του Μακεδονικού κινδύνου και του οικονομικού κινδύνου της χώρας; Δεν αποτελεί δε τέλειον ενταφιασμόν των εθνικών συμφερόντων αυτή η επί δύο μήνας ακόμη αναβολή πάσης εργασίας της Κυβερνήσεως και της Βουλής; Πότε λοιπόν θα λάβετε τα στρατιωτικά μέτρα; Τον Μάρτιον, όταν θα καίεται η Μακεδονία; Η Κυβέρνησις ας προσέξη! Οι βουλευταί ας σκεφθούν! Το Έθνος το κοιμώμενον ας ανοίξη τα μάτια του!»¹³¹

Οι πιέσεις των Βουλγάρων καταγράφονται στα άρθρα του τύπου σε καθημερινή βάση, « οι Βούλγαροι πιέζοντες τους Έλληνες», Έξωθι της πόλεως Σέρβια, τέσσερις

¹³⁰ Ακρόπολις, 14/12/1903

¹³¹ Ακρόπολις, 15/12/1903

αντάρτες Βούλγαροι συνέλαβαν τον εκεί βοσκόντα το ποίμνιον του Έλληνα ποιημένα και ήρχισαν δέροντες αυτόν μη όντα βουλγαρόφωνα, όστις όμως ότι μέλει να είνε τοιούτος. Οι Έλληνες πιέζονται σφόδρα υπό των διερχομένων βουλγαρικών συμμοριών καθημερινώς τα τουρκικά αποσπάσματα διαπληκτίζονται μετά των ανώτερων συμμοριών»¹³²

Ο Δημήτριος Καλαποθάκης, ιδρυτής και διευθυντής του «Εμπρός», είναι από τους πρωταγωνιστές του Μακεδονικού Αγώνα και ο εμπνευστής της ίδρυσης του Μακεδονικού Κομιτάτου για την εξουδετέρωση της δράσης των Βούλγαρων κομιτατζήδων και προστασία του ελληνικού στοιχείου της Μακεδονίας, το οποίο υφίσταται μαρτύρια, σφαγές, ατιμώσεις και ληστείες από τις βουλγαρικές συμμορίες. Ο Καλαποθάκης στην ίδρυση του Κομιτάτου βρίσκει υποστήριξη από το Στέμμα που δεν περίμενε. «Το Στέμμα έτρεφε ανέκαθεν την αντίληψιν, ότι η προσοχή της Ελλάδος ώφειλε να στραφή προς την Μακεδονίαν, είχε δε παρεξηγηθή η αντίληψις αύτη του Γεωργίου Α' κατά τας περιόδους των Κρητικών αγώνων, ότι είχε δηλώσει προς την κυβέρνησιν Θ. Δεληγιάννη, ότι την Κρήτην ουδείς διεκδικεί και ότι ουδείς δύναται να αρπάση, ενώ προς την Μακεδονίαν στρέφονται πολλάί και ισχυραί βλέψεις και προς αυτήν ώφειλε να στραφή η προσοχή της Ελλάδος, διότι η Ελλάς άνευ της Μακεδονίας δεν ήτο δυνατόν να αποβλέψη εις μέλλουσαν ισχυράν σταδιοδρομίαν. Η συγκατάθεσις του Στέμματος, και η μετά ζήλου υποστήριξις του Διαδόχου Κωνσταντίνου επί της δημιουργίας ενόπλου αμυντικού αγώνος, ενίσχυσε τους προς τούτο εργαζομένους αξιωματικούς και ιδιώτας και ενεθάρρυνε την κυβέρνησιν Γ. Θεοτόκη εις το να αποδεχθή την σύστασιν εν Αθήναις μυστικού κομιτάτου και να υποσχεθή την αρωγήν της κυβερνήσεως εις χρήματα, όπλα, επιτήδεια και σιωπήράν συγκατάθεσιν απομακρύνσεως εκ των τάξεων του στρατού αξιωματικών, υπαξιωματικών και οπλιτών δια τα μέλλοντα να καταρτισθώσιν αντάρτικά σώματα» Έτσι συστήνεται το Μακεδονικό Κομιτάτο, του οποίου το πνεύμα και ο σκοπός της σύστασης, ο τρόπος ενέργειας και γενικά η δράση του καταφαίνεται από το απόρρητο καταστατικό του, το οποίο εγκρίνεται από την κυβέρνηση

Ο Καλαποθάκης μαζί με άλλους κορυφαίους Έλληνες από την υπόδουλη Μακεδονία και από την ελεύθερη Ελλάδα συστήνει την άνοιξη του 1904 το Μακεδονικό Κομιτάτο, το οποίο προσφέρει μεγάλες υπηρεσίες στη μακεδονική υπόθεση. Η

¹³² Ακρόπολις, 17/7/1903

οργάνωσή του αρχίζει από το 1902. Οι συσκέψεις και οι συζητήσεις για την ίδρυση του κοιτάτου γίνονται στα γραφεία του «Εμπρός» και εκεί λαμβάνεται η απόφαση για τη συγκρότησή του. Η κοινωνική βάση των μελών του προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από τη μεσαία και την ανώτερη τάξη: αξιωματικοί του στρατού, πλούσιοι επιχειρηματίες, επαγγελματίες και πολιτικοί είναι μερικά από τα μέλη του. Μεταξύ αυτών που συμμετέχουν είναι οι Στέφανος Δραγούμης, Παύλος Μελάς, Αλέξανδρος Κοντούλης, Ιωάννης Ράλλης κ.ά. Πρόεδρος του κοιτάτου εκλέγεται ο Δημήτριος Καλαποθάκης, ο οποίος αφιερώνεται με θέρμη στον αγώνα. Η οργάνωση έχει πολλές δραστηριότητες. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται η διανομή προπαγανδιστικών φυλλαδίων, η αποστολή χρημάτων και όπλων στο βορρά και η προσπάθεια επηρεασμού της κυβέρνησης, ώστε να προσφέρει περισσότερα για το μακεδονικό ζήτημα.¹³³ Στις 29 Μαΐου 1904 το Μακεδονικό Κομιτάτο κυκλοφορεί τη γενική του προκήρυξη προς όλους τους Έλληνες. Στο ίδιο φύλλο του «Εμπρός» που δημοσιεύεται η γενική προκήρυξη του Κομιτάτου, δημοσιεύεται και το παρακάτω σχόλιο σχετικά με την ίδρυσή του.

«Ζωηρότατα εσχολιάζετο χθες η διανεμηθείσα προκήρυξις του άρτι συσταθέντος Μακεδονικού Κομιτάτου εναντίον των εν Μακεδονία Βουλγαρικών κακουργημάτων. Μολονότι δε ελάχιστα λεπτομέρειαι περί αυτού εγνώσθησαν, ο τρόπος της διοργανώσεως εθεωρήθη σοβαρώτατος και καθά ελέγετο οι αποτελούντες τον πυρήνα του συμβουλίου Μακεδόνες και Έλληνες Ελεύθεροι κατέχουσιν ονόματα εγγνώμενα περί του πατριωτισμού και της αφοσιώσεως εις το καθήκον το οποίον αναλαμβάνουσιν. Το Κομιτάτον έχον την έδραν του ενταύθα θέλει ενεργή καταλλήλως εν Μακεδονία, προστατεύον τους απειλούμενους ομογενείς υπό των Βουλγάρων ληστών και αντιτάσσον την επιβαλλομένην άμυναν κατά της βίας και της κακουργίας. Ως και εν τη προκηρύξει του το Κομιτάτον αναφέρει ουδέποτε θα προσφύγη εις τα αναρχικά μέσα, τα οποία μετέρχονται οι δολοφόνοι της Σοφίας, αλλά και ουδέν έγκλημα, το οποίον ήθελε διαπραχθή εναντίον Ελλήνων θα αφήση ατιμώρητον. Επί του παρόντος τα ονόματα των αποτελούντων το Κομιτάτον πατριωτών δεν θα ανακοινωθούν. Είνε όμως βέβαιον ότι εντός ολίγου το Κομιτάτον θα δυνηθή να προβή εις το έργον του, τότε δε θα γνωσθώσι κατά πάσαν πιθανότητα και οι αποτελούντες τον πυρήνα αυτού, καταλεγόμενοι μεταξύ των διαπρεπεστέρων πολιτών, ως λέγεται. Η εγγραφή των μελών του Μακεδονικού Κομιτάτου θα γίνεται εν Αθήναις, κατόπιν αυστηρού ελέγχου των προσερχομένων εις αυτό».

¹³³ Εμπρός, 6/6/ 1904.

«Οι θηριωδίες των Βουλγάρων στη Μακεδονία ίσως να μην έχουν βαρύτητα ενώπιον της Ευρωπαϊκής διπλωματίας, πράγμα που θα έπρεπε να συμβαίνει και με τον ευρωπαϊκό Τύπο», γράφει η «Ακρόπολις», τον Τύπο «εκείνον τουλάχιστον, όστις δεν επηρεάζεται από το χρυσίον του βουλγαρικού κοιμητάτου. Τον ευρωπαϊκόν Τύπον τον φιλελεύθερον και αποτροπιαζόμενον τα τοιαύται τερατουργήματα και εξανιστάμενον νευρωδώς εις τοιαύτα περιστάσεις, ανεξαρτήτως πολιτικών συμφερόντων, εξαφανιζόμενων υπό το εκχύλισμα αισθημάτων υψηλοτέρων και χριστιανικωτέρων, ενδιαφερόντων την ανθρωπότητα από του ενός πόλου εις τον άλλον. Και ο Τύπος μόνον αυτός θα έφθανε να εξεγείρη την κοινήν Ευρωπαϊκήν γνώμην και να την συναρπάση εις την απαίτησιν της ουσιαστικωτέρας επεμβάσεως της επισήμου Ευρώπης εναντίον των αγριωτέρων αυτών επιδρομέων από όσους αναφέρει η ιστορία εις την ατυχή πατρίδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Αλλά δια μίαν τοιαύτην εξέγερσιν, μη προβαίνουσιν αυθορμητώς, θα εχρειάζετο ολίγη Ελλάς επίσημος ολιγώτερον νυσταλέα, ολιγώτερον χάσκουσα, ολιγώτερον κλαψάρικη»¹³⁴

Η «Ακρόπολις» αναρωτιέται. «Είνε μοιραίον; Είνε αναπόφευκτον; Ο αξιωματικός Παύλος Μελάς δεν έσχισε τον όρκον της στρατιωτικής του πειθαρχίας δια να υπερασπισθή ομοφύλους του εναντίον των Τούρκων- αλλά δια να υπεράσπιση αυτούς εναντίον των Βουλγάρων. Και όμως πίπτει εις συμπλοκήν μετά τουρκικού αποσπάσματος. Όχι μετά βουλγαρικής συμμορίας. Είνε φως τούτο δια την πολιτικήν μας; Είνε ακτίς δια την εθνικήν ημών κατεύθυνσιν; Πρέπει να κανονίσωμεν αλλέως την πυξίδα μας; Διατελούμεν μήπως εις πλάνην; Πλανώμεθα μήπως από στοιχεία και ορμάς άλλης εποχής την οποίαν εκηρύξαμεν όλοι επάρατον; Το ευγενές και τίμιον αίμα του αληθούς εθνικού ήρωος Παύλου Μελά πρέπει να χρησιμεύση ως ένα είδος αναπαύλας εις τας εθνικάς μας σκέψεις. Που φερόμεθα; Πως φερόμεθα; Λοιπόν τα ελληνικά σώματα των εκδικητών είνε προωρισμένα να ευρίσκονται μεταξύ δύο πυρών! Του Τουρκικού και του Βουλγαρικού. Δηλαδή να κλίνουν εις βεβαίαν καταστροφήν; Το ζήτημα αξίζει μελέτης εκ μέρους του Έθνους, εκ μέρους των Μακεδόνων, εκ μέρους των ιθυόντων. Όχι! ή του ύψους ή του βάθους, αλλά σχέδια, οργανισμόν, λογικήν, στρατηγικήν, βαθείαν σύνεσιν, αποφασιστικότητα, σοβαρότητα»¹³⁵

Υστερα από τις νέες σφαγές των Βουλγάρων, ο Τύπος για μια ακόμη φορά παρακινεί τους ελληνικούς πληθυσμούς να έχουν όπλα στο σπίτι, στο δρόμο, στους αγρούς.¹³⁶

¹³⁴ Ακρόπολις, 20/8/1904,

¹³⁵ Ακρόπολις, 20/10/1904

¹³⁶ Καιροί, 29/11/1904

Κατά σύστημα ως φαίνεται καταδιώκουσι τα ελληνομακεδονικά σώματα, διευκολύνοντες εις τους Βούλγαρους ληστές και δολοφόνους τη φυγή και τη σωτηρία.¹³⁷ Στο παραπάνω απόσπασμα οι Βούλγαροι αναφέρονται ως δολοφόνοι.

Οι «Καιροί» καλούν τις Μεγάλες Δυνάμεις να λάβουν μέτρα αποκατάστασης της τάξης στη Μακεδονία.¹³⁸ Οι «Καιροί» καταγγέλλουν τους Ρώσους πανσλαβιστές, ότι υποθάλλουν το βουλγαρισμό στη Μακεδονία.¹³⁹

Ο Ίων Δραγούμης γράφει το από το 1897 πως *οι Τούρκοι ορίζουν ακόμα τους τόπους που τους έχουνε στο μάτι τα γειτονικά μικρά και μεγάλα έθνη. Μα οι Τούρκοι είναι ξένοι κατακτητές, ήρθαν και θα φύγουν πάλι. Αυτοί τουλάχιστον δε θέλησαν η δεν κατάφεραν ποτέ να πάρουν τη θρησκεία, τη γλώσσα, τον εθνισμό μας. Ενώ οι άλλοι λαοί που μας περιτριγυρίζουν και το θέλουν και το καταφέρνουν. Για αυτό είναι και πιο επικίνδυνοι από τους Τούρκους.*

Οι Τούρκοι αντιμετωπίζονται ως φίλοι και σύμμαχοι εναντίον των Βουλγάρων : *«Ημείς όμως δε βλέπομεν παρά Τούρκους και Έλληνες αφ' ενός και Βουλγάρους αφετέρου .. Αυτό το χάσμα της αντιλήψεως πρέπει να γεφυρώσωμεν».* ¹⁴⁰ *«Τώρα τουλάχιστον εις τη νέα μακεδονική κρίση έχουμε το Σουλτάνο, όστις μάχεται υπέρ ημών. Σφάζουν οι Βούλγαροι, ας είναι καλά ο σουλτάνος, απειλείται η Μακεδονία, ας είναι καλά ο Σουλτάνος, απειλείται η Μακεδονία, ας είναι καλά ο Χαμίτ, ημεις, θα κάνωμεν ημείς το χρέος μας, οι Τούρκοι πολεμουν και χύνουν το αίμα τους και ημείς μιλάμε και χύνουμε τα σάλια μας»¹⁴¹*

Το παρακάτω άρθρο που δημοσιεύεται το Δεκέμβρη του 1903, στη σειρά άρθρων « Ο μακεδονικός κίνδυνος και η πολιτική του ελληνισμού». *«Οι Βούλγαροι ζητούσι υπέρ πάντων των εν Μακεδονία λαών, Τούρκων και Χριστιανών, ελευθερίαν, ισότητα, δικαιοσύνην, ευνομίαν, ευημερίαν αδικείτε αντιτασσόμενοι προς τοιαύτας αξιώσεις· ότε ούτοι έχουσιν επί φιλελεύθερου σημαίας αναγεγραμμένον το λόγιον “Η Μακεδονία εις τους Μακεδόνας” άτιμος είνε η πολιτεία των εχόντων την καταγωγήν από της αρχαίας ελληνικής ευκλείας, η αντιδρώσα κατά τοιούτου κηρύγματος και αρκουμένη εις το σημερινόν τουρκικόν καθεστός επί μόνω όρω τη ακριβεί εφαρμογή των κειμένων εν τη χώρα νόμων και τη επαναφορά ησυχίας, τάξεως και ασφαλείας εις την τεταραγμένην*

¹³⁷ *Καιροί*, 21/12/1904

¹³⁸ *Καιροί*, 1/7/1904

¹³⁹ *Καιροί*, 20 /9/ 1904

¹⁴⁰ *Ακρόπολις*, 14/8/1903

¹⁴¹ *Ακρόπολις*, 28/7/1903

χώραν. Η διήθησις της λεπτομερούς ουσίας του περιφήμου βουλγαρικού λογίου και η έρευνα του ενδιαθέτου λόγου ον η φέρουσα το λόγιον εκείνο σημαία καλύπτει θέλουσιν ευκόλως δείξει που κατ' αλήθειαν κείται το καταδικαστέον· - εν τη πολιτεία ολοκλήρου του Ελληνικού λαού, αυτοκεφάλου τε και αλυτρώτου; - ή εν ταις αρπακτικαίς επιδρομαίς των δια ληστρικού πυρός και σιδήρου επιχειρούντων να πιάσωσι συνειδήσεις, να νεκρώσωσι στόματα, να εξολοθρεύσωσι γενναίας ψυχάς, να παραγάγωσιν ερήμωσιν επί προφάσει κοινής ειρήνης και εν ταις τάξεσι των μετ' ελαφράς καρδίας εική και ως έτυχε συνηγορούντων υπέρ τοιαύτης εκβορβορώσεως των πραγμάτων της χώρας υπέρ ης ακούομεν αυτούς λέγοντας ότι μετ' ειλικρινούς πόνου κόπτονται;»¹⁴²

Ο μακεδονικός κίνδυνος είναι μεγάλος από τη βουλγαρική συνθηματολογία. «Η Μακεδονία εις τους Μακεδόνας» επαναλαμβάνουσιν εν χορώ μετά των Βουλγάρων οι φίλοι των Ελλήνων Γάλλοι ... Το Κομιτάτον (βουλγαρικόν) εδημοσίευσε τελευταίον φυλλάδιον αποσταλέν προς πάντα τα διπλωματικά πρακτορεία, περιέχον δ' έκθεσιν της εν Μακεδονία καταστάσεως και των υπ' αυτού προτεινομένων μεταρρυθμίσεων. Σύνοψις του προγράμματος είνε αύτη: “Η Μακεδονία εις τους Μακεδόνας”. Και βέβαιον μεν είνε ότι το ζητούμενον υπό του Κομιτάτου είνε “Η Μακεδονία εις τους Βουλγάρους”· αλλά το Κομιτάτον γινώσκον ότι οι Βούλγαροι πλεονεκτούσιν εν τη επαρχία, δεν κηρύττει ως οι Έλληνες και οι Σέρβοι άμεσον διανομήν. Δεν φοβείται δια την Μακεδονίαν περίοδον αυτονομίας ήτις ήθελε παράσχει τω βουλγαρικό έθνει ευκολίαν προς εμπέδωσιν υπεροχής, αποτελούσα απλώς σταθμόν εν τη οδώ της εις την Βουλγαρίαν προσαρτήσεως . Απέναντι τοιούτου προγράμματος καταχώσεως ή καταχωνεύσεως του Ελληνισμού πάντες και οι έσω και οι έξω Έλληνες υφ' ενός και του αυτού κατελήφθημεν αισθήματος, του αισθήματος κινδύνου έξωθεν υπό δεινής εχθρικής σκευωρίας επαγομένου. Και πάντες εν ενί στόματι και μια ψυχή αντετάξαμεν διαμαρτυρίας και, - παθητικήν μόνον δυστυχώς μέχρι της ώρας ταύτης - άμυναν. Την απόφασιν ερρωμένης αμόνης εκπεπτωκότες και άτιμοι δικαίως ηθέλομεν αποκληθή αν, Έλληνες ημείς, έχοντες ιεράν εντολήν, παραδόσεις και δικαιώματα, ήτο ποτέ δυνατόν να προδώσωμεν και εγκαταλίπωμεν. Το σύνθημα ημών ήτο, είνε και έσται: “Η Μακεδονία όπου ανήκε.”¹⁴³

¹⁴² Ακρόπολις, 15 /12/1903

¹⁴³ Ακρόπολις, 17/12/1903

Ἐπρεπε ν' αρχίση η φρικαλέα ληστανταρτία των λυσσαλέων και μισθάρνων μεγάλης προπαγάνδας βουλγαρικών λύκων και τίγρεων, ἔπρεπε δια δυναμίτιδος και δολοφόνου φασγάνου να φονευθώσιν αθώαι παρθένοι, και παῖδες μετά βέβηλον ατίμωσιν των ομοφύλων ημών και δι' αγρίας κανιβαλλιστικής αιμοδιψίας κατασπαραχθώσι βρέφη εν μητρικαῖς αγκάλαις και κοιλίαις και

«παραδοθώσιν εις τας αγρίας του πυρός φλόγας, ὅπως ανανήψωμεν εκ του ληθάργου και της απαΐσιας νάρκης εις ην προ πολλού βυθισμένοι εσμέν μετά τον ατυχή πόλεμον αλλά προς πραγμάτωσιν της υψίστης ταύτης εθνικής ιδέας της διασώσεως της Μακεδονίας αναπόδραστος ανάγκη επιβάλλεται ημίν να προπαρασκευασθώμεν επαρκώς και επαξίως της μεγάλης ημών εν τη Ανατολή αποστολής, ὅπως ανταπεξέλθω μεν κατά του κοινού εχθρού. Και προς τούτο οφείλομεν πρώτον ν' αποβάλωμεν την φρικαλέαν νάρκην υφ' ης αύθις κατεχόμεθα τυρβάζοντες και μεριμνώντες περί επουσιώδη μόνον και αποτινάζωμεν ειλικρινώς την συμφεροντολογικήν και εγωιστικήν πολιτικήν της επιπόλαιου πάντων ημών μερίμνης και δεύτερον οφείλομεν μεθ' υψίστου ενθουσιασμού και αδιαπτώτου ζήλου και μεγίστης αυτοθυσίας να σπεύσωμεν καταβάλλοντες τον οβολόν ημών ου μόνον προς βοήθειαν των κατασφαζομένων και ατιμαζομένων αδελφών ημών Μακεδόνων, αλλά προπάντων προς περισυλλογήν, ανασύνταξιν και κρατεράν άμυναν της χώρας, ήτις τα πάντα απολέσασα κείται το γε νυν γυμνή, ασύντακτος και απόλεμος προ του επαπειλουμένου υψίστου κινδύνου, ὅστις αφεύκτως εν προσεχεί χρόνω εκραγήσεται».¹⁴⁴

Το Μακεδονικό μπαίνει σε κρίσιμη φάση και ο Τύπος ζητεί από τις κυβερνήσεις να συμμετέχουν στην εθνική αγωνία για τη Μακεδονία. Η «Ακρόπολις» καλεί την κυβέρνηση να προσέξει, τους βουλευτές να σκεφτούν και το έθνος να ανοίξει τα μάτια του. *«Καθ' ην εποχήν εκεί εν Μακεδονία σπαράσσονται τα εθνικά ημών συμφέροντα, Βουλγαρικά δε και Σερβικά και Ρουμανικά βουλαί και Κυβερνήσεις εργάζονται και βάλλουν εναντίον και μόνον του Ελληνισμού, με πλάτες γερές οπισθέν των, μη εξαιρουμένης ουδέ αυτής της Τουρκίας, μαίνεται δε ο Μακεδονικός κίνδυνος υπέρ τας κεφαλάς μας, πως ήθελε χαρακτηρισθή η τοιαύτη τακτική της ελληνική βουλής της ελληνικής κυβερνήσεως, εγκαταλειπούσης τα πάντα χάριν χυδαιοτάτων λόγων και σκοπών; Πως άλλως ή ως άνανδρος λιποταξία ενώπιον του εχθρού της πατρίδος, εχθρού εξωτερικού και εχθρού εσωτερικού; Πως άλλως ή ως επαίσχυντος φυγή προ του Μακεδονικού κινδύνου και του οικονομικού κινδύνου της χώρας; Δεν αποτελεί δε*

¹⁴⁴ Ακρόπολις, 14/12/1903

τέλειον ενταφιασμόν των εθνικών συμφερόντων αυτή η επί δύο μήνας ακόμη αναβολή πάσης εργασίας της Κυβερνήσεως και της Βουλής; Πότε λοιπόν θα λάβετε τα στρατιωτικά μέτρα; Τον Μάρτιον, όταν θα καίεται η Μακεδονία; Η Κυβέρνησις ας προσέξη! Οι βουλευταί ας σκεφθούν! Το Έθνος το κοιμώμενον ας ανοίξη τα μάτια του!»¹⁴⁵

Τα άρθρα κινούνται γύρω από το πώς μπορεί να προστατευτεί το εθνικό μας δίκαιο, και στην καταγγελία των τακτικών της βουλγαρικής πλευράς στο ζήτημα της Μακεδονίας. Οι αρθγράφοι ασχολούνται με τις κινήσεις των Βουλγάρων στα εδάφη της Μακεδονίας, αλλά και με τις διπλωματικές κινήσεις της βουλγαρικής ηγεσίας, με τις Μεγάλες δυνάμεις, άλλωστε αυτό που απασχολεί είναι η εικόνα που παρουσιάζει το ελληνικό κράτος στο εξωτερικό. Η καταγγελία των εχθροπραξιών των Βουλγάρων εναντίον των ελληνικών πληθυσμών και η ανάγκη αφύπνισης της ελληνικής πλευράς υπογραμμίζεται στην αρθρογραφία της εποχής. Πολλές φορές δημοσιεύονται άρθρα σε απάντηση Βουλγάρων λογίων που προάγουν το δικό τους εθνικισμό εναντίον των Ελλήνων την εποχή αυτή. Πολλά άρθρα καταλήγουν να παρακινούν την κυβέρνηση να λάβει μέτρα ενίσχυσης των ελληνικών δυνάμεων στη Μακεδονία.

Επίλογος

Μέχρι και σήμερα θεωρούμε ότι απειλούμαστε από βόρειους και ανατολικούς γείτονες. Οι Αλβανοί καταπιέζουν τους Έλληνες βορειοηπειρώτες. Το μουσουλμανικό τόξο στα βαλκάνια μας απειλεί, οι Βούλγαροι, συσφίγγουν τις σχέσεις τους με την Τουρκία, μας απειλούν οι τουρκικές βλέψεις στο Αιγαίο, οι Αλβανοί διεκδικούν την Τσαμουριά, οι μουσουλμάνοι της δυτικής Θράκης αποτελούν το μέρος των τουρκικών βλέψεων μέσα στο έδαφος μας. Η βόρεια Μακεδονία, έγινε η επίσημη ονομασία του μέχρι πρότινος Π.Γ.Δ.Μ. Μέχρι κάποια χρόνια πριν η διεκδίκηση του ονόματος Μακεδονία, έκρυβε διεκδικήσεις της μεγάλης Μακεδονίας. Από την άλλη πάντα απειλούμαστε από τους Ευρωπαίους και την Αμερική. Όπως και σήμερα όπως και τότε στην περίοδο που μελετήθηκε, στην προσπάθεια δημιουργίας της εικόνας του εχθρού, χρησιμοποιούνται όλα τα δυνατά μέσα του έθνους, οι δυνάμεις της φυλής, του γένους, η ψυχή του ελληνισμού, η ιστορική επιστήμη, η αρχαιολογία, η γλωσσολογία, η εθνολογία, το κράτος οι κρατικοί μηχανισμοί, η Εκκλησία, τα κόμματα και ο τύπος. Οι εχθροί των Ελλήνων, διαφοροποιούνται, άλλωστε και ο ίδιος ο εθνικισμός βρίσκεται συνεχώς εν κινήσει,

¹⁴⁵ *Ακρόπολις*, 14/12/1903

οι εχθροί του έθνους, ως ένα στοχείο του εθνικισμού, διαφοροποιούνται αναπροσδιορίζονται, αφού και οι στόχοι και η τακτική του εθνικισμού, συνεχώς αναπροσαρμόζονται. Η σύλληψη του ίδιου του έθνους άλλωστε χαρακτηρίζεται από ρευστότητα καθώς ποτέ δεν είναι ιστορικά ολοκληρωμένο.¹⁴⁶

Σκοπός της έρευνας, ήταν να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Βούλγαρους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως μέρος της εθνικιστικής ιδεολογίας στον τύπο της εποχής. Μελετώντας την αρθρογραφία γίνεται αντιληπτό ότι αυτή εντάσσεται στα πλαίσια προσπάθειας υλοποίησης της Μεγάλης Ιδέας. Ο πατριωτισμός και ο εθνικός προσαντολισμός όλων των εκδηλώσεων της νεοελληνικής κοινωνίας καλλιεργούνται και υποστηρίζονται από τον Τύπο. Στόχος του εθνικιστικού λόγου μέσω της αρθρογραφίας ήταν η ενοποίηση των μελών του εθνικού σώματος δηλαδή όλων εκείνων τους οποίους φαίνεται να διακρίνει η ίδια η εθνική ταυτότητα, αλλά οι οποίοι ενδέχεται να μην εντοπίζονται στο ενιαίο εθνικό κράτος(αλύτρωτες περιοχές), επομένως στόχος ήταν η επέκταση του εθνικού χώρου σε περιοχές που δικαιωματικά θεωρούνται τμήματα του έθνους, δηλαδή διασφάλιση της πολιτικής ελευθερίας του έθνους από αλλοεθνείς ελέγχους και επεμβάσεις και ενίσχυση της εσωτερικής ενότητας και ομοψυχίας του έθνους με τη δημιουργία και τη διατήρηση της πολιτικής κοινωνικής και οικονομικής ομοιογένειας του εθνικού σώματος. Η εθνική ιδεολογία, ο εθνικιστικός λόγος, ο αυτοπροσδιορισμός και η ανάδειξη των εχθρών μακεδονικού ενδιαφέροντος προκύπτουν από τον αυτόν. Οι συντάκτες είναι πολιτικοί λόγιοι και διανοούμενοι της εποχής, οι οποίοι προσπαθούν χρησιμοποιώντας συχνά πρόχειρη γλώσσα να εξυψώσουν το εθνικό φρόνημα, να ενισχύσουν την εθνική ταυτότητα και να προωθήσουν την εθνική ιδέα υπερτονίζοντας την υπεροχή των Ελλήνων εναντίον των Βουλγάρων, συχνά απαντούν σε φυλετικού τύπου προσβολές, υπερτονίζοντας τα επιτεύγματα και τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού έθνους έναντι του βουλγαρικού. Ο τύπος αναλαμβάνει την ιδεολογική προετοιμασία για τις μάχες που θα έδινε το ελληνικό έθνος έναντι των Βουλγάρων, καλλιεργεί κλίμα συμπάθειας ή αντιπάθειας προς τους βαλκανικούς λαούς, *«συναισθανόμεθα οι Έλληνες ημείς ότι με τους Σέρβους έχουμε κοινά συμφέροντα εν τη Ανατολή και ουδαμου συγκρουόμεθα. Εύκολον είνε να καθορισθώσι σφαίρες επιρροής και ενέργειας εν Μακεδονία μεταξύ των δύο χωρών.»*¹⁴⁷ Οι εχθροί του ελλητισμού, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν κυρίως μακεδονικού ενδιαφέροντος.

¹⁴⁶ Π. Λέκκας, σελ. 93

¹⁴⁷ Ακρόπολις, 9/3/1897

Οι Βούλγαροι, δεν ήταν η μοναδική δυσάρεστη έκπληξη για τους Έλληνες. Το θεωρητικό εγχείρημα του ελληνικού εθνικισμού διαμορφώθηκε έτσι ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες του ελληνικού κράτους.¹⁴⁸ Στη συγκλίνουσα των εθνικιστικών κινημάτων στα Βαλκάνια, εμφανίζεται το Μακεδονικό ζήτημα ως οξεία φάση του ανατολικού ζητήματος.

Οι βαλκανικές ταυτότητες συγκροτήθηκαν, όλες τους στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα σε αντίθεση προς τους ανατολίτες «Άλλους», είτε προς τους γεωγραφικούς τους γείτονες την Οθωμανική αυτοκρατορία και την Τουρκία, είτε σε περιοχές εντός των Βαλκανίων. Στο σύνολό τους τα βαλκάνια, αν και γεωγραφικά αναπόσπαστα από την υπόλοιπη Ευρώπη, πολιτισμικά είναι δομημένα ως ο «Άλλος», της δυτικής Ευρώπης. Τα βαλκάνια αποτελούσαν το αντιθετικό ζεύγος προς τη Δύση. Η εντεινόμενη δράση των βαλκανικών πληθυσμών για πολιτική ανεξαρτησία στη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} έστρεψαν την προσοχή σε πληθυσμούς που μέχρι τότε καταγράφονταν κάτω από τον τίτλο Οθωμανών ή Τούρκων. Οι Μεγάλες δυνάμεις αποκτούν συμφέροντα στην περιοχή και παρεμβαίνουν στις πολιτικές εξελίξεις.¹⁴⁹ Η Τουρκία είχε καταφέρει να στρέψει τον έναν εθνικισμό εναντίον του άλλου και οι αντιτιθέμενες μεγάλες δυνάμεις μεταχειρίζονταν την Τουρκία σαν αποικιακό έδαφος πάνω στο οποίο επιδίδονταν ανταγωνιστικά.

Η ήττα του 1897, αποτέλεσε, αφορμή για ένα νέο ξεκίνημα. Οι δημοτικιστές λανσάρουν την έννοια της ρωμιοσύνης, που πρέπει να αποκαταστήσει τον ελληνισμό. Οι ιδεολογικές ανησυχίες του 19^{ου} αιώνα, δεν είχαν το χαρακτήρα αναζήτησης μιας ταυτότητας, αυτή πλέον ήταν αυτονόητη, σκοπός ήταν να αποδειχθεί προς τα έξω. Έπειτα οι Έλληνες λόγιοι θεωρούσαν, πως οι δυτικές χώρες, είχαν την υποχρέωση να έχουν φιλελληνική στάση, εξαιτίας των οφειλών στην αρχαιότητα, αλλά και επειδή οι δυτικές χώρες είχαν προστατέψει το νεαρό ελληνικό βασίλειο. Οι Βούλγαροι όμως ήρθαν και πήραν την πρωτοκαθεδρία, ο φιλοβουλγαρισμός έκανε την εμφάνισή του τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Οι εθνικές συνειδήσεις ήταν ακόμη ρευστές, η εθνοποίηση ήταν μία διαδικασία η οποία προωθούνταν και διαμορφωνόταν από τα ανώτερα κοινωνικά κλιμάκια, από τις βουλγαρικές κρατικές αρχές και τους άρχοντες της ελληνικής κοινότητας αντίστοιχα. Όσο δυνάμωνε ο βουλγαρικός εθνικισμός,

¹⁴⁸ Π.Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σελ. 119

¹⁴⁹ Μαρία Τοντόροβα, *Τα βαλκάνια από την ανακάλυψη στην κατασκευή τους*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1996, σελ. 72

ενισχύονταν και ο νεοελληνικός. Το ελληνικό κράτος, όπως και τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη ακολούθησαν μια αφομοιωτική αλυτρωτική πολιτική ανταγωνιστική μεταξύ τους, το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ήταν οι κάτοικοι της Μακεδονίας. Η αφομοιωτική πολιτική που ακολούθηθηκε εκ μέρους Ελλάδας και Βουλγαρίας στην περιοχή σκοπό είχε να περιορίσει η μία τη δύναμη της άλλης ενισχύοντας την επιρροή της κυρίαρχης κουλτούρας σε αυτήν. Βουλγαρική και ελληνική εθνικιστική ιδεολογία, έχουν κοινό παρανομαστή τους το μύθο, την εθνική συνέχεια, κοινά εδάφη, κοινούς πληθυσμούς, κοινή θρησκεία. Παρόλα αυτά τα κοινά οι Βούλγαροι είναι ιδανικοί εχθροί για τους Έλληνες και αντίστροφα. Οι Έλληνες όπως και οι Τούρκοι δυνάστες αντιμετώπιζονταν ως εχθροί των Βουλγάρων. Η βουλγαρική και η ελληνική εθνική ιδεολογία στα πλαίσια πραγματοποίησης της μεσαιωνικής αυτοκρατορικής κληρονομιάς, απέδωσε βαρύνουσα σημασία στην περιοχή της Μακεδονίας. Η παραπάνω ιδεολογία απέδιδε στους Έλληνες το ρόλο του καταπιεστή των Βουλγάρων ενώ και οι Έλληνες έβλεπαν ως καταπιεστές τους Βούλγαρους.¹⁵⁰

Ήταν πια φανερό ότι στις ελληνικές συνειδήσεις, είχε γίνει άλλη ιεράρχηση των εχθρών. Το κρητικό ζήτημα διατήρησε, βέβαια την εικόνα του Οθωμανού δυνάστη που έπρεπε να απομακρύνει αλλά το μακεδονικό ζήτημα πού είχε εμφανιστεί την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, ενίσχυσε περαιτέρω την αρνητική εικόνα των Σλάβων, ανακάλεσε στην μνήμη την αντιπαλότητα, υπενθύμισε τις θεωρίες του Φαλμεράυερ και ο σλαβικός κίνδυνος αναδείχθηκε ως ο κατεξοχήν κίνδυνος που απειλούσε το έθνος και την ταυτότητα του. Αναδεικνύονται λοιπόν νέοι εχθροί και μάλιστα ομόδοξοι. Όταν αναπτύχθηκε ο αντισλαβισμός, στη νεοελληνική συνείδηση είχαν ήδη θεμελιωθεί τα κυρίαρχα δικαιώματα των Ελλήνων στη Μακεδονία.¹⁵¹ Οι Έλληνες, από τα μέσα κιόλας του 19^{ου} αιώνα, αναλώθηκαν στην επεξεργασία των χαρακτηριστικών του νέου τους εχθρού, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα τους Τούρκους, και αυτό συνέβη επειδή οι Έλληνες δεν είχαν τα ίδια μέσα με τους Βούλγαρους, ώστε να ενισχύσουν το έθνος τους. Οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της Μακεδονίας, δεν είχαν απασχολήσει του Έλληνες, μέχρι την εμφάνιση των Βουλγάρων. Με την ίδρυση της Εξαρχίας, οι Βούλγαροι εξελίσσονται σε σημαντικό εχθρό. Οι Βούλγαροι γίνονται ο ιδεώδης άλλος στα μάτια των Ελλήνων, καθώς είχαν καταφέρει να απευθύνονται αποκλειστικά σε σλαβόφωνους, παρουσιάζονταν ως ένα αμιγές νόμιμο έθνος, εν αντιθέσει με το μεικτό αλλά νόμιμο που αποσκοπούσαν οι Έλληνες. Το κοινό του

¹⁵⁰ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σελ. 65

¹⁵¹ Ρένα- Σταυρίδη Πατρικίου, *Οι φόβοι ενός αιώνα*, *ό.π.*, σελ.55

λοιπόν ήταν ομόγλωσσο. Από την άλλη η καταγωγή των Ελλήνων ήταν αμφισβητήσιμη και ανα πάσα στιγμή αναστρέψιμη.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι άλλοι βαλκανικοί λαοί, έχουν αρχίσει να διεκδικούν την εθνική τους υπόσταση, δηλαδή τη διεκδίκηση των ίδιων οθωμανικών εδαφών και πολλές φορές τη διεκδίκηση των ίδιων πληθυσμών. Ο ίδιος αιώνας ήταν αυτός της απελευθέρωσης των βαλκανικών λαών από την οθωμανική κυριαρχία και της δημιουργίας αυτόνομων και ανεξάρτητων εθνών- κρατών οδήγησαν στις πρώτες πολεμικές αναμετρήσεις (σερβοβουλγαρική, ελληνοτουρκική, βουλγαροτουρκική, που κλιμακώθηκαν κατά τον 20^ο αιώνα.¹⁵² Το 19^ο αιώνα, η Σερβία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία είχαν να αντιμετωπίσουν εσωτερικές κοινωνικές αντιθέσεις, και παράλληλα να επιχειρήσουν τα αλυτρωτικά τους προγράμματα. Οι ανάγκες αυτές εκφράστηκαν με τους αντίπαλους βαλκανικούς εθνικισμούς του 19^{ου} αιώνα. Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι και Ρουμάνοι αφιέρωσαν πλούτο για την απελευθέρωση όσων ζούσαν κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Η συνείδηση των πληθυσμών ήταν κυρίως το πεδίο στο οποίο οι αντίπαλες μεταξύ τους νοερές κοινότητες προσπαθούσαν να δελεάσουν και να κερδίσουν. Τα πολλά έθνη άρχισαν να κατονομάζονται και να καταμετρούνται από τους Έλληνες την επαύριο της επανάστασης.

Οι Βούλγαροι, ήταν οι μόνοι στους οποίους οι Έλληνες έπρεπε να αναγνωρίσουν το status του ίσου και να αναμετρηθούν μαζί τους. Επίσης οι Βούλγαροι αναδεικνύονται στον ιδεώδη άλλο, ήταν αμιγές έθνος σε αντίθεση με το μεικτό ελληνικό. Η μεικτή καταγωγή των Ελλήνων ήταν και συνεχώς αμφισβητήσιμη. Οι Βούλγαροι, απευθύνονταν στη Δύση και κέρδισαν τη Δύση. Συγκέντρωναν όλα τα προσόντα του άλλου, του αντίπαλου δέους για τους Έλληνες. Αποτελούσαν ένα αγροτικό έθνος, με σχεδόν ανύπαρκτη μεσαία τάξη, ωστόσο είχαν αποκτήσει μια δυτική ταυτότητα, που τους έκανε ιδιαίτερα συμπαθείς στη Δύση. Οι Έλληνες συχνά συγκρίνονταν με τους Βουλγάρους, καθώς αυτοί είχαν καταφέρει να διεκδικήσουν μία δυτική ταυτότητα που μονοπωλούσαν οι Έλληνες στα βαλκάνια, η σύγκριση μαζί τους δεν αφορά συγκεκριμένα επιτεύγματα των Βουλγάρων, αλλά το ποιά από τι δύο χώρες θα χαιρεί μεγαλύτερης εκτιμής από μεριάς της Δύσης.¹⁵³ Το βουλγαρικό εθνικό σχέδιο του ύστερου 19^{ου} αιώνα επιστράτευσε τη γλωσσική και θρησκευτική αλληλεγγύη, προκειμένου να αποκλείσει την ελληνική ηγεμονία, γεγονός που

¹⁵² Θάνος Βερεμης, *ό.π.*, σελ 103

¹⁵³ Εμμανουήλ Σ. Λυκούδης, « το εθνικό αρχείο και το κράτος», Παναθήναια, τ.6, 1903, σελ. 403-405

διαμόρφωσε την κατοπινή ελληνική συμπεριφορά. Σε αυτή περιλαμβανόταν η σωματική βία που εκδηλώθηκε στην εξέγερση του Ίλιντεν το 1903. Η ελληνική αντίδραση ήταν κατά ένα μέρος να υιοθετηθεί η ίδια τακτική που ήταν ήδη εμφανής με την αποστολή παραστρατιωτικών ομάδων των Μακεδονομάχων, στην οθωμανική Μακεδονία το 1903- 1908. Οι Βούλγαροι δεν πάλευαν για την απόδειξη της παλαιότητας τους ως έθνους, προσπαθούσαν να αποδείξουν ότι είχαν λόγο ύπαρξης σήμερα με βάση το πρόσφατο παρελθόν τους, μετά το αγώνα τους για απελευθέρωση.

Σύμφωνα με τον Μπενετικτ Άντερσον, η ιδιότητα του να ανήκει κάποιος σε ένα έθνος είναι ένα πολιτικό κατασκεύασμα μιας συγκεκριμένης μορφής. Η δημιουργία αυτών των κατασκευασμάτων προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα, ήταν το αποτέλεσμα που προέκυψε έπειτα από τη δράση πολλών ιστορικών δυνάμεων. Αφού δημιουργήθηκαν, έγιναν μοντέλα ικανά να καθορίσουν την αυτοσυνείδηση να συγχωνεύσουν και να συγχωνευθούν με ιδεολογικά μορφώματα. Το έθνος, άλλστε είναι μια κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Η παραγωγή εχθρών του έθνους αποτελεί ένα φανταστικό κατασκεύασμα που εξαρτάται από τις κοινωνικοπολιτικές και ιστορικές συνθήκες. Σκοπός της μελέτης μου ήταν να καταγράψω τις συνθήκες αυτές και να εξηγήσω το λόγο που οι Βούλγαροι κατοχυρώνουν τη θέση του σημαντικότερου εχθρού των Ελλήνων καθώς επίσης να ερευνήσω ποια χαρακτηριστικά αποδίδονται σε αυτούς.

Βιβλιογραφία

Εφημερίδες :

Ακρόπολις. (1903,1904)

Καιροί. (1903,1904).

Η συγκρότηση εθνικιστικής ιδεολογίας, εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα. Στο Π. Λέκκας, *πρακτικά συνεδρίου*.

Woolf, S. (1999). *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Βερεμής, Θ. (2010). *Βαλκάνια από το 19ο στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Πατάκης.

Δέσποινα, Ν. Μ.-Π. (1993). Στο *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Θεοδωρίδης, Π. (2004). *Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας, έθνος νεωτερικότητα και εθνικιστικός λόγος*. Αθήνα: Αντιγόνη

Δοξιάδης, Κ. (1995). *εθνικισμός, ιδεολογία και Μ.Μ.Ε*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ.

Κιτρομηλίδης, Π. (2003). Το εθνικό ζήτημα στα βαλκάνια. Στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Κωφός, Ε. (1999). Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19ου και του 20ου αιώνα. Στο *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα στη νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

- Λέκκας, Π. (1995). *Έθνος κράτος, εθνικισμός*. Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη.
Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Λέκκας, Π. (2011). *Εθνικιστική Ιδεολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Λιάκος, Α. (2007). *Ο Ιανός του εθνικισμού και η ελληνική βαλκανική πολιτική*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μαργαρίτης, Γ. (1999). *Στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μπασάντης, Δ. (2002). *Στο Ο ημερήσιος Τύπος : Από τον 18ο στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Οδυσσέας
- Ουμούτ Οζκιριμλί, Σ. Α. (2008). *Το βάσανο της Ιστορίας, Ο εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Πλουμίδης, Σ. (2006). *εθνοτική συμβίωση στα βαλκάνια, Έλληνες και Βούλγαροι στη Φιλιπούπολη*. Αθήνα: Πατάκη.
- Σβολόπουλος Κ. (2011), *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Εστία
- Σκοπετέα, Έ. (2009). *Οι Έλληνες και οι εχθροί τους, . Στο Χ. Χατζηιωσήφ, Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Σταυριανός, Λ. (2007). *Τα βαλκάνια, από το 1453 και μετά, Α΄ τόμος*. Αθήνα : Βάνιας.
- Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (2008). *Οι φόβοι ενός αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τοντόροβα, Μ. (1996). *Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια : Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση: Τα Βαλκάνια, από την ανακάλυψη στην "κατασκευή" τους*. Στο Κ. Μιροσλάβ. Αθήνα: Θεμέλιο.